

MİRAS İctimai Birliyi və Ağsu arxeoloji ekspedisiyası Ağsu şəhərində KİV nümayəndələri üçün “Ağsuda aparılan arxeoloji tədqiqatların ən yeni nəticələri” və “Şirvan xəzinəsinə aparan yollar” mədəni irs turlarının təqdimatına həsr olunmuş geniş brifinq keçirib. Brifinqdə Azərtac, APA, Azadinform, Azpress, Səs, Trend informasiya agentliklərinin, “Azərbaycan”, “Xalq qəzeti”, “Mədəniyyət”, “İki sahil”, “Yeni Azərbaycan”, “Həftə içi”, “Mərkəz” qəzetlərinin, Lent.az, Qhtxeber.az, Gün.az informasiya portallarının, AzTV, İTV, Lider TV, ATV, Xəzər TV, Kanal S (Şəki), Mərkəz TV-nin (internet) və Araz radiosunun nümayəndələri iştirak edib.

MİRAS Social Organization and Aghsu Archaeological Expedition held a wide briefing devoted to “the latest results of Aghsu archaeological explorations” and the presentation of “Roads Lead to Shirvan Treasury” cultural heritage tours for mass media representatives in Aghsu City. Representatives of Azertag, APA, Azadinform, Azpress, Ses, Trend news agencies; newspapers “Azerbaijan”, “Khalq qazeti”, “Medeniyyet”, “Iki sahil”, “Yeni Azerbaijan”, “Hafta ichi” and “Merkez”; news portals- Lent.az, Qhtkheber.az, Gun.az, as well as TV Channels AzTV, ITV, Lider TV, ATV, Khazar TV, Kanal S (Shaki), Merkez TV (Internet TV) and ARAZ Radio joined the tour.

MİRAS

MƏDƏNİ İRSİN
ÖYRƏNİLMƏSİNƏ KÖMƏK
İCTİMAİ BİRLİYİ

İÇİNDƏKİLƏR/CONTENTS

SENTYABR > SEPTEMBER

8

“MİRAS”IN MƏRAMI
THE WILL OF “MİRAS”

12

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN TARİXİ
HAYDAR ALIYEV AND HISTORY OF AZERBAIJAN

28

TARİXLƏ ÜNSİYYƏT YARADAN MƏKAN - QALA
SPACE KEEPS UP INTERCOURSE WITH HISTORY - GALA

38

MİLAN POLİTEKNİK UNIVERSİTETİ İLƏ ÇƏRÇİVƏ SƏNƏDİ
FRAMEWORK AGREEMENT WITH POLITECNICO DI MILANO

44

EBRU SƏNƏTİ
THE ART OF PAPER MARBLING

48

HÜSNXƏT VƏ AĞAC ÜZƏRİNDƏ OYMA
CALLIGRAPHY AND WOOD ENGRAVING

MİRAS

MƏDƏNİ İRSİN ÖYRƏNİLMƏSİNƏ KÖMƏK
İCTİMAİ BİRLİYİ

SİZƏ ÇOX GÖZƏL XƏBƏRİMİZ VAR

Artıq orta əsrlərə səyahət edə bilərsiniz
(Ətraflı jurnalımızın səhifələrində)

MİRAS

MƏDƏNİ İRSİN
ÖYRƏNİLMƏSİNƏ KÖMƏK
İCTİMAİ BİRLİYİ

54

ŞAMAXI TARİX-DİYARŞÜNASLIQ MUZEYİ
SHAMAKHI HISTORY AND LOCAL LORE MUSEUM

64

QARABAĞDA NƏYİM QALDI?
WHAT I LEFT IN KARABAKH?

68

AĞSUDA ARXEOLÖJİ TƏDQİQATLAR
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN AGSU

82

MURADXAN DƏFİNƏSİ
MURADKHAN TREASURY

86

ARXEOTURİZM: İSTİRAHƏTİN YENİ NÖVÜ
ARCHAEOLOGICAL TOURISM: NEW TYPE OF VACATION

“Nadir şahın Hindistana yürüşü”
Fəxrəddin Seyfəddinoğlu (Azərbaycan)
VI Beynəlxalq Türk İncəsənəti Sərgisi

“Nader Shah’s attack to India”
Fakhraddin Seyfaddinoghlu (Azerbaijan)
VI International Turkic Art Exhibition

“Miras”

elmi-kütləvi jurnal
Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyində
qeydiyyatdan keçib.
Qeydiyyat nömrəsi: 3375

TƏSİSÇİ

MİRAS
Mədəni İrsin Öyrənilməsinə
Kömək İctimai Birliyi

BAŞ REDAKTOR

Qafar Cəbiyev
(tarix elmləri doktoru)

**BAŞ REDAKTORUN
MÜAVİNİ**

Fariz Xəlilli
(tarix üzrə fəlsəfə doktoru)

MƏSUL KATİB

Arzu Soltan

**MARKETİNG VƏ
REKLAM DİREKTORU**

Toğrul Muxtarov

MÜXBİRLƏR

Elmira Abbasova
Cəfər Mənsimi

**KORREKTOR VƏ
TƏRCÜMƏÇİ**

Şölə Bayramova

BƏDİİ TƏRTİBAT

Vüsal Qaraqaşlı

FOTOQRAF

Məmməd Rəhimov

Ünvanımız:

1142, Bakı şəhəri, Nizami rayonu,
Babək prospekti 103, mənzil 11

Tel: (+994) 505524393
mirasictimaibirlik@yahoo.com

www.miras.org.az

Qiyməti: 3 manat

Tiraj: 1000

MİRAS

Popular - Scientific Journal
Registered in the
Ministry of Justice of
the Azerbaijan Republic.
Registration No. 3375

FOUNDER

MİRAS Social Organization in
Support of Studying of Cultural
Heritage

EDITOR-IN-CHIEF

Dr. Gafar Jabiyev

ASSISTANT EDITOR

Fariz Khalilli (PhD)

**EXECUTIVE
SECRETARY**

Arzu Soltan

**MARKETING AND
PROMOTION DIRECTOR**

Togrul Mukhtarov

CORRESPONDENTS

Elmira Abbasova
Jafar Mansimi

**CORRECTOR AND
TRANSLATOR**

Shola Bayramova

GRAPHICAL DESIGN

Vusal Garagashly

PHOTOGRAPHER

Mammad Rahimov

Address:

1142, Baku City, Nizami region,
Babek Prospect 103, apt. 11

Tel: (+994) 505524393
mirasictimaibirlik@yahoo.com

www.miras.org.az

Price: 3 AZN

Circulation: 1000

Maral formalı riton
Nərgizava (Ağsu rayonu)

Deer-shaped rithon
Nargizava (Agsu region)

MİRAS

MƏDƏNİ İRSİN
ÖYRƏNİLMƏSİNƏ KÖMƏK
İCTİMAİ BİRLİYİ

“MİRAS”ın məramı THE WILL OF “MİRAS”

Miras keçmiş nəsillərin bu günkü və gələcək nəsillər üçün qoyub getmiş olduğu dəyərlər kompleksidir. Bu dəyərlərin eləsi var, o sənə, mənə, yaxud da kiməsə bir başqasına aiddir. Amma miras olaraq bizlərə çatən elə dəyərlər də vardır ki, o hamımıza və hər kəsə məxsusdur. Onları qorumaq, saxlamaq, olduğu kimi gələcək nəsillərə ötürmək hər birimizdən çox böyük məsuliyyət tələb edir. Bu halda artıq miras kimə və yaxud da kimlərəşə mülkiyyətdən daha çox nəsillərin nəsillərə əmanəti kimi qavranılmalıdır.

Əmanəti göz bəbəyi kimi qorumağı, əmanətə xəyanət etməməyi hələ beşikdəikən bizə öyrədiblər. İndi gəlin, görək biz tariximizi, mədəniyyətimizi, milli-mənəvi dəyərlərimizi necə qoruyuruq, necə təbliğ edirik?! Vətəndaşlıq borcumuzu, övladlıq borcumuzu, valideynlik borcumuzu, ziyalılıq borcumuzu necə yerinə yetiririk? Elə “Miras”ın məramı da geniş ictimaiyyətin diqqətini bir daha bu məsələlərə yönəldərək müsbət və ibrətamiz olanların hamılıqla və daha geniş təbbliginə nail olmaq, nöqsanlara və biganəlik hallarına qarşı ictimaiyyətdə bir növ dözümsüzlük və mübarizlik əhval-ruhiyyəsi formalaşmasına yardımçı olmaqdır.

Atalardan, babalardan, ulu babalardan bizlərə çox şey miras qalıb. Bir çoxlarının düşündüyü kimi miras heç də tək evdən, həyətdən, əmlakdan, qızıl və ya daş-qaşdan ibarət deyil. Başqa sözlə, miras anlayışı kifayət qədər geniş bir anlayışdır. Yəni, miras anlayışı maddi dəyərlərlə yanaşı, milli-mənəvi dəyərlər kompleksini də özündə ehtiva edir.

“*Miras*” mənşə etibarı ilə ərəb dilindən götürülmə sözdür. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində “miras” sözünün izahı iki variantda təqdim olunub: **1. Ölən adamdan sonra varislərə qalan mal, mülk və s. 2. Keçmiş dövrlərdən qalmış adət, ənənə** və s. Miras qalmaq – qabaqkı dövrlərdən irsən keçmək, çatmaq (hər hansı bir şey), yadigar qalmaq. Mirasa qalmış – qarğış, nifrin məqamında işlənir (Bax “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” Bakı 2006, II cild, səh. 375 - 376).

Göründüyü kimi, xalqımıza məxsus olan, həm də qədim tarixə malik zəngin adət-ənənələrimiz – bütöv bunlar da nəsillərin əsrlər boyu yaratdığı, yaşatdığı, zaman-zaman daha

Miras (English-“heritage”) is a value complex left by former generations for today and future generations. There are such values which belong only to me, to you, or to another person respectively. However, the values reached us and belonged to all of us, and every of us exist as well. It requires great responsibility from all of us to protect, save and pass those values to future generations as they are. It that case heritage must be perceived as a keepsake of generations for next ones more than the property intended for one or some people.

From our cradles we were taught to save as an eye apple and be loyal to our keepsakes. Let’s see now, how well we protect and propagate our history, culture, national and moral values? How do we fulfill our duty as a citizen, a child, a parent and educated men? The will of “MİRAS” is mainly by directing the wide community’s attention to these issues once again to attain a broader and global propagation of positive and instructive things and to assist formation of a kind of intolerableness and militancy mood of the community against shortfalls and indifference cases.

We were inherited many things from fathers, grandfathers and ancestors. Heritage does not comprise only a house, a yard, property, gold or jewelry at all as thought by many. In other words, the conception of “heritage” is a wide conception enough, i.e. “heritage” embraces a complex of natural and moral values along with material values.

“Miras” is Arabian loan-word by origin. “The explanation of the word “miras” is presented in two variations in Azerbaijani explanatory dictionary: 1. the property, etc. preserved for heirs by the dead person, 2. tradition preserved from the past periods. “Miras qalmaq (“inherit”) - to inherit, to reach, kept as a keepsake from former period (any thing). “Mirasa galmish” - a phrase in Azerbaijani language, used during damnation and curse. (“Explanatory dictionary of Azerbaijani language”, Baku, 2006, the 2nd volume, p. 375-376).

Apparently, our traditions owned by our people and

da təkmilləşdirərək sonrakı nəsillərə ötürmüş olduğu mirasdır. Beləliklə, miras keçmişdən bu günə, bu gündən gələcəyə varislik və sahiblik prinsipləri əsasında ötürülən dəyərlər kompleksidir.

“Miras” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin cəmi bir yaşı var. Təqdirəlayiq haldır ki, belə bir qısa zaman kəsiyində Birlik artıq bir sıra çox mühüm işlər görə bilib. Birliyin ilk səs-küylü, daha doğrusu, Azərbaycanın mədəni həyatında, xüsusən də elm aləmində çox ciddi rezonans doğuran layihəsi Orta əsr Ağsu şəhərinin arxeoloji tədqiqi və konservasiya layihəsi oldu. “Miras”ın təşəbbüsü və tam mənada maliyyə dəstəyi ilə AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu və Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi əməkdaşlarından ibarət birgə ekspedisiya fəaliyyətdə olduğu bir il ərzində tariximizin neçə-neçə qaranlıq məqamlarına aydınlıq gətirə biləcək çox ciddi uğurlara imza atdı. Belə bir cəhəti xüsusi vurğu ilə qeyd edək ki, bu tədqiqatlar nəticəsində toplanan materiallar təkcə Ağsu şəhərinin tarixinin yeni səhifələrinin üzə çıxarılmasına deyil, bütövlükdə Azərbaycanı və Cənubi Qafqazda son orta əsr şəhərlərindən topoqrafik cizgilərini müəyyən etmək, şəhər həyatının müxtəlif sahələrinin durumunu öyrənmək ayrı-ayrı sənət sahələrində müşahidə olunan proqresiv və reqresiv meyilləri izləmək, şəhər əhalisinin sosial-mədəni səviyyəsini, Azərbaycan şəhərlərinin dünyanın ayrı-ayrı ölkə və şəhərləri ilə olan ticarət və mədəni əlaqələrini araşdırmaq baxımından çox mühüm elmi əhəmiyyət kəsb edir.

“Miras”ın təşəbbüsü ilə Ağsuda aparılan işlərin ikinci ən mühüm istiqaməti aşkar olunan tarixi-mədəni yadigarların ən müxtəlif təbliğat və təşviqat üsullarından istifadə etməklə ölkə ictimaiyyətinə çatdırılmasıdır. Bu məqsədlər Ağsuda və Bakıda bir neçə iri sərgilər təşkil olunmuş, ekspedisiyanın internet saytı yaradılmış, kitablar nəşr olunmuş, filmlər çəkilmiş, elmi-praktiki konfrans və seminarlar keçirilmişdir. İlk nömrəsi oxuculara təqdim olunan “Miras” jurnalı da məhz belə bir son dərəcə gərəkli və xeyirxah məqsədə xidmət edəcəkdir. Başqa sözlə, “Miras”ın məramı xalqımıza məxsus tarixi-mədəni və milli-ənənəvi dəyərləri geniş surətdə təbliğ etməklə Azərbaycan ictimaiyyətini maarifləndirməkdir.

Ümid edirik ki, bu işdə Azərbaycan elminin, ədəbiyyatının və mədəniyyətinin daşıyıcısı olan hər kəs özünü dəyərli məsləhətləri, tövsiyələri, düşüncə, qeyd və məlumatları ilə bizə yardımçı olacaqdır.

Keçmişdən bizə çox zəngin, həm də olduqca dəyərli miras qalıb. Bu bizim tariximizdir. Bu bizim ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz, adət və ənənələrimizdir. Bu dəyərləri sadalamaqla bitməz. Hansı ki, bu dəyərlər bütövlükdə xalqımızın kimliyi, onun fiziki və mənəvi potensialı barədə təsəvvür yaratmaqla hər birimizə qürur hissi və baş ucalığı gətirir. Çox da uzaq olmayan keçmişdən, Sovet imperiyasından və Azərbaycanın o zamankı səriştəsiz rəhbərlərindən qalan çox ağır və arzuolunmaz bir miras da var. Bu, Qarabağ problemi, Qarabağ dərdi və Qarabağ həsrətidir. Ulu Tanrı (Allah) özü xalqımızı bu cür arzuolunmaz miraslardan hifz eləsin!

Qarabağ probleminin həllini gələcək nəsillərə miras qoymamaq arzusu ilə.

Qafar Cəbiyev
“Miras”ın baş redaktoru,
tarix elmləri doktoru

possessed an old history- all of these are the heritage created, immortalized; improved from time to time; passed for further generations by previous generations for centuries. Thus, heritage is a complex values passed from past to nowadays; nowadays to future based on inheritance and possession principles.

“MİRAS” Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage is only one years old. It is praiseworthy that, the Organization afforded to implement a lot of significant work for such a short while. The first tumultuous and namely, a very seriously resonated project of the Organization not only in cultural life of Azerbaijan, but also particularly, in scientific world was the project of archaeological research and conservation of Medieval Agsu town. In initiative and with fully financial support of “MİRAS”, a joint expedition of NASA Institute of Archaeology and Ethnography and National Museum of History of Azerbaijan gained numerous successes which clarified a great deal of dark moments of our history for a one-year acting. One feature must be stressed that the materials collected as a result of these explorations assume extremely very great scientific importance in the terms of not only displaying new pages of Agsu town history, but also determining topographic peculiarities of last medieval towns in whole Azerbaijan and South Caucasus; studying the situation of different fields of urban life; following progressive and regressive inclinations observed in separate handicraft fields; investigating social and moral level of the urban population, and trade and cultural relations of Azerbaijani cities with various countries and cities of the world.

The second considerable direction of the work conducted in Agsu in “MİRAS” initiative includes applying the most various propagative methods of the revealed historical and cultural memories and bringing them into the community’s notice. Large expositions were arranged in Agsu and Baku; Internet page of the Expedition created; books were published; films were shot; scientific-practical conference and seminars were held to this end. “MİRAS” Journal with the first issue presented to readers will serve such a great extent significant and charitable purpose. In other words, the will of “MİRAS” is to enlighten Azerbaijani society widely propagating historical-cultural and national-traditional values owned by our people.

We hope that any person bearing Azerbaijani science, literature and culture will be helpful to us with valuable advice, recommendations, thoughts, notes and information.

We are inherited a very rich and precious heritage. It is our history. It is our literature, culture and traditions. We can not count them. These values bring a feeling of pride and immense prestige to us making impression about our people, its moral and physical potential as a whole. We have inherited also a very hard and an undesirable heritage from non-farthest past, the Soviet Empire and Azerbaijan’s unskilled leaders of that time. It is Karabakh problem, Karabakh grief and Karabakh loss! May God save our people from such undesirable heritages!

We wish to disinherit future generations the solution of Karabakh problem.

Gafar Jabiyev
Doctor of Historical Sciences
“MİRAS” editor-in-chief

Qala Bürcü. Orta əsr Ağsu şəhəri
Castle Tower. Medieval Agsu Town

Heydər Əliyev

və

Azərbaycan tarixi

Qafar CƏBİYEV, tarix elmləri doktoru

Haydar Aliyev

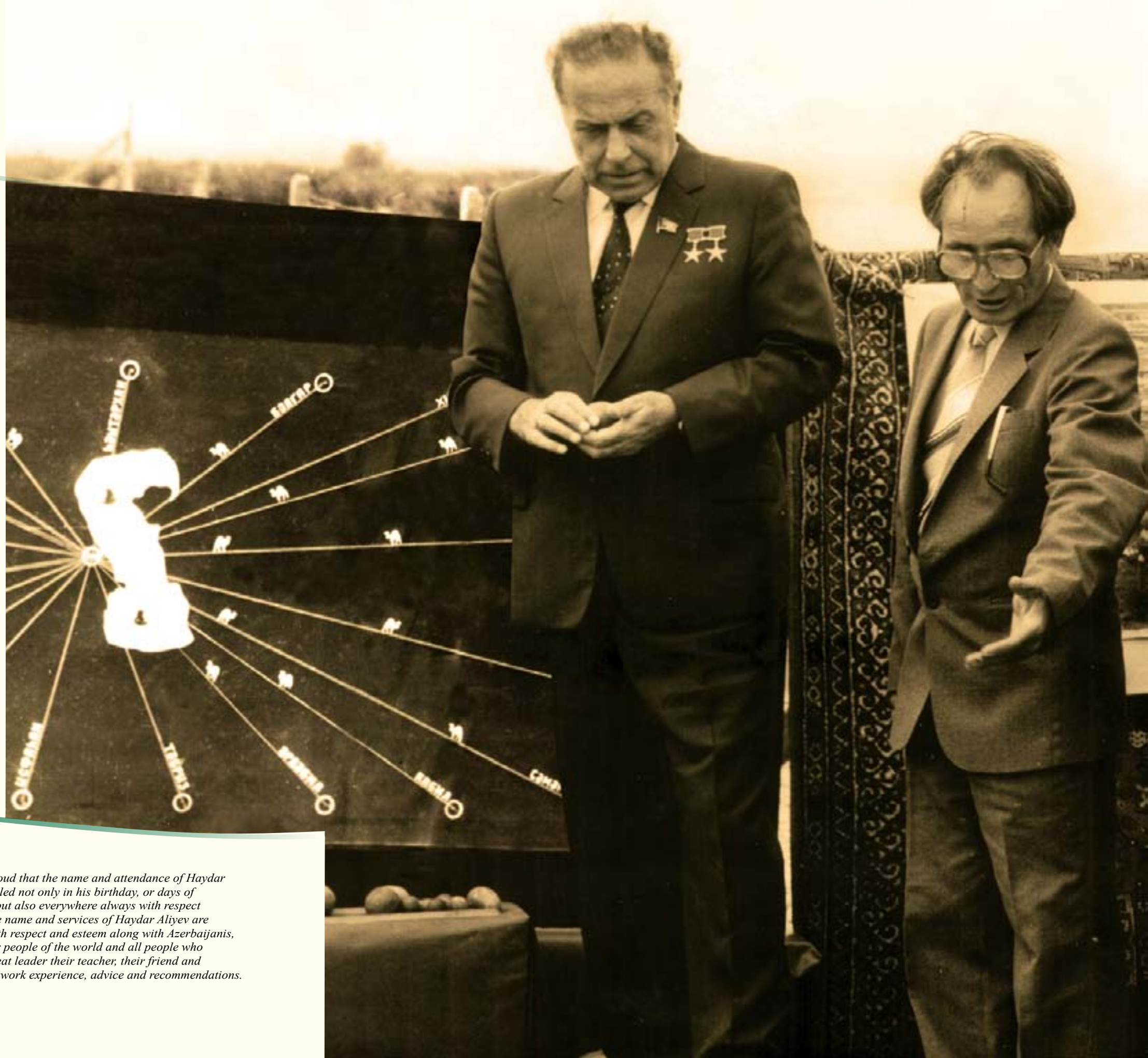
and

History of Azerbaijan

Gafar Jabiyev, *doctor of historical sciences*

Biz fəxr edə bilərik ki, Heydər Əliyevin adı və xidmətləri təkcə onun doğum, yaxud da anım günlərində deyil, hər yerdə və həmişə hörmət və ehtiramla yad edilir. Heydər Əliyevin adı və xidmətləri azərbaycanlılarla yanaşı, dünyanın bir çox digər xalqları, ulu öndəri özünə müəllim bilən, dost hesab edən, onun iş təcrübəsindən, məsləhət və tövsiyələrindən faydalanan bütün insanlar tərəfindən də hörmət və ehtiramla yad edilir.

We can be proud that the name and attendance of Haydar Aliyev are recalled not only in his birthday, or days of remembrance, but also everywhere always with respect and esteem. The name and services of Haydar Aliyev are remembered with respect and esteem along with Azerbaijanis, by a lot of other people of the world and all people who consider the great leader their teacher, their friend and favoured by his work experience, advice and recommendations.

Tarixi-mədəni irsə Heydər Əliyev qayğısı “MİRAS”ın keçirdiyi konfransda bundan danışıldı

“MİRAS” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi Xətai rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi ilə birlikdə Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 88-ci ildönümünə həsr olunmuş “Heydər Əliyevin tarixi-mədəni irsə qayğısı” mövzusunda konfrans keçirib. Konfransda Xətai rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin direktoru Oruc Quliyev belə tədbirlərin keçirilməsinin əhəmiyyətindən, MİRAS İctimai Birliyi sədrinin müavini Arzu Soltan təmsil etdiyi qurum, onun məqsədi və həyata keçirdiyi layihələrdən söhbət açıb. Konfransda “Heydər Əliyevin tarixi-mədəni irsə qayğısı” mövzusunda çıxış edən tarix elmləri doktoru Qafar Cəbiyev Qəbələ RLS inşa olunarkən hərbi obyekt üçün tikintinin aparılmasına baxmayaraq Heydər Əliyevin mədəni irs abidəsinin, şəhər yerinin dağıdılmasının qarşısını qətiyyətlə aldığından danışib. O, qeyd edib ki, Azərbaycanda maddi-mədəniyyət abidələrinin kompleks şəkildə qeydiyyata alınması da Ümummilli Liderin fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Kitabxananın fəal oxucusu, 48 saylı məktəbin VIII sinif şagirdi Nigar Məhərrəmovə şair Zəlimxan Yaqubun Heydər Əliyevə həsr etdiyi şeirləri səsləndirib.

“Heydər Əliyev irsinin öyrənilir” mövzusunda məruzə edən “MİRAS” İctimai Birliyinin sədri, tarix elmləri namizədi Fəriz Xəlilli qeyd edib ki, xalqımızın mədəni irsinin tədqiqi, mühafizəsi və təbliğində Heydər Əliyev izi özünəməxsus qabarıqlıqla görünür. Onun lap gənc yaşlarında bir neçə aylıq da olsa, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində bələdçi işləməsindən, tarix və memarlıq ixtisaslarına yiyələnməsindən elmə, mədəniyyətə rəhbər qayğısına qədər Heydər Əliyev yanaşması nümunədir, öyrənilməli, təbliğ olunmalıdır.

Tədbirin sonunda iştirakçılar “Xocalı vaxtı” filmi izləyiblər. Konfransda elm adamları, ziyalılar, Mədəniyyət və Turizm İdarəsi Kitabxana Direktorlar Şurasının əməkdaşları, “Gənc turist” klubunun üzvləri, Xətai rayon MKS-in fəal oxucuları, eləcə də 48 və 195 nömrəli məktəbin müəllim və şagird kollektivi iştirak edib.

Heydər Əliyevin həyatı, fəaliyyəti və onun xidmətləri haqqında çox deyilib, çox yazılıb. Müasir dünyanın ən mötəbər siyasətçiləri, nüfuzlu dövlət xadimləri, onu yaxından tanıyan çox məşhur elm və sənət adamları Heydər Əliyev fenomenini ən müxtəlif rakuslardan səciyləndirərək bu dahi şəxsiyyətin nümunə ola biləcək keyfiyyətləri barədə mülahizə və fikirlərini bildirmişlər. Bu mülahizə və fikirlər elə indinin özündə xalq arasında ulu öndərlə bağlı müdrik kəlamlar kimi yayılaraq məşhurlaşmışdır.

Heydər Əliyevin əməli fəaliyyətinin ayrı-ayrı aspektləri, o cümlədən onun konkret elm sahələri ilə bağlı fəaliyyəti, düşüncə və tövsiyələri, bütövlükdə ulu öndərin elmə və elm adamlarına münasibəti xüsusi araşdırma tələb edən kifayət qədər geniş bir tədqiqat mövzusuudur. Son vaxtlar ayrı-ayrı elm sahələrini təmsil edən çox görkəmli alimlərin bu istiqamətdə aparmış olduğu elmi araşdırmaların nəticəsi olaraq neçə-neçə sanballı tədqiqat əsəri, monoqrafiya və məqalələr işıq üzü görüb.

Heydər Əliyev əksər elm sahələrini kifayət qədər yaxşı bildirdi. Məruzə və çıxışlarından, ayrı-ayrı elm adamları ilə görüş və söhbətlərindən onun humanitar elmləri xüsusilə yaxşı bildiyi dərhal nəzəri cəlb edirdi. Bu, əlbəttə, hər şeydən öncə, ulu öndərin iti təfəkkürə, möhkəm məntiqə , fenomenal yaddaşa, geniş və zəngin dünyagörüşünə malik olduğundan, ən nəhayət, onun yorulmaq bilmədən mütləə etdiyindən xəbər verirdi. O, ixtisasca tarixçi olduğundan, şübhəsiz, tarix elmini və onun problemlərini digər elmlərdən daha yaxşı və daha dərindən bilirdi.

Ulu öndərin tərcümeyi-halından bəlli olduğu kimi, onun əmək fəaliyyətinə başladığı ilk iş yeri Milli Azərbaycan Tarixi Müzeyi olub. O, 1940-cı ildə, 17 yaşında ikən Tarix Müzeyində təşkil olunmuş “Sovet Azərbaycanının 20 illiyi” sərgisində bələdçi vəzifəsində çalışıb.

Müharibə dövrünün çətinlikləri ucbatından Azərbaycan Sənaye İnstitutunun memarlıq fakültəsində təhsilini yarımçıq dayandırmalı olub. Müharibə başa çatandan sonra isə Bakı Dövlət

Universitetinin tarix fakültəsinə daxil olub və 1957-ci ildə təhsilini müvəffəqiyyətlə başa vurub. O, Dövlət Təhlükəsizliyi orqanlarında çalışarkən, daha sonra isə respublika partiya təşkilatına rəhbərlik edərək Azərbaycan tarixinin problemlərinə və Azərbaycanda tarix elminin durumuna daha dərindən bələd olub. Fikrimi əsaslandırmaq üçün ulu öndərin tarix və memarlıq abidələrinə, onların mühafizəsinə, tədqiqinə, konservasiyasına və təbliğinə diqqət və qayğısından xəbər verən bir neçə konkret fakt üzərində dayanmaq istədim. Məsələn, Heydər Əliyev 1969-cu ildə respublika rəhbərliyinə gələrkən ilkin olaraq gördüyü tədbirlərdən biri Azərbaycan ərazisindəki tarix və memarlıq abidələrinin uçotunun dəqiqləşdirilməsi və onların yenidən qeydiyyata alınması işi oldu. Bu məqsədlə bölgələrə akademiyanın alimləri və Mədəniyyət Nazirliyinin əməkdaşlarından ibarət işçi qrupları göndərildi. Nəticədə əvvəllər dövlət qeydiyyatında olmayan bir çox yeni abidə aşkar edilərək qeydiyyata alındı. O da müəyyən olundu ki, əvvəllər dövlət qeydiyyatına alınmış bəzi abidələr ötən əsrin 50-60-cı illərində müəmmalı şəkildə yoxa çıxıb. Bəzi abidələrin üzərindəki kitabələrin qoparıldığı , yazılarının məhv olunduğu, yaxud da onlara məqsədli şəkildə bu və ya digər saxta əlavələr edildiyi üzə çıxdı. Sən demə biz erməniləri özümüzə dost və qardaş bilərək süfrəmizin başında oturdanda onlar da bizim sadələşlüyümüzüzdən sui-istifadə edərək Azərbaycana məxsus tarixi-mədəni dəyərləri oğurlayıb Ermənistanə aparmış, yaxud da onları sındırıb məhv etmək, beləliklə də özlərinə saxta tarix yaratmaqla məşğul olublar.

Təbiidir ki, ulu öndərin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən tədbirlər sayəsində, bir tərəfdən, ermənilərin iç üzü açıldı, digər tərəfdən isə, xalqımıza məxsus tarix və memarlıq abidələrinin mühafizəsinə və təbliğinə münasibət dəyişdi. Ulu öndərin tarixi-mədəni irsə münasibəti ilə bağlı daha bir prinsipial və ibrətamiz məqamı da yada salmaq istədim. Uzun illər Tarix İnstitutunun direktoru işləmiş mərhum akademik İqar Əliyevin “Elm” qəzetinin 10 may 2002-ci il tarixli sayında dərc olunmuş xatirələrində oxuyuruq: “1977-ci ilin sonları idi. Eşitdik ki, hərbcilər RLS-ə işıq çəkmək bəhanəsi ilə Qəbələni dağıdırılar. Mən dərhal Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin sədri Qurban Xəlilovla telefon əlaqəsi yaradaraq vəziyyəti ona izah etdim. O da öz növbəsində bu barədə təcili

Many words are said and many articles are written about the life, activity and attendance of Haydar Aliyev. The most respected politicians, authoritative state figures of modern world, well-known scholars and art figures specify Haydar Aliyev phenomenon from the very various aspects and utter their views and thoughts about qualities of this genius which can be a sample. These views and thoughts are spread like wise aphorisms about great leader nowadays amongst the people, and become prominent.

Separate aspects of practical activity of Haydar Aliyev including his work, thoughts, and recommendations over concrete branches of science, thoroughly his regard for science and scholars are a sufficiently wide research theme demanded special exploration. As a result of scientific researches carried out by many eminent scientists, represented various branches of science lately in this direction, lots of fruitful research work, monographs and articles came to light.

Haydar Aliyev knew most science fields well-enough. His knowing especially well the humanities drew attention on the spot via his reports, speeches, meetings and talks with separate scholars. It of course notifies about the great leader's possession keen mentality, firm logic, phenomenal memory, wide and rich world outlook, at last his reading without interval. Since he was a historian by specialty, he knew the science of history and its problems better and deeper than other sciences.

The first working place of the great leader was National Museum of History of Azerbaijan, as is known from his biography. He worked as a guide at the exhibition “20-year anniversary of the Soviet Azerbaijan” arranged at the Museum of History, when he was 17 years old, in 1947.

He was obliged to incomplete his education in Architecture Faculty of Azerbaijan Industry Institute because of quandaries of the war years. He entered history faculty of Baku State University after the war ended and successfully graduated his education in 1957. He was deeply familiarized with the problems of Azerbaijan's history and the situation of history science in Azerbaijan upon working in State Security bodies, later leading the republican's party organization. In order to substantiate my opinion, I would like to dwell on the some concrete facts, being informed about care and attention of the great leader to historical and architectural monuments and their protection, research, conservation and propagation. For example, when Haydar Aliyev came to power in 1969 one of the measures he took primarily was specification and re-registration of historical and architectural monuments in the area of Azerbaijan. To this end, working groups of scientists of the Academy and staff of the Ministry of Culture were sent to the regions. Consequently, a number of new monuments, non-registered previously were revealed and registered. It was determined that, formerly registered some monuments were mysteriously disappeared in 50-60s of last century. It was displayed that inscriptions over some monuments were torn away; scripts ruined, or these or other fake additions were intentionally made to them. It appears that, when we considered Armenians our friends and brothers and let them around our table-cloth, they abused our simple-heartedness by stealing our historical and cultural values belonged to Azerbaijan, took to Armenia or engaged in breaking, destroying and hence creating a fake history for them.

Naturally, through the measure taken under the leadership of the great leader on the one hand the real faces of Armenians were displayed, on the other the attitude towards protection and propagation of historical and architectural monuments belonged to our people, changed. I would like to recall one more principal and instructive moment concerning the attitude of the great leader towards historical and cultural heritage. We read in memories of late Academician Igrar Aliyev who worked as a director of History Institute for long years published on 10 May, 2002 issue of “Elm” newspaper: “It was the end of 1977. We heard that, militaries destroy Gabala with excuse of installing light to radiolocation station. I contacted to Gurban Khalilov, the chairman of Presidium of Supreme Soviet by telephone immediately and explained the situation to him. He stated that he

olaraq Heydər Əliyevə məruzə edəcəyini bildirdi.

Ertəsi gün mənə Mərkəzi Komitəyə çağırıdılar və Heydər Əliyevin qəbulunda oldum. O, sona qədər mənə çox diqqətlə dinlədi. Sözümlü qurtaranda o, Moskvaya, keçmiş SSRİ Müdafiə Nazirliyinin yüksək rütbəli marşallarından birinə zəng etdi. O, marşala olduqca sərt və acı sözlər dedi və mən Heydər Əliyevin öz Vətəninə, tarix və mədəniyyətimizə nə qədər dərindən bağlı olan mərd bir şəxsiyyət olduğunu gördüm.

Bir gün sonra Q.Xəlilovun sədrliyi ilə Dövlət Komissiyası Qəbələyə yola düşdü. Vəziyyət doğrudan da çox acınacaqlı idi. Orada bizə məlum oldu ki, sən demə, Qəbələ RLS layihə institutlarının birində işləyən milliyətçə erməni qadın tərəfindən layihələşdirilmiş və Azərbaycanın qədim paytaxt şəhəri olan Qəbələnin üzərində tikilməli imiş.

Bir neçə gündən sonra Qəbələ məsələsi MK-nin büro iclasının müzakirəsinə çıxarıldı. Heydər Əliyevin təklifi ilə tarixi-mədəni irsi dağıtmaq cəhdlərinə görə çox yüksək çinli hərbiçilərdən bir neçəsinə ağır partiya cəzası verildi. Olaya münasibətdə seyrici mövqe tutduqlarına və prinsipsizlik etdiklərinə görə Akademiyanın və Qəbələ rayonunun bir neçə məsul işçisi də MK bürosu tərəfindən cəzalandırıldı. Aradan bir neçə gün keçəndən sonra isə məhz Heydər Əliyevin tapşırığı ilə Qəbələ şəhərinin ərazisi tarix və mədəniyyət qoruğu elan edildi. Orada çox genişmiqyaslı tədqiqat və bəndsalma işlərinə başlanıldı.”

Gəlin etiraf edək ki, bu və ya digər rəhbər vəzifədə çalışan məmurlarımız zaman-zaman buna bənzər vandal hərəkətlərin yanından çox soyuqqanlıqla ötüb keçiblər. Beləliklə, elə özümüzün biganəliyimiz ucbatından tariximizə, mədəniyyətimizə sağalmaz yaralar vurulub.

Ulu öndərin keçmişimizin yadigarı olan tarix və mədəniyyət abidələrinə olan diqqət və qayğısını əks etdirən çoxsaylı misallar çəkkə bilərəm. Onun İçərişəhərdə abidələrin konservasiyası və qorunması, Şirvanşahlar sarayı, Ataşgah, Möminəxatun türbəsi, Nizami Gəncəvinin məqbərəsi, Şabran şəhərinin arxeoloji tədqiqi ilə bağlı tarixi əhəmiyyətli sərəncam və göstərişləri, sözün tam mənasında, hər bir dövlət xadimi və hökumət rəsmisi üçün tarixi-mədəni irsə qayğıkeş münasibət nümunəsidir.

Ulu öndərlə təmasda olan tarixçi alimlərin də etiraf etdikləri kimi, Heydər Əliyev Azərbaycan tarixinin bütün dövrləri ilə maraqlanırdı və bu problemləri kifayət qədər yaxşı bilirdi. Təsədüfi deyildir ki, o, hər dəfə alimlərlə görüşündə çoxcildlik “Azərbaycan tarixi”, “Azərbaycan

will report to Haydar Aliyev urgently about that in turn”.

The next day I was called to Central Committee and Haydar Aliyev accepted me. He listened to me very attentively and till the end. When I finished my word, he telephoned to Moscow, one of high-rank Marshals of former USSR Ministry of Defense; he said exceedingly harsh and bitter words to the Marshal. Hearing that, I saw how Haydar Aliyev is a brave person, bound deeply to his Motherland, its history and culture.

After a day, State Commission under the leadership of G. Khalilov departed to Gabala. The situation was indeed bad. We became aware that it appears Gabala radiolocation station was designed by the woman, Armenian by nationality working in one of project institutes and must be built over Gabala, old capital city of Azerbaijan. Some days later the Gabala issue was instituted for discussion of CC Bureau meeting. By Haydar Aliyev's offer, some of high-rank militaries were given severe party punishment for attempts to ruin historical and cultural heritage. Some accountable persons of the Academy and Gabala region were punished by CC Bureau for having contemplator stand in his regard to the event and showing unscrupulousness. The area of Gabala City was declared a history and culture reserve by mainly Haydar Aliyev's task after some days passed. Many large-scale explorations and dike-building work launched there.

Let's confess that, our officials working in these or other leading positions passed by cold-blooded vandal acts like that at times. So, our history and culture were incurable wounded because of our indifference.

I can give numerous examples reflecting attention and care of the great leader related historical and cultural monuments, a keepsake of our past. Historically-important decrees and instructions of Haydar Aliyev regarding archaeological research of Shirvanshah's Palace, Ateshgah, Momine Khatun Sepulchre, Nizami Ganjavi Mausoleum, Shabran City, as well as conservation and protection of the monuments in Ichari Shahar are a sample of careful attitude towards historical and cultural heritage for each state figure and government official in a real sense of the word.

Haydar Aliyev interested in all periods of Azerbaijan history and knew these problems sufficiently well as historian scientists who were in contact with the great leader, acknowledged. It is not by chance that he called repeatedly the urgency of elaboration of many-volume “Azerbaijan's history”, “History of Azerbaijan's cities”, “Military history of Azerbaijani

şəhərlərinin tarixi “, “Azərbaycan xalqının hərb tarixi”, habelə Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərinin həyat və fəaliyyətini əks etdirən fundamental əsərlərin yazılması zərurətini dönə-dönə xatırladırdı.

Məlum olduğu kimi, 1991-ci ilə qədər Azərbaycanda tarixi tədqiqatlar SSRİ-nin digər respublikalarında olduğu kimi, marksist-leninçi metodologiya əsasında aparılmış və əsasən sosializm- kommunizm quruculuğu problemlərinin tədqiqinə istiqamətləndirilmişdir. Bu səbəbdən də tarixi tədqiqatlarda birtərəflilik hökm sürmüş, represiyalar və təzyiqlər ört-basdır edilmişdir. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra isə tarix elmimizdə nihilizim, diletantçılıq meyilləri baş qaldırıb. 1920-ci il ildən 1991-ci ilə qədər olan dövr bir çoxları tərəfindən, demək olar ki, inkar edilib. Heydər Əliyev hər iki meylin əleyhinə idi. Ulu öndərin 1994-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin 75 illik yubileyindəki nitqi bu cəhətdən mövqelərə aydınlıq gətirdi: “Bəzi yeni siyasətçilər deyəndə ki, Nəriman Nərimanovdan başlanan və indiyə qədər, bizə qədər olan dövr tarix deyildir, mən dəhşətə gəldim. Belə ədalətsizliyə yol vermək olmaz. Bunu etmək istəyənlər tarixinə xor baxan, tarixinə düşmən çıxan adamlardır.”

Heydər Əliyev tariximizin yazılmasında populizmə, diletantçılığa, nihilizmə yol verənlərə qarşı qəti mübarizə aparırdı. Onun Azərbaycan Respublikası gənclərinin birinci forumundakı nitqi bu cəhətdən bir növ proqram sənədidir. Görün, ulu öndər nəyi tövsiyə edirdi: “Tariximizin hər mərhələsi bizim üçün qiymətlidir: ən qədim dövr də, orta əsrlər də, sonrakı dövr də”.

Ulu öndər XX əsrin Azərbaycan tarixində tutduğu yeri ümumi şəkildə belə qiymətləndirirdi: “XX əsrdə Azərbaycan xalqı bir sıçrayış dövrü keçib. Ən böyük nailiyyətlərimizdən biri odur

people”, as well as fundamental works echoed life and activity of prominent persons.

As is known, historical researches in Azerbaijan till 1991 were conducted based on marxism-leninism methodology like in other republics of USSR and directed to the research of mainly problems of socialism-communism building. Therefore one-sidedness dominated in historical explorations; repressions and pressures were covered up. After Azerbaijan gained its independence, the inclinations of nihilism, diletancy raised up in our science of history. The period between 1920 and 1991 years was almost rejected by many. Haydar Aliyev was against both inclinations. The speech by the great leader during the 75-year jubilee of Baku State University in 1994 clarified the stands in this regard: “I was terrified when some new politicians said that the period started from Nariman Narimanov up to now is not a history. Such injustice must not be admitted. Those wishing to do that are the people who looked down on their history and become hostiles of their history”. Haydar Aliyev struggled decisively against the people allowing populism, diletancy and nihilism in elaboration of our history. His speech during the first forum of the Azerbaijan Republic Youth is a kind of program document in this regard. Let us see what does the great leader recommend? “Every stage of our history is valuable for us: the oldest period, middle ages, following period, too”. The great leader estimated generally 20th century in Azerbaijan history so: “Azerbaijan people passed a period of bound in 20th century. One of our accomplishments is that a democratic republic was created firstly in Azerbaijan in 20th century. Though it collapsed, the Azerbaijan people continued its development. 70-year period when Azerbaijan was in the content of the Soviet Union is its development period. The period must not be dishonoured, it

ki, XX əsrdə ilk dəfə Azərbaycanda demokratik Respublika yarandı. O, süqut etsə də, Azərbaycan xalqı öz inkişafında davam edib.

Azərbaycanın Sovetlər İttifaqı tərkibində olduğu 70 illik dövr onun inkişaf dövrüdür. Bu dövrə qara yaxmaq olmaz, bu dövrü qiymətləndirmək lazımdır. Bu dövrdə Azərbaycan xalqının elmi, təhsili, mədəniyyəti sürətlə inkişaf edibdir. Müstəqil Azərbaycanın təməli, özəyi, əsası həmin dövrdə yaranmış iqtisadiyyat, o dövrdə yaranmış elmi potensial, o dövrdə yaranmış mədəni potensialdır. Bunu biz qiymətləndirməliyik”.

Ulu öndər uzun illər təhlükəsizlik orqanlarında rəhbər vəzifələrdə çalışdığından ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə günahsız insanlara qarşı törədilmiş repressiyalarla bağlı tarixçilərdən daha artıq məlumatlı idi. Repressiya illərində xalqımızın başına gətirilən fəlakətlərlə bağlı bir neçə faktı diqqətinizə çatdırmaq istərdim. Məsələn, 1937-ci ildə Azərbaycanda 29 min nəfər “xalq düşməni” adı altında güllələnib, ya da Sibirə sürgün edilib. 1937-ci il dekabrın sonunadək yalnız Xəzər Dənizçiliyi İdarəsindən 200 nəfər rəhbər partiya işçisi, 19 gəmi kapitanı repressiyaya məruz qalmış, İsmayilli rayonunun Kürdmaşı kəndinin bütün kolxozçuları, demək olar ki, kütləvi şəkildə həbs edilmiş və onlardan 63 nəfəri yeni ilə kimi güllələnmişdir.

Ulu öndərin təhlükəsizlik orqanları əməkdaşlarının peşə bayramı gününə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqdakı nitqi repressiyalarla bağlı tariximizi doğru-dürüst öyrənmək baxımından çox gərəklı mənbə kimi dəyərləndirilməlidir: “Təhlükəsizlik orqanlarında işlədiyim vaxtlar mən bir işçi kimi arxiv materialları ilə, xüsusən, 37-38 - ci illərin, ondan sonrakı dövrün materialları ilə tanış olarkən daim öz-özümə sual vermişəm: bu antisovet qruplar, Sovet hakimiyyətini devirmək istəyən qruplar, filanlar kimlərdir,hansılardır? Onların bir qismi həbs edilmiş, öldürülmüş, yaxud da uzaq Sibirdə həlak olmuşdur. Bir qismi isə həbs olunmamışdı... Bu faktlar nə qədər ədalətsizliklər, uydurmalar, quraşdırmalar, əsassız materiallar toplandığını sübut edir və bunlar tarixçilər tərəfindən dərindən öyrənilməlidir”.

Ulu öndər Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya layihəsini hazırlayan komissiyanın iclasında söylədiyi nitqində bir daha repressiyalara toxunaraq demişdir: “1920-30-cı illərdə nə qədər repressiyalar olunub, insanlar öz yer-yurtdan sürgün ediblər... Heç yerdə Azərbaycanda olduğu qədər adam sürgün edilməyibdir”.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində, lap elə 30-40-cı illərdə Azərbaycanda milli tarixçi kadrlar, demək olar ki, yox dərəcəsinə idi. Yalnız 50-60-cı illərdən başlayaraq milli tarixçi kadrların sıraları

must be estimated. Science, education and culture of Azerbaijani people developed speedily during that period and scientific and cultural potential created during that time. We must appreciate that”. Since the great leader worked in leading positions in security bodies for long years, he was much more informed about repressions committed in respect of innocent people in different historical periods than historians. I would like to bring into your notice some facts on adversities exposed to our people during repression years. For instance, 29 000 people were shot or expelled to Siberia under “people’s enemy” in Navigation Department were exposed to repression till late December 1937. All collective-farmers of Kurdmashi Village of Ismayilli region were almost mass detained and 63 of them were shot till the new year”.

The speech of the great leader at ceremonial assembly devoted to vocation holiday of security bodies’ staff must be valued as a very necessary source in terms of right study of our history concerning repressions: “I asked myself permanently when I worked at security bodies upon familiarizing with archive materials including especially the materials of 37-38 years, the following year: who and which are these anti-Soviet groups, those wanting to overthrow Soviet power; a part of them were arrested, killed, or expelled to far Siberia, whereas the other part was not arrested...These facts prove such injustice, coinages, inventions and collection of ungrounded materials and they should be deeply studied by historians.

The leader touching once more upon repressions in his speech during the meeting of the Commission, elaborated the Constitution bill of the Azerbaijan Republic, said: “So many repressions took place in 1920-30 years. People were expelled from their places of residence... Nowhere so many people deported like in Azerbaijan”.

In the first years of the Soviet time, even 30-40s there was not almost national historical personnel in Azerbaijan. Only since 50-60s the rows of national historical personnel extended a little. Because of these reasons, Haydar Aliyev considered important the elaboration of the Azerbaijani history on the level of demands of new period. On 21 September, 1993 he got back again to this issue during the meeting with intellectual community members in the Academy of Sciences: “Our historians should recall that during my working years in Azerbaijan late 70-80s I appealed them repeatedly underscoring that our history, including old history, Middle Ages history, the history of last

HAYDAR ALİYEV SİGN

Conference of “MIRAS” dedicated to Haydar Aliyev Sign

“MIRAS” Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage held a conference on subject “Haydar Aliyev’s care to historical and cultural heritage” dedicated to 88-year anniversary of Haydar Aliyev’s birthday, Nationwide Leader of Azerbaijani people together with Khatai district Centralized Library System.

Director of Khatai district Centralized Library System, Oruj Guliyev spoke about significance of holding such events at the conference. Deputy chairman of MIRAS Social

Organization, Arzu Soltan later speaking at the event gave information about the organization, she represents, including purposes and importance of the realized projects.

PhD and Professor Gafar Jabiyev delivered a speech on “Haydar Aliyev’s care to historical and cultural heritage” at the conference said while Gabala radiolocation station was constructed, though military object building, he decisively prevented Haydar Aliyev cultural heritage monument and the city from destruction. He stressed complex registration of material-cultural monuments in Azerbaijan is connected with activity of the Nationwide Leader.

Following that, active reader of the library, 8th form pupil at school No. 48, Nigar Maharramova sounded the poems by Zalimkhan Yagub dedicated to Haydar Aliyev. Chairman of MIRAS Social Organization, candidate of historical sciences Fariz Khalilli addressing the conference on “MIRAS on the trail of Haydar Aliyev Heritage” stressed Haydar Aliyev sign is displayed with specific bulge in research, protection and propagation of cultural heritage of our nation. Since his working as a guide in National Museum of History of Azerbaijan from the very young age, from his possessing history and architecture specialities up to the leader’s care towards science and culture, Fariz Khalilli noted Haydar Aliyev approach should be a sample; studied and propagated.

At the end of the conference the participants watched “Khojaly Time” film.

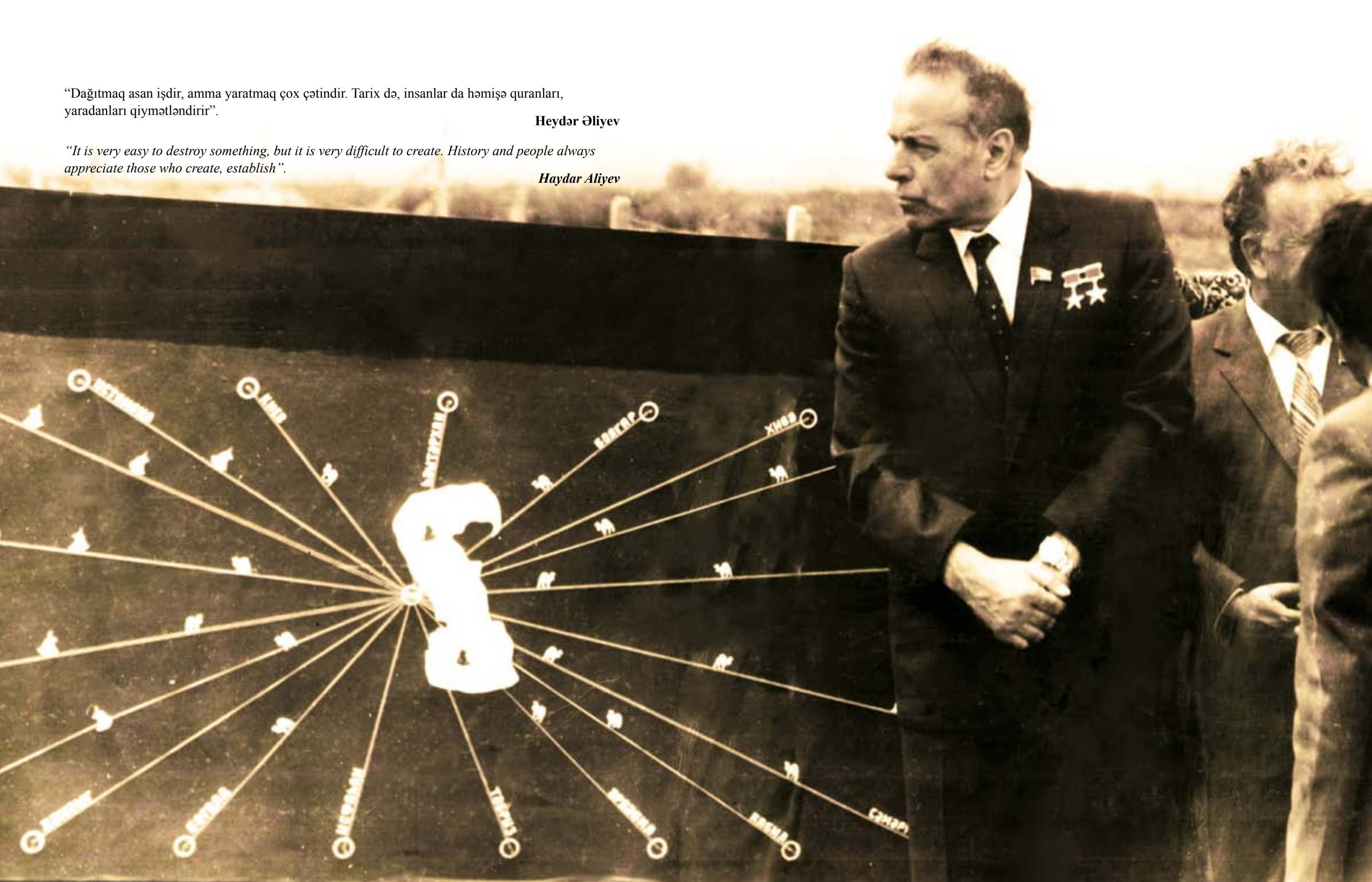
Scholars, members of intellectual community, staff of Library Directors Council of Culture and Tourism Department, members of “Young Tourist” Club, active readers of Khatai district CLC, as well as teacher staff and pupils of school No. 48 and 195 participated at the conference.

“Dağıtmaq asan işdir, amma yaratmaq çox çətindir. Tarix də, insanlar da həmişə quranları, yaradanları qiymətləndirir”.

Heydər Əliyev

“It is very easy to destroy something, but it is very difficult to create. History and people always appreciate those who create, establish”.

Haydar Aliyev

bir qədər genişləndi. Bütün bunlara görə də Heydər Əliyev Azərbaycan tarixinin yeni dövrün tələbləri səviyyəsində yazılmasına çox ciddi önəm verirdi. 21 sentyabr 1993-cü ildə Elmlər Akademiyasında ziyalılarla keçirdiyi görüşdə o, bu məsələ üzərinə bir daha qayıdaraq demişdir: “Tarixçilərimizin xatirində olmalıdır ki, mən Azərbaycanda işləyən dövrdə -70-ci illərdə və 80-ci illərin əvvəllərində dəfələrlə onlara müraciət etmişdim ki, bizim tariximiz - həm qədim tariximiz, həm orta əsrlər tariximiz , həm də son dövrlərin, yəni XVIII, XIX, XX əsrlərin tarixi istənilən səviyyədə yazılmayıb”.

Tariximizin ayrı-ayrı dövrlərinin yazılmasında birtərəfliyə yol verilməsi, bir sıra hadisə və faktların məqsədli şəkildə təhrif olunması və bu kimi neqativ hallar Heydər Əliyevi daim düşündürür, narahat edirdi. Odur ki, ziyalılarla görüşündə ulu öndər bu məsələ üzərində xüsusi olaraq dayandı, özünün irad və tövsiyələrini bildirdi: “Ötən 70 illik dövrdə tariximiz təhrif edilmişdir. Həm XX əsrin, həm XIX əsrin, həm də ondan əvvəlki dövrlərin tarixi təhrif olunmuşdur. Demirəm ki, tamam təhrif edilmişdir, amma tarixə dair əsərlərimizdə təhrif ünsürləri var. İndi isə bir qütbdən o biri qütbə keçmək meyli görünür. O nədən ibarətdir? Ondən ibarətdir ki, deyirlər bütün bu 70 ildə olanların hamısı yaramazdır, pisdir, Azərbaycan xalqı üçün bəladır.” Bu cür düşüncələrin əleyhinə olan dahi rəhbər tarixçilərə tövsiyə edərək bildirirdi ki, tariximizin bütün dövrləri bizim üçün əzizdir: “ Ona görə də heç bir dövrü, heç bir şəxsi ideallaşdırmaq lazım deyildir. Təssüf ki, bu ideallaşdırma xəstəliyi 70 ildir beynimizə girmişdir. Bundan xilas olmaq lazımdır. Əgər 70 il müddətində bütün ideoloji sistemimiz marksizm-leninizm elmini, onun prinsiplərini, Marksı, Lenini ideallaşdırmışdırsa, indi də ancaq Məmmədamin Rəsulzadəni ideallaşdırırlar. Mən yenə də deyirəm: Məmmədamin Rəsulzadə və onunla bərabər Azərbaycan Respublikasının böyük şəxsiyyətləri XX əsrin əvvəllərində və xüsusən, 1918-ci ildə, Azərbaycan Demokratik Respublikası qurarkən böyük şücaət göstərmişlər, böyük iş görmüşlər. Bu şəksiz-şübhəsizdir. Ancaq gəlin, açıq danışaq: belə çıxır ki, tariximizdə Məmmədamin Rəsulzadədən başqa heç kim yoxdur. Bəs Fətəlixan Xoyski, Nəsibbəy Yusifbəyov, Hacınski, Əlimərdanbəy Topçubaşov, Behbudbəy Şahtaxtinski və başqaları?! “

Heydər Əliyev zaman-zaman Azərbaycan xalqı içərisindən yetişən görkəmli şəxsiyyətləri, onların Vətən və xalq qarşısındakı xidmətlərini daim yüksək qiymətləndirirdi. Hakimiyyətdə olduğu illərdə ulu öndərin təqdimatı əsasında xalqımızın ən layiqli elm və sənət adamları yüksək adlara layiq görüldü, orden və medallarla təltif olunub. Elə bir klassikimiz , elə bir canlı korifeyimiz olmayıb ki, onların yubileyləri və ya ad günləri rəsmi səviyyədə, həm də böyük təntənə ilə qeyd olunmasın: “Bizdən ötrü Mirzə Fətəli Axundov da, Əhməd bəy Ağayev də, Məmmədamin Rəsulzadə də böyük şəxsiyyətlərdir.Ancaq son zamanlar Nəriman Nərimanovdan başlayaraq bütün siyasi xadimlərin Azərbaycana düşmən

periods, i.e. 18, 19 and 20th centuries were not elaborated on the due level”.

Haydar Aliyev steadily worried and thought about the cases like one-sidedness, intentional falsification of a plenty of events and facts and other negative cases upon working up separate periods of our history. Thus, the great leader dwelled especially on this question stating his comment and recommendations at the meeting with intellectuals. “Over the last 70-year period our history was falsified. The history of 20th history, 19th century and the former periods was falsified. I do not say that it was totally falsified, but there are false elements in our works on history. But now the inclination to pass from one pole to another appears. What does it consist of? They say that all of these have been useless and bad over these 70 years. It is trouble for Azerbaijani people”. Genius leader, being contradictory to these thoughts recommended historians that all periods of our history are valuable for us: “Therefore there is no need for idealization of any period and any person. It is regretted that this idealization disease is in our brains for 70 years. We should be rescued from that. As our all ideological system idealized marxism-leninism science, its principles; Marx and Lenin, now Mammadamin Rasulzadeh is idealized. I say again: Mammadamin Rasulzadeh and along with him great personalities of the Azerbaijan Republic show great valour, and did rather much work while establishing Azerbaijan Democratic Republic at early 20th century, especially in 1918.

It is undoubted. But let us say the truth: “it seems that there is no other person except Mammadamin Rasulzadeh in our history. Then what about Fətəlixan Xoyski, Nəsibbəy Yusifbəyov, Hacınski, Alimərdanbəy Topçubashov, Behbudbəy Şahtaxtinsky and others?” Haydar Aliyev at times appreciated highly prominent personalities matured from amongst the people and their services before the nation. On the basis of the presentation of the great leader during his time worthy scholars and art figures of our people were honoured with high titles and awarded orders and medals. No classic and leading figure of ours celebrated jubilees or birthdays without official level and pompously: “We consider Mirza Fətəli Akhundov, Ahmad bey Ağayev, Mammadamin Rasulzadeh great people. But we must not agree with the thoughts expressed lately about hostility of all politia figures started with Nariman Narimanov in respect of Azerbaijan. The people saying that need to function decades of political activity to reach Nariman Narimanov’s level.... I want to express my views openly: history must not be falsified.

The views of the nationwide leader, sounded at the meeting with the leadership of Academy of Sciences of Azerbaijan, real and associate members, institute directors and leading scientists; advice

Miras missiyanı davam etdirir

Azərbaycan Müəllimləri

İnstitutunda Ümummilli lider

Heydər Əliyevin 88-ci ildönümü

münasibətilə tarixi – mədəni irsin

öyrənilməsinə həsr olunmuş elmi –

praktik konfrans keçirilmişdir. Ali

məktəb rəhbərləri, tarix – coğrafiya

və digər ixtisaslar üzrə müdavimlərin

iştirak etdiyi konfransın işinə Miras

İctimai Birliyi də qoşulmuşdur.

Konfransı giriş sözü ilə institutun

rektoru, siyasi elmlər doktoru, professor

Aqiyə Naxçıvanlı açmışdır. O, mədəni

irsin araşdırılması, qorunması və təbliği

sahəsində Ümummilli liderin qayğısını

yüksək qiymətləndirmiş, tarixin

yadigarı olan memarlıq, heykəltəraşlıq,

rəssamlıq əsərləri, arxeoloji abidə və

materialların aşkar edilməsi, qorunması,

gələcək nəsillərə ötürülməsində onun

xidmətlərini xüsusi qeyd etmişdir.

Ulu Öndərin bu missiyasını davam

etdirənlər içərisində “Miras” Mədəni

İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai

Birliyinin bir sıra layihələr həyata

keçirdiyi qeyd olunmuşdur.

olmaları barədə deyilən fikirlərlə heç cür razılaşmaq olmaz. Bunu deyən adamların Nəriman Nərimanov səviyyəsinə qalxmaları üçün bəlkə də on illərlə siyasi fəaliyyət göstərmələri lazımdır... Bütün bunlarla mən öz fikrimi açıq demək istəyirəm: tarixi təhrif etmək olmaz. Tarixi təhrif edənlər xalqa xəyanət edir, onu çaşıdırırlar. Buna son qoymaq lazımdır”.

Ümummilli liderin 31 yanvar 1997-ci il tarixdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının rəhbərliyi, həqiqi və müxbir üzvləri, institut direktorları və aparıcı alimləri ilə görüşdə səsləndirdiyi fikirlər, tarixçi alimlərə verdiyi tövsiyə və məsləhətlər Azərbaycan tarixi və tarixşünaslığının milli konsepsiyasının formalaşmasında çox mühüm və həlledici məqam kimi dəyərləndirilməlidir. Çünki ulu öndərin həmin çıxışında tarix elminin digər elmlər sırasında yeri, rolu və əhəmiyyəti, onun problemləri və inkişaf perspektivləri ilə bağlı konkret fikir və istiqamətlər öz əksini tapmışdır.

Heydər Əliyev tarixçi alimlərə heç vaxt göstəriş vermirdi. O, daha çox öz təkliflərini, məsləhət və tövsiyələrini bölüşürdü: “ Mən bir məsələ barəsində konkret təklifimi bildirmək istəyirəm. Bu da Azərbaycanın tarixi ilə bağlıdır. Məlumdur ki, geniş kütlə, xalq, millət üçün ən çox təsirlişi humanitar elmlərdir və xüsusən millətin, xalqın... tarixidir. Bu indi bizim üçün xüsusilə lazımdır. Əlbəttə, müstəqil Azərbaycanda fizika, riyaziyyat, biologiya, kimya, yaxud başqa fənlərin hamısı inkişaf etməlidir. Bunların hərəsinin özünəməxsus çərçivəsi var. Amma tarix hər bir insan üçün yeniyetməlikdən başlayaraq ömrünün sonuna qədər lazımdır. Ona görə də biz indi xalqımızın tarixinin yazılması işini görək diqqət mərkəzinə alaıq. 70-ci illərdə mən dəfələrlə Elmlər Akademiyası qarşısında vəzifə qoymuşdum ki, Azərbaycan tarixi yazılmalıdır. Amma... tarixçilərimiz bu vəzifəni yerinə yetirmədilər.”

Ulu öndər bir çox tarixi məsələlərin yenidən, həm də yeni dövrün tələbləri səviyyəsində yazılmasını tövsiyə edirdi: “Azərbaycan tarixi yazılmalıdır... Alimlərimizin, tarixçilərimizin günahından yox, o vaxtki ümumi ideologiyanın təsiri, yaxud da ideologiyanın tələbi ilə yazılan tarix də, şübhəsiz ki, indi bizi qane edə bilməz.”

Heydər Əliyev müstəqillik dövrünün tələblərinə uyğun dərsliklər yazılması işinə də xüsusi önəm verirdi: “ Məktəbə gedən gənc görək Azərbaycan tarixini bilsin, oxusun, öyrənsin. Amma o, köhnə dərsliklərdən bunu öyrənə bilməz. Dərsliyi də həər öz istədiyi kimi yazmamalıdır. Görək bizim xalqımızın tarixi yazılsın. Orta və ali təhsil məktəbləri üçün tarix dərslikləri yazılsın.”

Azərbaycan tarixinin yazılması işinin bəzi subyektiv səbəblər ucbatından ləngidilməsi Heydər Əliyevi çox narahat edirdi və akademiyaadakı görüşdə o, bu narahatçılığını bir daha tam ciddiliyi ilə bəyan etdi: “ İndi vəzifə ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın tarixi yazılmalıdır. Mən bunu bir neçə dəfə demişəm. Ancaq təəssüflər

and recommendations he gave to historian scientists on 31 January, 1997 must be valued as very urgent and decisive moment in formation of national conception of Azerbaijan history and histography. Because concrete views and directions were reflected in his speech regarding the place, significance, problems and development perspectives, as well as the role of history science in the rows of other sciences.

Haydar Aliyev had never given instructions to historian scientists. He often shared his suggestions, advice and recommendations: ‘I want to state my conrete offer on one issue. It is associated with Azerbaijan’s history. It is known that the most efficient science nowadays for mass, people and the nation is the humanities and is especially the history of the nation and the people. It is especially necessary for us now. Definitely physics, Mathematics, biology, chemistry, or all other subjects must be developed in independent Azerbaijan. They have specific frame each. However history is urgent for any person starting from adolescence to the end of his/her life. Therefore we must now concentrate on the elaboration of the history of our people. In 70s I repeatedly assigned the Academy of Sciences on elaboration of Azerbaijan history. But our historians did not fulfill this duty’.

The great leader recommended re-working up many historical issues and on the level of the requirements of new period: “Azerbaijan’s history must be worked up. We can not be satisfied with the history, worked out under the influence of that time’s common ideology, or ideology’s demand, but not because of our scientists’ and historians’ guilt.”

Haydar Aliyev also estimated especially the work of textbooks’ elaboration in correspondence with the demands of independence period: “The young person going to school must know, read and learn Azerbaijan’s history. However, he/she can not learn that from old textbooks. Besides, a textbook must not be written due to any person’s wish. The history of our people needs to be worked up. History textbooks must be printed for secondary and high educational institutions”. Delay of writing Azerbaijani history for some subjective reasons worried Haydar Aliyev a lot and he stated this seriously once more during the Academy meeting: “Now our duty is to write Azerbaijan’s history. I said it for several times. But regretfully, I did not get a concrete motion by Academy of Sciences instead of these offers of mine”.

Great leader gave special importance to working up 20th century history, too: “Our history was falsified due to the ideology we lived in 20th century and its conception. For this reason I did my best in order 20th century’s history to be written. Because our history on the one hand was falsified, on the other some

Miras continues the mission

Academic practical conference

on study of historical and cultural

heritage was held in Azerbaijan

Teachers' Institute on occasion of

88-year anniversary of Nationwide

Leader Haydar Aliyev. MIRAS Social

Organization joined the course of the

conference which heads of high schools

from qualification faculties, as well as

students of history and geography, and

other specialties partaken. Rector of the

Institute, Doctor of Politics, Professor A.

Nakhchivanli opened the conference on

subject “Importance of archaeological

explorations in study of Azerbaijan's

history” with introductory remark. He

appreciated the care of Nationwide Leader

to research, protection and propagation

of cultural heritage highly; stressed

particularly services of the Nationwide

Leader in discovery and protection of

architectural, sculpture and art works,

as well as archaeological monuments

and materials, and their transfer to next

generations. It was noted that “MIRAS”

Social Organization in Support of

Studying of Cultural Heritage realized

a number of projects amidst those

continuing this mission of Great Leader.

olsun ki, mənim bu təkliflərim müqabilində Elmlər Akademiyası tərəfindən konkret bir təklif almamışam”.

Ulu öndər XX əsrin tarixinin yazılmasına da xüsusi önəm verirdi: “XX əsrdə yaşadığımız ideologiyaya və onun konsepsiyasına görə bizim tariximiz təhrif olunmuşdur. Ona görə də mən çox çalışdım ki, biz XX əsrin tarixini yazaq. Çünki, tariximiz bir tərəfdən, təhrif olunub, digər tərəfdən isə, bəziləri keçmişdə nə varsa, götürüb qəzetlərdə, kitablarda qaralamağa, pisləməyə başlayıblar. Vaxtilə hamımız gənc idik, o vaxtki ideologiya bizə nə verirdisə, onu da qəbul edirdik. Biz Kommunist Partiyasının, Oktyabr İnqilabının tarixini, Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulmasının, 26 Bakı komissarının tarixini öyrənirdik. Bunun üçün indi günahkar axtarmaq düzgün deyil”.

Heydər Əliyev böyük siyasətçi və dövlət xadimi olmaqla bərabər, həm də son dərəcə obyektiv və ədalətli bir insan idi. O, Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan tarixinin yazılmasında yol verilən təhriflərə və birtərəfliyə görə heç zaman tarixçi alimləri ittiham etməyib.

Akademiyadakı nitqində dahi rəhbər bir daha bu məqama toxunmuşdur: “ Mən sizi günahlandırmıram. Çünki bizə qalmış miras o idi. Siz də, bizim o yaşlı tarixçilərimiz də, 1970-ci illərdən fəallıq göstərən tarixçilərimiz də onlardan istifadə edirdilər. Ona görə də biz onların hamısını ideologiyanın konsepsiyasında bizə verilən kimi əks etdirirdik.”

Heydər Əliyevi narahat edən o idi ki, tariximizin yazılmasında kommunist üsul-idarəsi dövründə yol verilən səhvlər bir qədər başqa formada müstəqilliyimizin ilk illərində də təkrar olunmaqda idi: “Kommunist ideologiyası vaxtında buraxılan səhvlər indi də təkrar edilir. Həmin səhvlər o vaxtlar bir istiqamətdə, indi başqa istiqamətdə buraxılır.”

Problemin mahiyyətinə və anatomiyasına dərindən bələd olan ulu öndər akademiyaadakı çıxışında onun aradan qaldırılması yolları ilə bağlı təklifini də bildirdi: “Mən bilirəm ki, indi tariximizin hamısını yazmaq çətinidir. Bunun üçün illərlə vaxt lazımdır... Belə hesab edirəm ki, indi akademiyanın qarşısında duran vəzifələrdən biri Azərbaycan xalqının XIX-XX əsrlər tarixinin yazılmasıdır. Bunun üçün mən bu gün konkret bir təklif vermək istəyirəm. Siz bir müəllif kollektivi yaradın və onun tərkibini mənə təqdim edin. XIX-XX əsrlər tarixinin yazılması üçün mən xüsusi vəsait ayıracam. Bəli, mən Azərbaycanın XIX-XX əsrlər tarixinin yaranmasına qrant verirəm. Mən bunu dövlətin büdcəsindən ayırıram. Çünki bu, dövlət üçün ən vacib bir məsələdir.”

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev Azərbaycan tarix elminin inkişafı naminə ömrünü-gününi bütünlüklə bu elmə həsr etmiş hər hansı bir peşəkar tarixçi alimdən qat-qat artıq işlər görüb. Bu gün məmnunluq hissi ilə onu da qeyd etmək istərdim ki, ulu öndərin Azərbaycan tarix elminin gələcəyi ilə bağlı narahatlığı, qayğı və düşüncələri, məsləhət və tövsiyələri nəticəsiz qalmadı. Son illər Azərbaycanın tarixçi alimləri tərəfindən tariximizin həm qədim, həm orta əsrlər, həm də XIX-XX əsrlər dövrünə aid yüksək peşəkarlıqla hazırlanaraq nəfis şəkildə çap olunan və bir sıra xarici dillərə tərcümə edilən çoxsaylı sanballı əsərlər Heydər Əliyev ideallarına sədaqətlə xidmət nümunəsi kimi dəyərləndirilə

people started to smear and condemn the past events in the newspapers and books. At one time we all were young and we accepted those given us by the ideology of that time. We learned the history of the Communist Party, October Revolution, establishment of the Soviet rule, 26 Baku commissioners. It is not right to seek the guilty now”.

Haydar Aliyev was very objective and just person along with great politician and state figure. He did not ever blame historian scientists for falsification admitted in elaborating Azerbaijani history and one-sidedness during the Soviet rule.

The genius leader touched upon this moment once again in his speech at the Academy: “I do not blame you. Because it was the heritage we inherited. You, those old historians, as well as historians functioned since 1970 used them. Therefore, we reflected all of them like transmitted to us in the ideology conception”.

Haydar Aliyev was concerned about the mistakes admitted during communism regime upon elaborating our history again repeated in the first years of our independence in another form: “The mistakes admitted during the time of communist ideology are repeated at the present moment, too. Those mistakes were made in those years in one direction, but nowadays in another direction”.

The great leader being deeply familiar with essence and anatomy of the problem stated his proposal regarding its elimination in his speech in the Academy: “I know that it is very difficult now to write our whole history. Years are needed for this..... I think that one of the commitments of the Academy nowadays is writing 19-20th century history of Azerbaijani people. Today I will put forward one concrete offer. You should establish an author staff and present me the content. I will allocate special resource for writing 19-20th century's history. Yes, I am allocating grant for establishment of 19-20th century history of Azerbaijan. I allocate this amount from the state budget. Because it is very urgent issue for our state.

All these substantiate saying that nationwide leader of our people, Haydar Aliyev did by far more work than any professional historian and scientist devoted all his life to this science entirely for the development of history science of Azerbaijan. Today I would like to state with great pleasure that anxiety, care and thoughts, advice and recommendations of great leader regarding the future of Azerbaijan's science of history were not in vain. Numerous heavy works published delicately and translated into a lot of foreign languages concerned ancient, middle ages, as well as 19-20th centuries and elaborated with high professionalism by Azerbaijani historians and scientists for last years can be valued as a sample of staunch attendance to Haydar Aliyev ideals. The great leader expected mainly such works from the Azerbaijani historians. During the meeting at National Academy of Sciences İlham Aliyev held some days ago appreciated highly Azerbaijani historians' activity in this field, too. Taking a chance I want to express my deep gratitude and estimation to honourable

Xəbərlər

İnstitutun professoru, tarix elmləri doktoru Qafar Cəbiyev orta əsrlər Ağsu şəhərində aparılan arxeoloji tədqiqatların nəticələri ilə konfrans iştirakçılarını tanış etmiş, Ağsu tapıntılarının etnoqrafik paralelləri, Azərbaycan – Avropa əlaqələri, epiqrafik abidələri, Ağsu qazıntılarından tapılmış metal məmulatların texnologiyası və təsnifatını video kadrlarla nümayiş etdirmişdir. Miras İctimai Birliyinin sədri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Fəriz Xəlilli, institutun dosenti T.Haqverdiyev tarixi – mədəni irsin öyrənilməsi və araşdırılmasına qayğıkeş münasibətin Heydər Əliyev nümunəsindən danışmışlar. Konfransın gedişində “Ağsu şəhərinin tarixi” və “Xocalı vaxtı” filmləri nümayiş etdirilmiş, “Ağsu şəhəri orta əsrlərdə” kitab – albomunun təqdimatı olmuşdur.

bilər. Ulu öndər Azərbaycan tarixçilərindən məhz belə əsərlər gözləyirdi.

2011-ci ilin aprel ayında Milli Elmlər Akademiyasında keçirdiyi görüş zamanı Prezident İlham Əliyev də Azərbaycan tarixçilərinin bu sahədəki işini çox yüksək dəyərləndirdi. Mən fürsətdən istifadə edərək tarixçi alimlərin işini belə yüksək dəyərləndirdiyinə görə möhtərəm Prezidentə öz dərin təşəkkürümü və minnətdarlığımı yetirmək istərdim.

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi uğrunda mübarizə tarixinin tədqiq olunmasında Heydər Əliyevin məruzə və çıxışları, bəyanat və məktubları ətrafı çox qiymətli ilk mənbə kimi olduqca mühüm elmi əhəmiyyət kəsb edir. Ulu öndər tərəfindən, bir qayda olaraq, tarixi hadisələrin müfəssəl izahı və təhlili verilməklə səbəb və nəticələri ətrafı şəkildə təqdim olunur, hadisə və faktlara kifayət qədər obyektiv, həm də ədalətli elmi-tarixi və siyasi qiymət verilir. Bütün bunlar isə həm müasir, həm də gələcək tarixçilər nəslə üçün son dərəcə qiymətli hesab oluna biləcək elmi- metodoloji və siyasi əsasdır.

Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının dünyaya bəxş etmiş olduğu ən böyük siyasətçi, ən nüfuzlu dövlət xadimi olmaqla yanaşı, həm də sözün əsl mənasında, qurucu və yaradıcı bir insan idi. O, Müstəqil Azərbaycanın həm memarı, həm də qurucusudur. Təsədüfi deyildir ki, tanınmış Amerika senatorlarından biri Heydər Əliyevi “Asiyanın Corc Vaşinqtonu” adlandırmışdır. Yəni, Corc Vaşinqton ABŞ dövlətini qurduğu kimi, Heydər Əliyev də müstəqil Azərbaycanı bizə ərməğan etmişdir.

Ulu öndərin söhbətlərində, məruzə və çıxışlarında tez-tez eşitdiyimiz belə bir kəlam var: “Dağıtmaq asan işdir, amma yaratmaq çox çətindir. Tarix də, insanlar da həmişə quranları, yaradanları qiymətləndirir”. Heydər Əliyev də dünyanın tanıdığı, qəbul etdiyi quran, yaradan dövlət xadimlərinin ön cərgələrində duran böyük tarixi şəxsiyyət idi. Azərbaycan xalqı xoşbəxt xalqdır ki, onun Heydər Əliyev kimi dünyanın ən tanınan siyasətçiləri və dövlət xadimləri sırasında xüsusi yeri olan rəhbəri, milli lideri olub. Azərbaycan xalqı bir də ona görə xoşbəxt xalqdır ki, Prezident İlham Əliyevin şəxsində dövlətimizin Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən olunmuş daxili və xarici siyasət strategiyasını bu gün də uğurla davam etdirən, özünün qətiyyəti, intellekti, qabiliyyəti, enerjisi və ən nəhayət, peşəkar siyasətdəki yüksək səriştəsi ilə hamını və hər kəsi heyran edən yeni və gənc bir lideri var.

President for estimating Azerbaijani historians' work so highly.

Reports and speeches, statements and letters by Haydar Aliyev assume very urgent scientific importance in research of the history of struggle against state independence of Azerbaijan as very first valuable source. The reasons and results of historical events are introduced comprehensively being extensively explained and analyzed as a rule by great leader, whereas events and facts are estimated objectively enough, as well as scientifico-historically and politically. All of these are scientific-methodological and political bases considered exceedingly valuable both for the generation of present and future historians.

Haydar Aliyev was creative and innovative person in real sense of the word along with being great politician, the most authoritative state figure endowed by the Azerbaijani people with the world. He is both an architecture and creator of Independent Azerbaijan. It is not by chance that, one of known US Senates called Haydar Aliyev “George Washington of Asia”, i.e. Haydar Aliyev presented independent Azerbaijan to us as George Washington established USA.

Great Leader often used to sound this aphorism in his talks, reports and speeches: “It is very easy to destroy something, but it is very difficult to create. History and people always appreciate those who create, establish”. Haydar Aliyev was great historical personality out of front lines of the state figures of the world, who create, establish, as well as recognized and accepted by the world community. Azerbaijan is a happy nation that, it has head and national leader having special place amongst the world's well-known politicians and state figures. Azerbaijan is also very happy nation, because the state has new and young leader continued successfully internal and external policy strategy defined by Haydar Aliyev today, amazed everyone by his decisiveness, intelligence, capacity, energy and finally, high competence in professional policy.

News

Professor of the Institute, Doctor of History, Dr. Gafar Jabiyev familiarized the conference participants with the results of archaeological explorations conducted in medieval Agsu Town, and presented ethnographic parallels of Agsu finds, Azerbaijani-European relations, epigraphic monuments, technology and classification of metal products found from Agsu excavations with video records. Chairman of MIRAS Social Organization PhD Fəriz Xəlilli and associate professor of the Institute T. Hagverdiyev spoke about Haydar Aliyev model of careful attitude towards study and research of historical and cultural heritage. “History of Agsu town” and “Khojaly time” films and “Medieval Agsu town” book-album were presented in the course of the conference.

Mədəni irs seminarı Muzeylər gününə həsr olunub

Memarlıq və İnşaat Universitetində “MİRAS” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin təşkil etdiyi “Mədəni irs” silsiləsindən növbəti seminar Beynəlxalq Muzeylər Gününə həsr olunub.

Tədbirdə İctimai Birliyin sədrinin müavini Arzu Soltan bildirib ki, Beynəlxalq Muzeylər Günü - Beynəlxalq Muzeylər Şurasının (ICOM) təşəbbüsü ilə 1977-ci ildən etibarən mayın 18-də qeyd edilir: “Bu bayram bir qayda olaraq xalqlar arasında mədəni mübadilə və əməkdaşlığın inkişafına kömək şüarı ilə keçirilir. Muzeylər mədəni dəyərləri toplayan, qoruyan və təbliğ edən müəssisələrdir. Respublika muzeylərində bu baxımdan çox böyük iş aparılır. Həmin gün bütün muzeylərimizdə bu peşə bayramı qeyd edilir.

Həmçinin bu gün, Laçın rayonunun işğalından 19 il keçir. Bu gün biz Vətənimizdən, tariximizdən, mədəni irsimizdən danışmalıyıq ki, Laçının işğalı gününü deyil, tezliklə onun qaytarılması gününü qeyd edək”.

Daha sonra “Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi və mədəni irs abidələrimiz” mövzusunda çıxış edən, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin şöbə müdiri, tarix elmləri namizədi Gülnadə Abdulova muzeyin bu günə kimi keçirdiyi fəaliyyət yolundan söhbət açaraq, tədbir iştirakçılarını muzeylərə laqeyd münasibət bəsləməməyə çağırıb: “1920-ci ildə Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi fəaliyyətə başlayıb. Bu günə qədər, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin adı dəfələrlə dəyişib. Bu gün fəxr edə bilərik ki, muzeylərimiz maddi və mədəni materialları özündə cəmləşdirərək layiqincə qoruyur və nümayiş etdirir”.

İctimai Birliyin sədri, tarix elmləri namizədi Fariz Xəlilli “Azərbaycan muzeylərində arxeoloji materialların mühafizəsi və təbliği” mövzusunda çıxış edib. Respublikanın rayonlarında fəaliyyət göstərən tarix diyarşünaslıq muzeylərinin fəaliyyətinə toxunan F.Xəlilli mədəniyyət abidələrimizə ictimai münasibətin yaxşılaşdırılmasına ehtiyac olduğunu qeyd edib. Natiq fikrini faktlar və görüntülərlə əsaslandırıb. Bildirilib ki, bu sahədə hələ də bir sıra problemlər mövcuddur.

F. Xəlilli qeyd edib ki, MİRAS İctimai Birliyinin məqsədi Azərbaycanda mədəni irsin öyrənilməsinə və turizmin inkişafını təbliğ etməkdir. O, tələbələrə birliyin dəstəyi ilə Ağsuda aparılan arxeoloji ekspedisiya haqqında da məlumat verib və onları könüllü olaraq qazıntılara qatılmağa çağırıb.

Tədbirdə MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi İdarə Heyətinin üzvü, Memarlıq və İnşaat Universitetinin tələbəsi Toğrul Muxtarov “MİRAS İctimai Birliyinin Mədəni irs fəaliyyəti” mövzusunda çıxış edərək birliyin həyata keçirdiyi layihələrdən və onların əhəmiyyətindən danışdı.

Seminarda universitetin müəllim və tələbə heyəti ilə canlı söhbət aparılıb. Tədbirdə fəal iştirak edən tələbələrə “Ağsu şəhəri orta əsrlərdə” adlı kitab-albomlar hədiyyə edilib.

Sonda “MİRAS” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin istehsalı olan “Ağsu şəhəri orta əsrlərdə” 3D filmi nümayiş etdirilib.

Cəfər Mənsimi

The cultural heritage seminar was dedicated to Museums Day

Another seminar from “cultural heritage” series was held by “MİRAS” Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage in Azerbaijan University of Architecture and Construction. The seminar was dedicated to International Day of Museums.

Deputy chairman of the MIRAS Social Organization, Arzu Soltan opening the event with introductory remark said that International Day of Museums is celebrated on 18 May from 1977 in initiative of ICOM- International Council of Museums: “This celebration is marked as a rule with slogan of assist the development of cultural exchange and cooperation amongst the peoples. Museums are the institutions which gather, protect and propagate moral values. Very large work is carried out in the republican museums in these terms. On that day all museums of ours celebrate this vocational holiday.

Today 19 years pass since occupation of Lachin region of Azerbaijan. We must talk at present about our Motherland, our history and cultural heritage in order to celebrate sooner the day of freedom of Lachin region, not the occupation”.

Afterwards candidate of historical sciences, chief section of National Museum of History of Azerbaijan, Gulzada Abdulova delivered a speech about “National Museum of History of Azerbaijan and our cultural monuments” and talking about the activity course of the museum till nowadays called on the participants to have not indifferent attitudes towards the museums: “National Museum of History of Azerbaijan started to function in 1920. The name of the museum was repeatedly transformed up to now. We can be proud today that our museums are concentrated on the financial and moral materials, protect them estimably and demonstrate”.

Chairman of the Social Organization, candidate of historical sciences Fariz Khalilli reported on “Protection and propagation of archaeological materials in Azerbaijani museums”. Touching upon the activity of history and local lore museums, functioning in the republic’s regions, underscored the necessity of improvement of social attitude towards our cultural monuments.

F.Khalilli said that the purpose of MIRAS Social Organization is to propagate study and cultural heritage, and development of tourism in Azerbaijan. He informed the students on archaeological expedition conducted in Agsu with the Organization’s support and called them on to join the excavations voluntarily. The speaker substantiated his thought with facts and views. It was stated that there are still some problems in this domain.

Togrul Mukhtarov, member of “MİRAS” Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, also the student of Azerbaijan University of Architecture and Construction spoke about “Cultural heritage actions of MIRAS Social Organization” and projects, their significance implemented.

An exchange of views was held with the teacher staff and students of the University at the seminar. The students partaken actively in the event were presented “Medieval Agsu town” book-album as a gift.

At the end of the event, 3-D “Medieval Agsu town” film made by “MİRAS” Social Organisation in Support of Studying of Cultural Heritage was shown.

Jafar Mansimi

Türk tarixinin öyrənilməsində yeni mərhələ

Xəzər Universitetində keçirilən konfransda bundan danışılıb.

MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi Xəzər Universiteti ilə birlikdə “Türk dünyası arxeologiyası” mövzusunda elmi-praktik konfrans keçirib.

Bu, qarşısına mədəni irsin öyrənilməsi üzrə elmi tədqiqat işlərinin aparılmasına, milli və mədəni dəyərlərimizin öyrənilməsinə və təbliğinə, tarixi abidələrin və digər obyektlərin təmiri və bərpaşına yardım etmək, yaddan çıxmış adət-ənənələrimizi öyrənmək və gənc nəsillə çatdırmaq kimi vəzifələr qoyan MİRAS İctimai Birliyinin növbəti tədbirlərindən biri olub. Tədbirdə birliyin məqsədlərinə çatmaq üçün həyata keçirdiyi ən böyük layihələrdən olan orta əsr Ağsu şəhərində aparılmış arxeoloji ekspedisiya ətrafında geniş fikir mübadiləsi aparılıb.

Konfrans iştirakçıları Ağsu ekspedisiyasının rəhbəri, tarix elmləri doktoru, Qafar Cəbiyevin “Azərbaycanda arxeoloji tədqiqatların ən yeni nəticələri”, MİRAS İctimai Birliyinin sədri, tarix elmləri namizədi Fariz Xəlillinin “Ağsuda arxeoloji tədqiqatlar XVIII əsr türk tarixinin öyrənilməsində yeni mərhələdir”, Kazan Federal Universiteti Arxeologiya Muzeyinin əməkdaşı Alsu Nurətdinovanın “Tatarların arxeoloji irsi” mövzusunda məruzələrini dinləyiblər.

Arxeoloq Alsu Nurətdinova bir aya yaxındır ki, Ağsuda aparılan arxeoloji tədqiqatlarda iştirak etməklə elmi işini davam etdirir. Təqdimatlar tələbələrin böyük marağına səbəb olub və onlar müxtəlif suallarla mövzu haqqında məlumatlarını daha da genişləndiriblər.

Birliyin sədri Fariz Xəlilli tələbələri yay aylarında könüllü olaraq qazıntılara qatılmağa çağırıb.

Konfransda Xəzər Universitetinin müəllim və tələbələri, ziyahılar, KIV təmsilçiləri iştirak edib.

New Stage in Study of Turkic History

This was theme of the conference held in Khazar University.

“MİRAS” Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage held a scientific-practical conference on subject “Turkic World Archaeology” with Khazar University.

It is one of next events of MIRAS Social Organization which undertakes duties like implementation of scientific research work over study of cultural heritage; study and propogation of our national and moral values; assist in repair and restoration of historical monuments and other objects; explore forgotten traditions and deliver them to young generation. A wide exchange of views was held around archaeological expedition realized in medieval Agsu town, i.e. one of the largest projects held by the Organization to gain its purposes.

The participants listened to report by chief of Agsu Expedition, Professor and Doctor of Historical Sciences, Gafar Jabiyeon on subject “The latest outcomes of archaeological explorations in Azerbaijan”; chairman of MIRAS Social Organization, PhD Fariz Khalilli- “Archaeological explorations in Agsu are new stage in study of 18th century Turkic History”; employee of Archaeology Museum of Kazan Federal University, Alsu Nuratdinova on “Archaeological heritage of Tatars”. Archaeologist Alsu Nuratdinova continues her scientific work by participating in archaeological explorations in Agsu for almost a month. The students followed the presentations with great interest and enriched their information about the theme via different questions.

The chairman of the Organization, Fariz Khalilli called the students to join excavations voluntarily in summer months.

Students and teacher staff of Khazar University, members of intellectual community participated at the conference.

MİRAS

MƏDƏNİ İRSİN
ÖYRƏNİLMƏSİNƏ KÖMƏK
İCTİMAİ BİRLİYİ

Tarixlə ünsiyyət yaradan məkan
Space Keeps Up Intercourse with History

“Çox gözəl muzeydir, kəndin qədim tarixini əks etdirir. Həm qədimliyi saxlayır, həm də burada bütün işlər ən müasir üsullarla görüldür. Bu bir daha göstərir ki, Azərbaycan nə qədər zəngin tarixə, mədəniyyətə malikdir. Bizim borcumuzdur ki, bütün tarixi –mədəni irsimizi qoruyaq, saxlayaq”.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Müsaibimiz Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Qala Tarix-Etnoqrafiya Qoruğunun ərazisində yaradılmış açıq səma altında ilk Arxeoloji Etnoqrafik Muzey Kompleksinin direktoru Fikrət Abdullayevdir.

- Fikrət müəllim, zəhmət olmasa, oxucularımıza muzey kompleksi haqqında məlumat verin.

- 1988-ci il Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə Qala qəsəbəsinin tarixi hissəsində Qala Tarix-Etnoqrafiya Qoruğu yaradılıb. Bu qoruğun ərazisi 156 hektar sahəni əhatə edir. Qeyd edim ki, qala kəndində və ona bitişik olan ərazidə 215 memarlıq və arxeoloji abidə var. Burada e.ə III minliyə aid tarixi mühit qorunub saxlanır. Qala kəndinin ərazisində e.ə III minillikdən XX əsrə qədər tarixi əhəmiyyət daşıyan memarlıq abidələri - 5 məscid, 3 orta əsr hamamı, 177-ə yaxın yaşayış evi, kənd təsərrüfatı təyinatlı binalar, sərdəblər, məqbərələr, kurqanlar, qəsrin qalıqları və s. mövcuddur. Beş min illik tarixə malik olan Qala kəndində bir neçə məhəllə olub. Bunlardan Tərəkəmə, Balaverdi, Hacı Ramazan, Çəmbərəkənd bu günədək qorunub.

Qala kəndində bir sıra sənət sahələri də inkişaf edib. Bunlardan biri Azərbaycanda ən qədim sənətkarlıq növlərindən sayılan dulusçuluq sənətidir. Müxtəlif mənbələrə görə Azərbaycanda dulusçuluq sənətinin başlanğıcı e.ə. II minilliyə təsadüf edir. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində, o cümlədən Qalada arxeoloji qazıntılar zamanı aşkarlanan saxsı məmulatlar bədii cəhətdən çox maraqlıdır. Əhali qədim dövrlərdən, əkinçilik və maldarlıqla yanaşı, həm də sənətkarlıqla yaxından məşğul olub.

Tarixi məlumatlara görə, XIV əsrə qədər Qala kəndinin ərazisindən karvan yolu keçib. Orta əsrlərdə burada böyük bir liman olub. Qala Bakının başqa kəndlərindən fərqlənir. Belə ki, Qala klassik kənddən daha çox kiçik bir şəhərə oxşayır. Qalanın bütün əkin sahələri, bağları kənddən çox uzaqda olub. Ən yaxın bağlar Şüvəlan bağları olub ki, bu da Qaladan 5 km aralıda yerləşib.

Qala Tarix-Etnoqrafiya Qoruğunun ərazisində mövcud olan tarixi yaşayış binalarının əksəriyyətini dublalı evlər təşkil edir. Dublalı evlər birmərtəbəli olmaqla, yastı dam örtüyü üzərində dubların təndir və ocaq günbəzlərinin

“It is a very beautiful museum, reflects the old history of the village and preserves antiquity. The whole work was implemented by modern methods. It once again shows that Azerbaijan possesses a rich history and culture. It is our duty to save and guard all our historical and cultural heritage”.

Ilham Aliyev,
President of the Azerbaijan Republic

Our interlocutor is Director of Open Air Archaeological Ethnographical Museum Complex created in the area of Qala Historic- Ethnographical Reservation in the initiative and leadership of Haydar Aliyev Foundation, Fikrat Abdullayev.

-Mr. Fikrat Abdullayev, please, give the information to our readers about the museum complex.

- Qala Historic- Ethnographical Reservation was created in a historical part of Qala Settlement under the Order of Cabinet of Ministers of the Azerbaijan Republic in 1988. The space of the reserve covers 156 hectare. It is notable that, there are 215 architectural and archaeological monuments in Qala Village and the surrounding regions. The environment which is dated back to 3rd millenium B.C. is preserved here. There are several architectural monuments-5 mosques, 3 bath-houses, nearly 177 houses, agricultural buildings, sepulchers, tombs, kurgans, remnants of castle, etc. of historical importance in Qala which belong to the period between 3rd millenium B.C. and 20th century. Qala Village with its history of five thousands years have several districts. From those, Tarakama, Balaverdi, Haji Ramazan, Chamberakand are preserved today.

Several spheres of art were developed in Qala Village. One of them was pottery, considered as one of the most ancient art spheres in Azerbaijan. According to various sources, the history of pottery in Azerbaijan goes back to 2nd millenium B.C. Ceramic dishes found in the various regions of Azerbaijan, including Qala, during archaeological excavations are very interesting in terms of artistic structure. The population occupied with handicraft along with cropping and cattle-breeding from ancient period.

According to historical data, a great caravan road passed through the area of Qala Village till 14th century. A large port existed there in Middle Ages. Qala differs from other villages of Baku. Thus, Qala looks like more a small city than a classic village. All sowing areas and gardens of Qala were very far from the village. Shuvalan gardens were the closest which located 5-kilometer afar from Qala.

Chimney houses make up a greater part of historical buildings in Qala Historical Ethnographic Reservation Area. Chimney houses are usually one storeyed and

olması ilə seçilir. Binaanın fasadına dekorativ zənginlik gətirən daş navalçalar maili dam örtüyündə yağıntı sularının yığılmasını tənzimləyir.

Şəhər sivilizasiyasına aid olan kanalizasiya və yeraltı kəhriz sistemi mövcud olub. Yəni bir sözlə, bunlar hamısı şəhərə xas olan elementlərdir.

XIX-əsrin ikinci yarsından başlayaraq nefti sənaye üsulu ilə çıxarmağa başlayıblar. Bu zaman yerli əhalinin yaşayış tərzı dəyişməyə başlayıb. Yaşayış tərzı dəyişdikcə, əhali də yavaş-yavaş bu kənddən köçməyə başlayıb.

1941-1945-ci illərdə müharibə zamanı əhalinin böyük bir qismi Şüvəlan qəsəbəsinə köçüb.

2008-ci ildə Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Qala Tarix-Etnoqrafiya Qoruğu ərazisində açıq səma altında ilk Arxeoloji Etnoqrafik Muzey Kompleksi yaradılıb. Kompleksin rəsmi açılışı 2008-ci il oktyabrın 10-da respublika prezidenti cənab İlham Əliyevin, onun xanımı Mehriban Əliyevanın, elm və mədəniyyət xadimlərinin, ziyalıların iştirakı ilə olub. Qeyd edim ki, bu Azərbaycanda yaradılan ilk interaktiv muzey kompleksidir. Kompleksin ərazisində Abşeron yarımadasında aşkar edilmiş arxeoloji, memarlıq abidələri toplanılıb və bərpa olunub. Qayaüstü rəsmlər, etnoqrafik materiallar, kurqanlar, mis

differ with domes on top of flat roofs for ovens and fires. Stone gutters brought special beauty to the building facade and also cleaned the rain water piled in the roof.

A sewerage and underground water-supply system inherent to urban civilization existed there. In one word, all these are elements related to the town.

Since 2nd part of 19th century, oil was extracted by industrial method. Living style of the local population changed then. The population gradually left this village as the living style has changed.

A great part of population moved to Shuvalan Settlement during 1941-1945 war years.

Open Air Archaeological Ethnographical Museum Complex was created in the territory of Qala Historic-Ethnographical Reservation. Official opening ceremony of the complex was held with participation of the President of our republic, Mr. Ilham Aliyev, Mrs. Mehriban Aliyeva, scientific and cultural figures, the members of intellectual community on 10 October, 2008. I want to note that it is the first interactive museum complex created in Azerbaijan. Archaeological, architectural monuments found in the territory of Absheron were gathered and restored in the Museum Complex. Rock arts, ethnographic materials, kurgans and a collection of copper dishes are preserved.

Interactive tours are arranged in the area of Qala

qabların kolleksiyası qorunub saxlanılır.

Qala Muzey kompleksi ərazisində interaktiv turlar təşkil olunur. İnteraktiv turlara dulusçuluq, xalçaçılıq, çörəkbişirmə, dəmirçiliklə tanışlıq, gəzinti, samovar çayı daxildir.

Abşeronun qərbində, Qobustan qayalıqlarında eradan əvvəlki dövrə təsadüf edən qayaüstü təsvirlər, yeni daş-tunc dövrünə aid mağaralar, Abşeronun şərqində Qala kəndi yaxınlığındakı Ağdaş düzü, Xaşaxuna və Dübəndi ərazisindəki arxeoloji qazıntıları, e.ə. III minilliyə təsadüf edən yaşayış məskənləri, kurqanlar, ocaq izləri və maddi-mədəniyyət qalıqlarının izləri diyarımızın nə qədər qədim tarixə malik olduğundan xəbər verir.

Hazırda burada Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə abadlıq işləri davam etdirilir. Kompleksimiz istirahət zonası olmaqla yanaşı, tariximizi əks etdirən əvəzolunmaz muzey olaraq inkişaf edir.

Bu ərazidə e.ə III-II minilliklərə aid kurqanlar, yaşayış və digər memarlıq abidələri ilk görünüşündə olduğu kimi qurulub. 1.2 hektar ərazisi olan muzey kompleksində Azərbaycanın tarixi incilərini seyr etmək üçün gözəl şərait yaradılıb.

- Gündə nə qədər ziyarətçi qəbul edirsiniz?

- Ziyarətçilərimiz çoxdur. Əgər muzey kompleksi açılmamışdan qabaq ildə bura 1000 nəfərə yaxın adam gəlirdisə, açılışdan sonra bura 10 minə yaxın adam gəlib. Son 6 ay ərzində 7 mindən çox ziyarətçimiz olub. İlin sonuna qədər 12-13 min olacağını gözləyirik. Kompleksimiz xarici qonaqların da marağına səbəb olur. Yay aylarında gündəlik ziyarətçilərimizin sayı 300-600 nəfəri əhatə edir.

- Turistləri bura cəlb etmək üçün nə edirsiniz?

- Azərbaycanda turizm sahəsində fəaliyyət göstərən bir sıra qurumlarla əməkdaşlıq edirik. Təhsil müəssisələri ilə mütəmadi əlaqə saxlayırıq. Gala-museum.org adlı rəsmi saytımız fəaliyyət göstərir. Müxtəlif broşur və disklər nəşr edirik. Tez-tez müxtəlif tədbirlər, seminarlar keçiririk.

- Cari il ölkəmizdə turizm ili elan olunub. Qala Arxeoloji Etnoqrafik Muzey kompleksi turizm ilinə

Museum Complex. Acquaintance with pottery, carpet-making, bakery, blacksmith, saunter, samovar tea are embraced to the interactive tours.

Rock carvings in Gobustan belonging to the B.C. period in western part of Absheron, caves belonging to Stone-Bronze Ages, archaeological excavations in the eastern part of Absheron, in Qala village, in Agdash steppe, Khashakhuna and Dubandi settlements, belonging to 3rd millenium B.C, kurgans, fire traces and the remnants of cultural monuments prove that Azerbaijan has a very ancient history.

Presently renovation work is ongoing there with the support of Heydar Aliyev Foundation. Our complex develops as an irreplaceable museum reflected our history along with a resort zone.

Kurgans, houses and other architectural monuments belonging to 3rd-2nd millenium B.C, are set as their originals in this area. A wonderful environment was created to observe the pearls of Azerbaijani history in this museum complex which has a territory of 1.2 hectares.

-How many visitors do you accept a day?

- We have many visitors. We had 1000 visitors before the opening of museum complex, while nearly 10 000 people visited there after its functioning. We had over 7000 visitors for last 6 months. We expect they would be 12-13 000 till the end of current year. Our complex caused the interest of foreign guests as well. The number of our daily visitors exceeded 300-600 people during summer months.

-What measures do you take to attract tourists?

-We cooperate with a number of bodies functioned in tourism field of Azerbaijan. We regularly connect with educational institutions. Our official web-site Gala-museum.org is underway. We publish various brochures and CD. We frequently hold different events and seminars.

-This year is declared Tourism Year in our country. What are the contributions of Qala Archaeological Ethnographic Museum Complex to Tourism year?

nə kimi töfhələr verir?

- Muzeyimiz gələn qonaqlarla tariximiz arasında ünsiyyət yaradır. Yəni biri var, ziyarətçi vitrin arxasında nəyisə seyr etsin, biri də var ki, o, hər şeyi özü edir. Xalça toxuyur, çörək bişirir və s. Kompleksimiz interaktiv turların inkişafına təkan verir və ölkəmiz üçün eksperimental baza rolunu oynayır.

- **Ölkəmiz “Avrovision” müsabiqəsinin qalibi olaraq gələn il bu müsabiqəyə ev sahibliyi edəcək. Ölkəmizə turist axını gözlənilir. Sizcə, dünyanın başqa möhtəşəm abidələrini görmüş turistləri necə təəccübləndirəcəyik?**

- Hər ölkə, hər bir xalq başqalarından öz keçmişi, tarixi, mədəniyyəti ilə fərqlənir. Bizim tariximizin, mədəniyyətimizin özünə xas cəhətləri var. Bu cəhətlər istənilən turisti təəccübləndirmək və maraqlandırmaq gücünə malikdir.

Söhbət etdi: Cəfər Mənsimi

Interviewer: Jafar Mansimi

-It creates an intercourse between the museum guests and our history. A visitor watches over something before the window-shop, either does everything himself/herself. She/he weaves a carpet, makes bread and so on. Our complex stimulates the development of interactive tours playing the role of an experiment base for our country.

-Being a winner of “Eurovision” Song Contest, our country will host this contest next year. A tourist stream will be expected in our country. In your opinion, how we will astonish the tourists, having seen the other magnificent monuments of the world?

-Every country, every people differs from the others for its past, history and culture. Our history and culture have specific peculiarities, which have the power to surprise and grow interest in them.

Gənc diyarşünas və kolleksiyaçı Səyavuş Əlizadə *Young ethnographer and collector, Sayavush Alizade*

Gənc diyarşünas və kolleksiyaçı Səyavuş Əlizadənin topladığı kolleksiyalara əsasən qədim pullar, orden və medallar, tətbiqi sənət nümunələri, mis əşyalar, tanınmış şəxsiyyətlərə aid eksponatlar, əlyazma və daşbasma kitablar, markalar, saxsı və çini qablar, rəsm əsərləri daxildir. Səyavuş yalnız bir profil üzrə kolleksiya toplamır. Tariximizi, mədəniyyətimizi əks etdirən hər bir əşya, hər bir eksponat onun diqqətini cəlb edir.

Kolleksiyada balabanın mahir ifaçısı, əməkdar artist Bəhruz Zeynalovun balabanı, zurnası, əlyazmaları, xalq yazıçısı Qılman İlkinin əlyazmaları, “21 Azər” medalı, Bolqarıstan Respublikasının Milli Qəhrəmanı Cəbrayıl Əliyevin orden və medalları, Xalq Rəssamları Maral Rəhmanzadə və Tofiq Ağababayevin rəsm əsərləri, rəssam Sənubər Səmədovanın monotipiya üslubunda çəkdiyi əsərləri və digər şəxsiyyətlərə aid eksponatlar var. Bundan başqa kolleksiyada naməlum müəlliflər tərəfindən yazılmış XVII əsrə aid əlyazmalar, XIX əsrə aid kitablar var.

Gənc kollekçiyaçının bəzi eksponatları hazırda Qala Arxeoloji Etnoqrafik Muzey Kompleksində qorunur.

The collections gathered by young ethnographer and collector, Sayavush Alizade include mainly old coins, orders and medals, applied art samples, copper items, exhibits belonged to well-known people, manuscripts and stone-blotted books, marks, earthenware and china dishes and art work. Sayavush does not only gather collections over single profile. Any article, any exhibit reflected our history and culture attract his attention.

There is a balaban (a kind of wind instrument), zourna (a sort of flute) of skilful performer and Honoured Artist Bahruz Zeynalov; manuscripts of People's Writer, Gilman Ilkin; “21 Azer” Medal; order and medals of Jabrayil Aliyev; National Hero of Bulgaria Republic; art works of People's Artists-Maral Rahmanzade and Tofiq Agababayev; works by artisan Sanubar Samadova in monotypical style and the exhibits belonged to other personalities in the collection. Moreover, the manuscripts of 17th century written by unknown authors and books of the 19th century exist amid the collection.

Some exhibits of the young collector are protected presently in Qala Archaeological Ethnographic Museum Complex.

Lahicda küçə
Street in Lahij

“MİRAS” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi İdarə Heyətinin sədri Fariz Xəlilli və İdarə Heyətinin üzvləri – AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının rəisi, tarix elmləri doktoru Qafar Cəbiyev, Ağsu sərgi kompleksi layihəsinin rəhbəri, bərpacı-mühəndis Qədrəddin Nemətzadə Milan Politeknik Universitetinin dəvəti ilə bu ilin fevralında İtaliyada səfərdə olmuşlar.

Səfər çərçivəsində Azərbaycan nümayəndə heyəti Milan Politeknik Universitetində bir sıra görüşlər keçirmiş, qarşılıqlı təcrübə mübadiləsi aparmışlar. Görüşlərdə Milan Politeknik Universitetinin prorektoru, professor Alessandro Balducci, BEST Departamentinin rəhbəri, professor Stefano Della Torre, Laboratoriya müdiri, professor Ezio Arlati və Elisabetta Roshina, professor Luigi Scrinzi və digər görkəmli alimlər yaxından iştirak etmişlər. Onlar azərbaycanlı qonaqlara memarlıq abidələrinin və arxeoloji cəhətdən öyrənilmiş ərazilərin konservasiyası sahəsində əldə olunmuş zəngin təcrübə barədə ətraflı məlumat vermişlər.

Görüşlər zamanı Azərbaycanın müasir dinamik inkişafı, Azərbaycanın tarixi, tarixi abidələrinin arxeoloji cəhətdən tədqiqi, konservasiyası, təbliği sahəsində görülən işlər barəsində İtaliya alimlərinə geniş məlumat verilmişdir. Son illər Azərbaycan Respublikası

Chairman of Board of Directors of “MİRAS” Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, Fariz Khalilli; some trustees of the Board- the chief of the Agsu Archaeological Expedition of NASA Institute of Archaeology and Ethnography Doctor of Historical Sciences Mr. Gafar Jabiyev; and head of Agsu project of expo-complex, a restorer-engineer Gadraddin Nematzada have been on a visit to Italy by invitation of the Polytechnic University of Milan (Politecnico di Milano) in February of this year.

Within the framework of the visit, Azerbaijani delegation held a variety of meetings in the Polytechnic University of Milan and made mutual exchange of experience. Associate Director of the Polytechnic University of Milan, Professor Alessandro Balducci; Director of BEST- Building & Environment Science and Technology Department, Professor Stefano Della Torre; chief of laboratory, Professor Ezio Arlati and Elisabetta Roshina, Professor Luigi Scrinzi and some other distinguished scientists participated at the meetings. They shared ample information about rich experience obtained in the field of conservation of architectural monuments and the archaeologically-researched areas with the Azerbaijani guests.

During the meetings the Italian scientists were

FRAMEWORK AGREEMENT

between

MİRAS – Social Organization in Support of Studying
of Cultural Heritage in Azerbaijan

POLITECNICO DI MILANO

and

Politecnico di Milano

Prezidenti, cənab İlham Əliyevin və Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın Azərbaycan tarixi-mədəni irsin qorunmasına, öyrənilməsinə və təbliğinə göstərdikləri diqqət və qayğı görüşlərdə xüsusi olaraq vurğulanmışdır.

Keçirilən görüşlər zamanı Azərbaycan və Milan alimlərinin gələcəkdə həyata keçirə biləcəkləri birgə layihələr barədə fikir mübadiləsi edilərək, çərçivə sənədi hazırlanmışdır. Yaxın vaxtlarda MİRAS İctimai Birliyi və Milan Politeknik Universiteti rəhbərliyi səviyyəsində çərçivə sənədinin imzalanması nəzərdə tutulur.

Bundan əlavə görüşlər çərçivəsində azərbaycanlı nümayəndələr arxeoloji abidələrin və mədəni irsin diaqnostikası sahəsində xüsusi təcrübəsi olan Artemis şirkətində olmuş, onun prezidenti Enrico Esposito ilə Orta əsr Ağsu şəhərinin ən yeni georadar və termografik üsullarla tədqiqi istiqamətində fikir mübadiləsi etmişlər. Rəsmi görüşlərlə yanaşı, azərbaycanlı qonaqlar Milan, Verona, Suave və Venesiya şəhərlərində olmuş, İtaliyanın tarixi və görkəmli yerləri ilə tanış olmuşlar.

widely informed about modern dynamic development of Azerbaijan, including history of Azerbaijan, archaeological research, conservation and popularization of historical monuments. Attention and care by President of the Azerbaijan Republic, Mr. Ilham Aliyev and Mrs. Mehriban Aliyeva, President of Heydar Aliyev Foundation related to protection, research, and popularization of historical and cultural heritage of Azerbaijan were particularly stressed during the calls.

Azerbaijani and Milan scientists making exchange of views about joint further projects, worked up a framework document. It is intended that a framework document will be signed between MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, and leadership of Polytechnic University of Milan.

The Azerbaijani representatives furthermore had been in Artemis Company having special experience of diagnosis of archaeological monuments and cultural heritage, and made exchange of views about research of Medieval Agsu town by the newest geo-radar and thermographic methods with the president of Artemis Company, Enrico Esposito within the meetings. Besides official calls, Azerbaijani guests had visited cities of Milan, Verona, Soave and Venice and familiarized with historical and remarkable places of Italy.

MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi

və
Milan Politeknik Universiteti
arasında

ÇƏRÇİVƏ SƏNƏDİ

Tərəflər:

İtaliya, Milan şəhəri, Leonardo da Vinçi meydanı 32, 20133 ünvanında yerləşən Milan Politeknik Universiteti, beynəlxalq məsələlər üzrə prorektor, professor Alessandro Balducci

Azərbaycan, Bakı şəhəri (AZ 1142), Nizami rayonu, Babək prospekti 103, mənzil 11 ünvanında yerləşən MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin sədri Dr. Fəriz Xəlilli

Hər iki tərəf onlar üçün maraq kəsb edən və xüsusən aşağıda göstərilən iş sahələri və layihələrin inkişaf etdirilməsi üzrə öhdəlik götürür:

1. Tapıntıların ən yaxşı konservasiya təcrübəsindən, qazıntı sahəsində əsasən ölçü modulu və elastiklik, yerli landşaft və dil ənənələrinə təsir edən, spesifik olaraq Azərbaycanın ətraf mühitinə və xüsusi tələblərə uyğunlaşdırılan arxeoloji sahələrin mühafizə sisteminin konsepsiya, dizayn, rəqəmsal modelləşdirmə və istehsalın stimulu, yerində araşdırılması üçün tətbiq olunan texnoloji transferin inkişafı istiqamətində əməkdaşlıq etmək;

2. Təbiəti və konservasiya şəraitini dəfn etmiş (öz altında gizlətmis) torpaq üzərində Azərbaycanın özünəməxsus ətraf mühit şəraitinə və gələcək arxeoloji qazıntı kampaniyasının planlaşdırılması üçün ilkin zəmin olan bu məlumatların analizinin nəticəsinə uyğun olaraq, arxeoloji sahənin tədqiqi, öyrənilməsi, baxışı, məlumat toplanması və yoxlanılması üçün xüsusi proqramların müəyyənləşdirilməsini dəstəkləmək;

3. Qazıntıların şəhər sxemi obyektlərinin yaradılması üçün tətbiq olunan inşaat texnikası və memarlıq stilinin analizi və tanınmasında yüksək ixtisaslı səlahiyyət mülkiyyətini inkişaf etdirmək. Texnika və stillərin inkişaf etdirilməsinə olan əlavə maraq onların yeniləşdirilmiş

FRAMEWORK AGREEMENT

between

**MİRAS – Social Organization in Support of
Studying of Cultural Heritage in Azerbaijan**

and

Politecnico di Milano –

The Politecnico di Milano with legal domicile at piazza Leonardo da Vinci 32, 20133 Milano (Italy), and represented in this deed by its Rector's Delegate for Internationalization, prof. Alessandro Balducci

and

MİRAS – Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, with legal domicile at AZ 1142, Baku, Nizami region, Babek pr. House 103, flat 11, Azerbaijan, and represented in this deed by Dr. Fəriz Xəlilli, Chairman of "MİRAS" Social Organization

Pledge

**to promote activities and projects of mutual interest,
particularly concerning:**

1. To collaborate for the development of technological transfer applied to the conception, design, digital modeling and performance simulation, production and on-site assembling of archeological sites protection systems, specifically tailored to Azerbaijan's environmental conditions and specific requirements inspired to findings' best conservation practices, to the respect of the excavation ground, to dimensional modularity and flexibility, to local landscape and language traditions' respect.

2. To support the definition of specific programs for archeological sites inquiry, exploration, survey, data collection and monitoring tailored upon the Azeri specific environmental condition, upon ground buried remaining nature and conservation conditions; the knowledge resulting from the analysis of these data sets being the pre-condition for the planning of the future archaeological excavations' campaigns.

interpretasiya və tətbiqi sayəsində arxeoloji sahələrlə əlaqədar olan gələcək turist xidmətlərinə dair yeni inşaat sxemlərinə yardımdır;

4. Keçmiş Azərbaycan Sovet Respublikası dövründə XX əsr memarlığından miras qalmış iri bina mülkünə tətbiq ediləcək son güclü və effektiv üz konsepsiyasının dizayn və konstruksiya texnikalarının texnoloji transferini artırmaq. Bu mülk fasad və tavanlara üz çəkilməsi ilə birləşmiş termal və foto qalvanik günəş panelləri kimi yeniləşdirilmiş enerji mənbəyi və yararlı materialların istifadəsi sayəsində rahatlıq standartları, enerjini qoruyub saxlamaq və möhkəmliliyin artması üçün lazımı reabilitasiya tələb edir;

5. Müvafiq anti-seysmik xüsusiyyəti olan Azərbaycanın inşaat mülkünə, mövcud fasada əlavə artırma kimi laminar keramika, xüsusi izolyasiya, yapışdırma və möhür materialları və çoxlaylı bağlamalar kimi üzçəkmə materialları üçün yüngül möhkəm lövbər və gücləndirmə texnikası ilə birləşmiş metal çərçivəli - ventilyasiyalı fasadın tətbiqini araşdırmaq və təcrübədən keçirmək;

6. Yuxarıda göstərilmiş sahələrdə fəaliyyət göstərən tədqiqatçılar və tələbələrin razılaşdırılmış texnoloji və qabiliyyət transferini aktualaşdırmaq məqsədi ilə, həmçinin Azərbaycan və İtalyan partnyorları tərəfindən təcrübədən keçirilmiş real eksperiment layihələri və dizayn/konstruksiya tətbiqetməsi sayəsində gələcək mübadilələr üçün baza yaratmaq;

7. Azərbaycan və İtaliyanın mədəni irs sahəsində çarpaz mübadilə təşəbbüsləri üçün, xüsusən, yuxarıda göstərilən bilik sahələri üzrə mərkəzləşən alimlərin səfərləri və əsərlərinin nəşri sahəsində italyan, azəri, rus və türk dillərində tərcümə xidmətinin təmin edilməsi niyyətilə ümumi təşəbbüs qaldırmaq;

8. Politeknik Universitetinin BEST Departamenti və Azərbaycanın hakimiyyət orqanları arasında razılığa əsasən keçiriləcək 2015-ci il Milan Sərgisində açılacaq Azərbaycan pavilyonunun konsepsiyası və planlaşdırılması məqsədi daşıyan ümumi fəaliyyətin əsasını qoymaq. Bu iddialı layihə Milanın bələdiyyə rəisinin dəvəti ilə Azərbaycan hökumətinin iştirakı üçün onun rəsmi razılığına əsasən, texnoloji innovasiyanın integrasiyası və miras yeniliklərinə uyğunlaşdırılmış, uzunmüddətli və təkrar istifadə üçün yararlı memarlıq konsepsiyası və dizaynı da daxil olunmaqla elmi, mədəni və tətbiqi təcrübə sahələrində əməkdaşlığın artırılması üçün böyük imkanlar açə bilər;

3. To develop a highly qualified competences' asset in the analysis and recognition of the building techniques and architectural languages originally applied for the foundation of the urban schemes object of excavations. A supplementary interest for the development of the quoted techniques and languages is their contribution, by nowadays updated interpretation and application, to new building schemes devoted to future tourists' services connected with the archeological sites.

4. To enhance technological transfer of updated high energy efficient envelopes' conception, design and construction techniques to be applied to the vast buildings' estate inherited with 20th Century architecture, during the period of the former Azerbaijan Soviet Republic. This estate requiring a very engaging rehabilitation for their comfort standard, for the increase of energy saving performances, for their sustainability rate enhancement by use of renewable energy sources and recyclable materials, like thermal and photovoltaic solar panels to be integrated into the façades' and roofing's cladding.

5. To study and experiment the application to the Azeri building estate of the relevant anti-seismic properties of the metal-framed ventilated façades envelopes, assembled as the performance-boosting addition for the existing envelop, integrated with light –weight high-resistant anchoring and fixing techniques for cladding materials, like laminar ceramics, special insulating, gluing and sealing materials and assembled multi-layer packages.

6. To pose the foundation for future exchanges of researchers and PHD students, engaged in the above described domains, aimed at making actual the technological and competences transfer through real experimental projects and design/ construction applications agreed and commonly practiced by Azerbaijan and Italian Partners.

7. To develop a common initiative for cross exchange initiatives in the domain of the cultural heritages of Italy and Azerbaijan, especially focused on the above mentioned knowledge domains, via the scholars' visits and publications, by supporting an on-purpose translation service to be eventually planned among Italian, Azerbaijan's, Russian, Turkish languages.

8. To put the foundation for a common work between Politecnico – BEST and Azerbaijan's Authorities

9. Müqavilə hər iki iştirakçı tərəfindən lazımı qaydada imzalandığı tarixdən qüvvəyə minəcək və 5 il müddətində qüvvədə qalacaqdır. Müqavilə onun icrası müddətində inkişaf etdirilən və əvvəl spesifik icraçı müqavilələrin müəyyənləşdirdiyi fəaliyyətlərin təsdiqindən sonra tərəflərin qarşılıqlı razılığı əsasında yenilənə bilər;

10. Bu müqavilədən istənilən tərəf istənilən vaxtda çıxıb və müqavilə partnyor müəssisəyə onun kənarlaşdırılması haqqında yazılı məlumatın təqdim edilməsi tarixindən 6 aydan sonra qüvvədən düşür.

11. Tərəflər müqavilənin interpretasiyası nəticəsində meydana çıxıb və mübahisəli halları dostcasına həll etməklə razılaşırlar. Mübahisə həll olunub bilməzsə, bu məsələ (məsələlər) arbitraja təqdim olunacaq; hər bir tərəf arbitraj panelinin üzvünü təyin edəcək və qarşılıqlı razılıq əsasında onlardan biri seçiləcəkdir.

12. Bu müqavilə yalnız yuxarıda göstərilmiş şərtlərə uyğun olaraq, tədqiqat proqramlarından və təhsil sahəsində əməkdaşlıq və mübadilə etmə niyyətinin göstərildiyi bildirişdən ibarətdir.

Spesifik fəaliyyətlərlə əlaqədar olan digər müqavilələr bu müqavilədə müəyyən olunan çərçivədə yerinə yetirilə bilər.

13. Bu sənəd ingilis və italyan (Azərbaycan və rus dillərinə də tərcümə olunacaqdır) dillərində yazılmışdır.

**“MİRAS” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək
İctimai Birliyin Sədri**

Dr. Fariz Xəlilli

**Milan Politeknik Universiteti
Beynəlxalq Məsələlər üzrə Prorektor**

Prof. Alessandro Balducci

aimed at the conception and planning of the future Azerbaijan's Pavilion for the Milan 2015 Expo. This ambitious project - due to the official approval of the Azeri Government for his participation, following the Milan Mayor's invitation - can represent a great opportunity of cross-enhancement for the collaboration in the scientific, cultural and experimental application domains, involving the conception and design of a sustainable and recyclable architecture, tailored upon the integration of technological innovation and heritage highlighting.

9. This agreement will be effective from the date on which it has been duly signed by both parties and will have a term of five years. This agreement may be renewed by mutual consent of the parties after verification of the activities developed during its duration and previously defined by specific executive agreements.

10. Any party may withdraw from this agreement at any time, and the agreement will terminate one hundred eighty days after the date of the written communication of the withdrawal to the partner institution.

11. The parties agree to solve in a friendly manner any controversy rising from the interpretation of the present agreement. In the event that the disagreement cannot be resolved, the issue(s) will be submitted for arbitration; each party will appoint a member of the arbitration panel, and one member will be chosen by mutual consent.

12. This agreement consists only of a declaration of intent for collaboration and exchange in the field of teaching and research programmes in accordance with the terms explained above.

Agreements concerning specific activities may be implemented within the framework defined in the present agreement.

13. The present agreement is written in English and Italian (eventually translated also in Azerbaijan and Russian language).

*For MIRAS
Chairman of “MIRAS” Social Organization
in Support of Studying of Cultural Heritage
Dr. Fariz Khalilli,*

*For the Politecnico di Milano
The Rector's Delegate for Internationalization
Prof. Alessandro Balducci*

Ebru sənəti

Çox qədim bir bəzəmə sənəti olan ebru sənətinin harada və nə vaxt meydana gəldiyi dəqiq olaraq bilinmir. Sənət tarixçilərinə görə “ebru” kəlməsinin kökü Çağatayca damarlı mənasına gələn “ebrə” kəlməsindən gəlmişdir. Bu da ebru sənətinin Orta Asiyadakı Türkistanda Çağatay Dövrünə (15-ci əsr) təsadüf etdiyini göstərməkdir. Daha sonralar ebru sənəti İrana gəlmiş və fars dilindəki “ebri” (buluda bənzər) və ya “ab-ru”(su üzü) adlarıyla tanınmışdır.

Ebru - yoğunluğu xüsusi maddədən (bamiya suyu, dəniz kadayıfı (yosun növü), səhləb, heyva tumu və s. ola bilər) istifadə edərək artırılmış su üzərinə, gül budağından və at quyruğundan hazırlanmış fırçalar vasitəsilə suda əriməyən metal oksidlərdən ibarət olan və mal-qara ödəyi ilə qarışıq boyaların səpilməsindən sonra bir viz vasitəsilə müxtəlif şəkillər verərək və ya dəyişiklik etmədən üzərinə kağız qoyaraq alınan kağız bəzəmə sənətidir. Təbiətdə mövcud olan müxtəlif torpaq kütlələrindən alınan suda əriməyən metal oksidlər yaxşıca əzilərək incəlməmiş hala gətirilir. Boyalara həm əzərkən, həm daha sonra istifadə zamanı mal-qara ödəyi qatılır. Öd boyaların suyun üstündə açılmasına, bir-birinə qarışmamasına imkan verir və eyni zamanda bir növ yapışqan kimi boyaları kağıza yapışdırır.

Yuxarıda ebru sənətinin görünən texniki tərəfi haqda ümumi bir məlumat verildi. Fəqət ebruda suyun üzərində meydana gələn şəkillər Cənab-ı Haqqın bir təcəlliyyat-ı ilahiyəsi dediyimiz bir meydana gəlmədir ki, bunları ifadə etmək çox çətinidir. Bu şəkillər həm insanın cüzi iradəsiylə, həm də eyni zamanda Allahın külli iradəsiylə sirli bir meydana gəlmələrdir.

Çox qədimdən bəri ebrudan önəmli yazışmalarda fon olaraq istifadə edilmişdir ki, bundan da məqsəd üzərindəki yazını dəyişdirməyə mane olmaqdır.

Çünkü yazı dəyişdirildiyində altıdakı ebru da zərər görmüş olar və yenidən bərpa edilə bilməzdi. Daha sonralar ebru kitab cildlərində yan kağız və ya qapaq olaraq və hüsnəxt sənətində fon olaraq istifadə edilmişdir. Bir müddət sonra bu sənətə bəzi çiçək motivləri də əlavə edilmişdir. Hatib Məmməd Əfəndi (v. 1773) çiçəklərin ilk ana cizgilərini çəkmiş və daha sonra gələn ustadlar bəzi mücərrəd çiçəkləri bu sənətə əlavə etmişlər. Məsələn, Nəcməddin Okyay (1883-1976) gül və lələni, ondan sonra gələn tələbələrindən Mustafa Düzgünman (1920-1990) çobanyastığını, dəyərli müəllimim Hikmət Barutçugil isə Əfsun çiçəyini çəkmişdir. Ebru sənətində kağız boyasının yerinə parça boyalarından istifadə etməklə parçada, ya da keramika boyalarından istifadə etməklə keramikada və yaxud şüşə boyalarından istifadə etməklə şüşə üzərində ebru əldə etmək olar. Ebru sənətinin əsasən su və torpaq boyalarından istifadəsilə meydana gəlməsi və ortaya çıxan mücərrəd şəkillər insana Quran ayələrini xatırladır:

“Biz, həqiqətən, insanı tərtemiz (süzülmüş) palçıqdan yaratdıq. (Biz Adəmi torpaqdan, Adəm övladını isə süzülmüş xalis palçıqdan - nütfdən xəlq etdik)”. Əl-Mu'minin, 12

“...hər bir canlıyı sudan yaratdığımızı bilmirlərmi?! Yenə də iman gətirməzlər?” Əl-Ənbiya, 30

İstifadə sahəsinin genişlənməsiylə ebru tarixi bu gün böyük bir yenilənmə hərəkatı içində bir mücərrəd sənət kimi son dərəcə rəsmə yaxın abstrakt əsərlər bəxş etməkdədir.

Və hər şey Uca Allahın (c.c) təcəlliyyat-ı ilahiyəsidir; ebruda. Hz. Məhəmməd (s.a.v) bu həqiqəti hər zaman olduğu kimi çox gözəl bir şəkildə ifadə etmişdir:

“Allah gözəldir. Gözəli sevr”.

Vüsal Qaraqaşlı (Ebru mütəxəssisi, rəssam)

e-mail: vuska1@hotmail.com

Ebru

The Art Of Paper Marbling

The place and the time of creation of paper marbling art (Ebru), a very old decoration art are not known exactly. According to art historians, the root of “ebru” (marbling) word came from “ebrə” word, which means Jagatai vein. It proves coincidence of paper marbling art with Jagatai Time (15th century) in Turkistan, Middle Asia. Afterwards, art of paper marbling transferred to Iran and became known as “ebri” (like a cloud), or “ab-ru”(water surface) in Persian language.

Paper marbling is an art of paper decoration, drawn with putting a paper over, on water by using special substance (any of several sea desserts (a kind of water-plant), quince seed and so on) reflected variously or without any change through one awl after strewn of dyes mixed with cattle biles. Its thickness is consisted of metal oxides not melted in water and it is drawn via brushes made of flower bough and horse tail. Metal oxides which do not melt within the water and obtained from different soil masses existed in nature are crumpled well and grow thinner. While crumpling and further re-applying the dyes are mixed with cattle bile. The bile allows opening of the dyes over the water; their non-mixing up with one another, simultaneously sticking the dyes to a paper as a kind of glue.

A general information on technic side of art of paper marbling was given above. But the pictures appearing over the water in paper marbling are so-called manifestation of Great God that is very hard to express. These pictures are mysterious appearance, available both with a human's slight will and at the same time mass volition of Allah.

Since the very old time, paper marbling was applied as a background in important correspondence that aimed at preventing to change the script over. Because while changing the script, the below paper marbling might be damaged and could not be restored. Later on paper marbling was used as a side paper or a cover in book s' cover pages and as a background in calligraphy. After a while some flower motifs were added to this art. Preacher Mammad Afandi (died in 1773) drew initial home features of the flowers and successor masters added several abstract flowers. For example, Najmaddin Okyay (1883-1976) drew a flower and a poppy, his successor students Mustafa Duzgunman (1920-1990) drew a chamomile, while my valuable schoolmaster Hikmet Barutçugil painted a flower of enchantment. In art of paper marbling, the latter can be obtained over the cloth by using cloth dyes instead of paper dye, or in ceramics with ceramics dyes and over the glass with glass dyes. Creation of the art of paper marbling mainly with usage of water and ground dyes and appeared abstract pictures reminds Kuran verses:

“We really created a human from perfectly neat (strained) mud. (We created Adam from ground, and Adam descendant from strained, pure mud)”. Al-Mu'minin, 12.

“...Do not they know that we created every creature from the water? Won't they have faith again?” Al-Anbiya, 30

With expanding its application, the history of paper marbling nowadays favours abstract works much like drawing as an abstract art within renovation act.

And everything is the manifestation of Allah's divinity; Hz. Muhammad expressed this reality very nicely as always in paper marbling:

“Allah is beautiful. Allah loves the beauty”.

Vusal Garagashly (Specialist on paper marbling, painter)

e-mail: vuska1@hotmail.com

MİRAS
MƏDƏNİ İRSİN
ÖYRƏNİLMƏSİNƏ KÖMƏK
İCTİMAİ BİRLİYİ

MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək
İctimai Birliyi nəzdində

- Ebru (su üzərində rəsm çəkmə sənəti)
və
- Rəssamlıq kurslarımız açılır.

Arzu edən hər kəs bu kurslarda iştirak edə
bilər.

Kursa qəbul imtahansız aparılır.

Tələb olunan sənədlər aşağıdakılardır:

1. 1 (bir ədəd) 3x4 ölçüdə rəngli fotosəkil
2. Şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd

Yaş məhdudiyyəti yoxdur.

Ünvan: Bakı ş., A. Mustafayev 3014 (3-cü
mkr. dairəsi) CITY MALL Biznes Mərkəzi,
2-ci mərtəbə, otaq 20
Mob. tel. : (+994) 518730155
e-mail: vuska1@hotmail.com

HÜSNXƏT VƏ AĞAC ÜZƏRİNDƏ OYMA

Azərbaycanlı xəttat Vüqar Məmmədov Türkiyədəki İslam Kültür Araşdırmalar Mərkəzinin rəhbərliyindən oktyabr ayında fərdi sərgisinin təşkil olunması və Britaniyanın Oksford Universitetindəki «İbn Arabi» cəmiyyətindən əsərlərinin sərgidə nümayiş olunması ilə bağlı təkliflər alıb.

Vüqar 1997-ci ildən bədii xəttatlıqla, 2004-cü ildən isə ağac üzərində oyma ilə məşğul olur. Əsasən ağac üzərində “Quran” ayələrini işləyir. Onun işləri bir sıra yerli və xarici sərgi salonlarını bəzəyir. Bu günə kimi 25-ə yaxın, o cümlədən 6 beynəlxalq sərgidə iştirak edib. Hazırda qoz ağacı üzərində 40 və kağız üzərində 23 əsəri var.

Türkiyənin məşhur xəttatı Davud Bektaşidən xəttatlıq dərsi alan Vüqar gələcəkdə İslam və Şərq mədəniyyəti adlı muzey yaratmağı düşünür.

Vüqar Məmmədov 1969-cu ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ordubad şəhərində anadan olub. Orta təhsilini 1984-cü ildə Bakı şəhəri 45 saylı orta məktəbdə bitirib. 1988-ci il A.Zeynallı adına Bakı Musiqi Texnikumunu, 1998-ci ildə isə Bakı Musiqi Akademiyasını bitirib.

İslam tarixində əhəmiyyətli yerə malik olan xəttatlıq sənəti yerli, əcnəbi bir çox rəssamın marağına səbəb olmuşdur. Məşhur rəssam Picasso “Mənim rəsmdə çatmaq istədiyim son nöqtəni İslam yazısı çoxdan tapmışdır” demişdir.

Vüqar Məmmədov
calligraphybaku@yahoo.com.tr

CALLIGRAPHY AND WOOD ENGRAVING

Azerbaijani calligrapher Vugar Mammadov received offers from Islamic Cultural Research Centre in Turkey on arrangement of his individual exposition in October and “Ibn Arabi” Community in Oxford University, Britain on manifestation of his works at the exposition.

Vugar engages in graphical calligraphy in 1997 and wood carving since 2004. He mainly works up “Kuran” verses on the tree. A number of local and foreign showrooms are decorated by his works. He participated at 25 expositions, including 6 international exhibitions till nowadays. He has presently 40 works over a walnut-tree and 23 works over paper.

Vugar getting lessons from well-known calligrapher of Turkey, Davud Bektashi thinks of further establishing a museum called “Islamic and Eastern Culture”.

Vugar Mammadov was born in Ordubad City of Nakhchivan Autonomous Republic in 1969. He graduated Baku City secondary school No. 45 in 1984. He graduated from Baku State Musical Technical School named after A. Zeynalli in 1988 and Baku Academy of Music in 1998.

The art of calligraphy assumed significant place in Islamic history, grows interest of lots of local and foreign artists. A great painter Picasso said: “I have strived to reach the highest levels of artistic mastery, but I found that Islamic Calligraphy was there ages before I was”.

Vugar Mammadov
calligraphybaku@yahoo.com.tr

Bakıda Qız Qalası İkinci Beynəlxalq İncəsənət Festivalı keçirilib. Festival Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü, İçərişəhər Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu İdarəsi, Müasir İncəsənət Muzeyi və Qız Qalası İncəsənət Qalereyasının təşkilatçılığı ilə baş tutub.

İçərişəhər Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu İdarəsinin rəisi Mikayıl Cəbbarov bildirib ki, məqsəd Qız Qalasının daha çox tanınması və populyarlaşması, mədəniyyətlərəarası dialoqun genişləndirilməsidir.

Tədbir iştirakçıları müxtəlif mədəniyyətləri özündə ehtiva edən və üç gün ərzində 20 ölkəni təmsil edən rəssamlar tərəfindən hazırlanmış Qız Qalası maketlərinə tamaşa ediblər. Eləcə də Litvadan gələn rəssam Skaidra Yankaitenin maraqlı musiqili performansını seyr ediblər.

II International Art Festival Maiden Tower was held in Baku. The Festival was realized with initiative of Heydar Aliyev Foundation and co-organized by Icharishahar State Historical and Architectural Reserve, Museum of Modern Art and Maiden Tower Arts Gallery.

Head of Icharishahar State Historical and Architectural Reserve, Mikayil Jabbarov stated that the purpose of the Festival is to introduce widely and popularize Maiden Tower and widen inter-cultural dialogue.

The event participants watched Maiden Tower model embraced different cultures and elaborated by artisans, represented 20 countries for 3 days. They also watched an interesting musical performance by Skaidra Jancaite, an artist from Lithuania.

Qız qalası - Bakının, eləcə də Abşeronun ən möhtəşəm və sirli memarlıq abidəsidir. Qala şəhərin qədim qala divarlarının (İçərişəhərin) cənub-şərq hissəsində, dənizkənarı parkın (bulvar) yaxınlığında yerləşən tarixi abidədir. Uca qüllə şəkilli bu nadir abidənin hələ açılmamış çoxlu sirləri var.

Hündürlüyü 28 m, diametri birinci mərtəbədə 16,5 m-dir. Birinci mərtəbədə divarın qalınlığı 5 m-ə çatır. Qalanın daxili hissəsi 8 mərtəbəyə bölünür. Hər mərtəbə yonma daşlarla tikilmiş, günbəz formalı tavanla örtülmüşdür. Qala 1964-cü ildən muzey kimi fəaliyyət göstərməyə başlamış, 2000-ci ildə UNESCO-nun Ümumdünya irsi siyahısına salınmışdır.

Daşdan hörülmüş bu tavanların ortasında dairəvi dəşiklər vardır. Dəşiklər şaquli xətt istiqamətindədir. Belə ki, VIII mərtəbənin tavanının ortasında olan dairəvi deşikdən baxdıqda birinci mərtəbənin döşəməsini görmək mümkündür. Qalaya yeganə giriş yolu onun qərb tərəfində, yerin əvvəlki səthindən 2 m hündürlükdə və 1,1 m enində olan tağlı qapı yeridir.

Azərbaycanın emblemlərindən biri olan Qız qalası Azərbaycan pul əskinaslarının üstündə də dəfələrlə təsvir edilmişdir.

Son illərdə Qız qalasında və onun ətrafındakı meydanda hər il Novruz bayramı şənliklərinin keçirilməsi ənənəsi yaranmışdır.

Giz Galasi - the Maiden Tower is the most majestic and mysterious monument of Baku and also Absheron. The Maiden Tower is a historical monument situated in the south-eastern part of old fortress walls (Ichari Shahar), thereabouts the seaside park (boulevard). This unique monument of high turret-like form has many undiscovered historical and architectural problems.

The height of the tower is 28 m and diameter-16, 5 m on the ground floor. The wall thickness on the ground floor is 5 meter. The internal space of the tower is divided into 8 tiers. Each of the eight tiers of the tower is covered with a stone cupola with a round opening. In 1964 the Maiden Tower became a museum, and since 2000 has been included in the UNESCO World Heritage List.

There are circular holes in the middle of these stone-build roofs. They are in vertical line. Thus, while looking out of the circular hole in the middle of 8th floor roof, it is possible to see this storey floor. The only entrance inside the tower is in west part, an arched door place of 2-meter height and 1,1 meter width from the previous surface of the tower.

The Maiden Tower, one of the emblems of Azerbaijan was many times depicted over Azerbaijani coin currency bills.

Last years the tradition of celebrating Novruz Holiday festivities created in the Maiden Tower and the nearby square.

La Ville de
SCHAMACHIE,
en Perse.

Prezident İlham Əliyev
Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasının
açılışında demişdir:

”Şamaxı qədim tarixə malik şəhərdir. Qədim tarixi xəritələrdə Şamaxı şəhərinin adı var. Şamaxı şəhərindən çıxmış görkəmli elm, incəsənət, mədəniyyət xadimləri bizim ölkəmizi dünyada tanıdırıblar. Keçən dəfə burada olarkən və Tarix Diyarşünaslıq Muzeyinin ekspozisiyası ilə tanış olarkən bir daha gördüm ki, Şamaxı torpağı nə qədər dünya üçün görkəmli şəxsiyyətlər bəxş edibdir. Bu bizim böyük sərvətimizdir...”

President Ilham Aliyev
said in the opening of
Shamakhi Astrophysical Observatory:

“Shamakhi has an old history. Shamakhi city name is encountered in ancient historical maps. Outstanding scientific, art and cultural figures from Shamakhi identified our country in the world. I saw while being here last time and acquainted with the exposition of History and Local Lore Museum how many eminent persons the land of Shamakhi gave a gift to the world. It is our great treasure...”

Azərbaycanın tarixi regionlarından biri Şirvan vilayətidir. Burada minillik tarixi əhatə edən Şirvanşahlar dövləti (VI-XVI əsrlər) mövcud olmuşdur. Hələ II əsrdə yaşamış yunan coğrafiyaşünası Klavdi Ptolemeyin adını çəkdiyi Şamaxı şəhəri uzun müddət Şirvanşahlar dövlətinin paytaxtı olmuşdur.

The Shirvan province is a historical region of Azerbaijan. The region is famed for the state of Shirvanshahs with its millennium old history (6-16 centuries). The Greek geographer Claudius Ptolemy who lived as far back as in the 2nd century referred to the town of Shamakhi which had for long been the capital of the state of Shirvanshahs.

Azərbaycanın bütün regionlarında Tarix-Diyarşünaslıq muzeyləri vardır. Lakin bu tip muzeylər regional xarakter daşıdığından onların bir çoxunun ekspozisiyası mövzu və tarixi ardıcılıq olmadan zəif eksponatlarla nümayiş olunur.

2008-ci ildə Şamaxı Tarix Diyarşünaslıq Muzeyinin yeni elmi ekspozisiyasının qurulması ilə əlaqədar layihəmiz bəyənilmiş və həyata keçirilməsinə başlanılmışdır.

It should be noted that there are history and local lore museums in all the regions of Azerbaijan. However, the museums of this type are of regional nature only, therefore their expositions often run counter to themes and historical sequence, so related exhibits are poor and non-representative.

It was the arrangement of a new scientific exposition of the Shamakhi History and Local Lore Museum in 2008 that helped our project to win the recognition and start being implemented.

Bizim gördüyümüz bütün işlərin, o cümlədən texniki işlərin hansısa elmi mənası vardır. Belə ki, hər bir zal mövzuya uyğun olaraq boyanmış, informasiya panelləri həmin rənglərlə çap olunmuşdur. Yaşıl təbiəti simvolizə etdiyi üçün "Diyarşünaslıq", boz Şamaxıda evlərin təqədimdən boyandığı xüsusi mineralın - "şirə"nin rəngini simvolizə etdiyi üçün "Şamaxı qədim dövrdə", süd rəngi Şirvanın "süd ölkəsi" adlandırılmasına əsaslanaraq "Şirvanşahlar dövründə Şamaxı" mövzusu üçün əsas rəng seçilmişdir və s.

In all our initiatives, including matters of technical nature, we are guided by scientific principles. Thus, each museum room is painted in a color of themes, which is in accord with that of information panels. «The Local Lore» symbolizes the nature - green; gray - the color of a special mineral spread in Shamakhi since time immemorial, the so-called «shire», following which the town was referred to as «Shamakhi in the ancient period», milk-colored Shirvan's «country of milk» a special color was selected to describe «Shamakhi in the times of Shirvanshahs», etc.

Fariz Xəlilli • PhD • Fariz Khalilli

ŞAMAXI TARİX-DİYARŞÜNASLIQ MUZEYİ SHAMAKHI HISTORY AND LOCAL LORE MUSEUM

Muzeyin vitrinləri Şamaxı meşələrində bitən göyrüş ağacından düzəldilmişdir. Vitrinlərə və panellərə Muzeyin emblemi (Şirvanşahlar dövlətinin adını simvolizə edən “günbəz içərisində üz-üzə dayanmış iki şir (“Şirvan” “Şirlər ölkəsi” deməkdir) və onların arasında bir inək (“Şirvan” fars dilində “Süd ölkəsi” deməkdir) başı”nın təsviri) həkk edilmişdir.

Muzeyin foyesində Şamaxı kəndləri və Şamaxının tanınmış insanları haqqında məlumat bazası qoyulmuşdur. Azərbaycan kəndlərində və əyalət şəhərlərində komputerdən istifadə daha geniş yayılmadığından burada məlumatın çatdırılmasında “touch screen” və monitordan istifadə olunur. Bu, komputerdən istifadə edə bilməyənlərin də işini asanlaşdırır.

Zəngin flora (buradan Maykop çöküntüləri təbəqəsindən (25-35 milyon il əvvəl daşlaşmış ağac tapılmışdır), fauna (Şamaxı cüyürü ilə məşhurdur), Astrofizika rəsədxanası (Şamaxı səması dünyada ən açıq səmələndir), palçıq vulkanları (dünyadakı palçıq vulkanlarının 40 faizi Azərbaycandır) haqqında məlumat və eksponatlar Muzeyin “Diyarşünaslıq” zalında nümayiş etdirilir. Burada Şirvanda yaşayan müxtəlif heyvanların və quşların müqəvvaları, Şirvanda əkilib-becərilən bitkilərin herbariləri, müxtəlif minerallar və Şirvana məxsus süxurlar xüsusi vitrinlərdə qoyulmuşdur.

Orta əsr Şamaxı şəhərinin Avropalı səyyah-rəssamlar (Adam Oleari, Korneli de Breyn və s.) tərəfindən çəkilmiş rəsmlərinin reproduksiyası ekspozisiyanın ən maraqlı yerlərindədir.

Museum's showcases are made of ash-tree which is found in Shamakhi forest. The two face-to-face lions (“Shirvan” means “Country of lions”) inside a dome as well a cow's head (“Shirvan” means “Country of milks”, too) between them, as symbol of the Shirvanshahs state is engraved on showcases and panels of the Museum.

At the Museum's foyer there is a stand with names of prominent fires of Shamakhi and its villages. When adjusted for non-spreading of computers in Azerbaijani countryside and provincial towns and for lack of information, the locals have to apply touch screen and monitors. This, in turn, makes it easier for those unconservant with computer to perform their duties.

“The Local Lore” room of the Museum demonstrates samples of Flora – a petrified tree of Maykop period (25-30 mil years ago); Fauna - Shamakhi is famous for its roe; an Astrophysical Observatory (Shamakhi's sky is the world's clearest); Mud Volcanoes (40% of the world's mud volcanoes are located in Azerbaijan); stuffed animals and birds of Shirvan, herbariums of plants, samples of minerals and rocks typical for the region, etc.

One of the most interesting places of the exposition, is reproduction of the pictures made by medieval European travelers who visited Shamakhi (Adam Olearius, Cornelius de Brain et al.).

Qədim insanlar Şirvanda Paleolit dövründən məskunlaşmışlar. Qobustan qayaüstü təsvirləri Şirvan regionunun və Azərbaycanın mədəni irsinin nadir nümunələrindəndir. Burada qədim insan qaya üzərinə tarix yazmış, incəsənət əsərləri yaratmışdır. Şamaxı şəhərinin qədim yerində isə bir neçə təbəqədə yaşayış olub. Ən qədim təbəqə Kür-Araz mədəniyyəti sakinlərinin qəbirlərinin aşkar olunduğu təbəqədir (e.ə. III-II minilliklər).

Miflərdə olduğu kimi, arxeoloji tədqiqatlar da Şamaxıda həyatın Makedoniyalı İsgəndər dövründə canlandığını göstərir. Qədim şamaxılılar Makedoniyalı İsgəndərin pullarına oxşar pullar kəsmiş və istifadə etmişlər. E.ə. III-I əsrlərdə şamaxılılar Suriya və Fələstində hazırlanmış nəfis şüşə qablar idxal etmiş, sonralar I-III əsrlərdə onun istehsalını öyrənib tətbiq etmişlər. Şamaxı üzümü ilə tanınmış, buradan digər ölkələrə sonralar da olduğu kimi üzüm məhsulları və çaxır ixrac olunmuşdur. Qəbirlərin birindən aşkar olunmuş iri küpün içərisi çaxırla dolu olmuşdur. Şamaxılılar əcdad kultu ilə əlaqədar olaraq daş heykəllər düzəltmişlər. Yerli əhəngdaşından hazırlanan iri daş heykəllər kişilərə aid olub, əllərinin biri ürəyinin üzərində, biri isə kəmərinədir.

Note that ancient people settled down in Shirvan since Palaeolith. Gobustan rock carvings are eloquent testimony to the cultural heritage of Shirvan region and Azerbaijan as a whole. The ancient man was successful in creating works of art on a rock. There are several layers which testify to the ancient sites in Shamakhi. The oldest one - burials of the Kura-Araz culture epoch. (III-II millenniums B.C.).

Archaeological excavations are illustrative of the growth of social life in Shamakhi in the era of Alexander the Macedonian. Note that ancient Shamakhi residents minted and circulated coins similar to those minted in the Alexander period in the 3-1 centuries B.C. Shamakhi residents imported Syria- and Palestine-made glassware in the 1-3 centuries. Shamakhi craftsmen learnt to manufacture the glassware themselves. Shamakhi was also famed for its grasps and related products; Shamakhi manufacturers exported their products to other countries. A wine-full pitcher was uncovered in one of burials. Owing to the cult of their forefathers, Shamakhi residents were engaged in manufacturing stone statues. Large statues made of limestone belonged to male; an arm of one statue was placed on heart; another - on belt.

Onların bəziləri qılınc və xəncərlə təsvir olunmuşdur. Şamaxılıların gildən (Azərbaycanda torpağa "Ana torpaq" deyilir) hazırladıqları qadın heykəlciklərinin qabarıq bədən, yaş həddinə uyğun döşləri, əl-ayaqları, saç və hörükləri aydın təsvir olunmuşdur. Küp qəbirlər də ananın qarnını simvolizə edir və mərhum o dünyaya köçərkən sanki ananın qarnındaymış kimi yola salınırdı.

Some of them carried a dagger, others -a sabre. Shamakhi residents also manufactured earthenware female statuettes (the land is called "motherland" in Azerbaijan) notable for protruding bodies and broad chests, with arms and legs, hair and plait. Note that pitcher graves symbolize mother's stomach, and the deceased as if passed away inside his mother's stomach.

Ölünü ana bətnindəki kimi çox bükülü şəkildə qəbirə qoyurdular. Antik və ilk orta əsrlərin bu maddi-mədəniyyət nümunələri "Şamaxı qədim dövrdə" zalında nümayiş etdirilir.

Şamaxı uzun müddət Şirvanşahlar dövlətinin mərkəzi olmuşdur. Şirvan şahlarının Sasani sülaləsinə qohumluğu çatırdı. Müsəlmanlar ilk dəfə Azərbaycana gələndə Şirvanşah Şəhriyar onlarla müqavilə bağlamışdı. Azərbaycan Respublikasında ən qədim məscid də Şamaxıdadır (743-cü il). Şirvan şahları elmi, ədəbiyyatı, mədəniyyəti himayə edirdilər. Şamaxıda zamanının "Şirvan Elmlər Akademiyası" yaradılmışdır. Burada Ömər Kafiəddin (təbib), Fələki Şirvani (astronom), Xaqani Şirvani (şair) kimi dahilər yaşayıb yaratmışdır.

It was no mere coincidence that the deceased was put into the grave in a stooped posture. Antique Period and Early Middle Ages artifacts are exhibited at "Shamakhi in the Ancient Period" room.

For a long span of time Shamakhi had been a center of the Shirvanshahs State. Note that Shirvan shahs went back to the dynasty of Sasanides. When Moslems arrived in Azerbaijan for the first time, it was Shirvanshah Shahriyar who entered into agreement with them. Also, the Azerbaijan's oldest mosque is located in Shamakhi (743). Shirvan shahs patronized sciences, literature, arts and culture as a whole. Of interest is the fact that "Shirvan Academy of Sciences" was set up in Shamakhi as well. Contributing to the prosperity of Shirvan were Omar Kafiaddin (physician), Feleki Shirvani (astronomer), Khagani Shirvani (poet) et al.

Şamaxı İslam dünyasında sufizmin mərkəzlərindəndir. O dövrün böyük sufiləri Şirvan xanəqahlarını ziyarət etmişlər (Pir Hüseyn, Diri Baba, Pir Mərdəkan, Avaxıl, Dədəgünəş xənəqahları). Dünyanın bütün yerlərinə yayılmış xəlvətlik sufi cərəyanı məhz Şamaxının Avaxıl kəndindən çıxmışdır. Hürufilik sufi məktəbinin əsas dayaq yeri də Şamaxı olmuş, türk dilində şeirlər yazan Nəsimi Şirvani bu cərəyanın böyük nümayəndəsi olmuşdur. Şamaxı İpək yolu üzərindəki mərkəz şəhərlərdən olduğu üçün Avropa, Hindistan, Rusiya, Çin, Orta Asiya, Yaxın Şərq ölkələrindən bura ticarətə gəlirdilər. Şamaxı ipəyi ilə tanınır, burada qızgın ipək ticarəti aparılırdı. Bu minillik tarixdə Şamaxıda həyatın zəiflədiyi məqamlar (zəlzələlər, monqol yürüşlərinin təsiri ilə) da olmuşdur. Orta əsr Şamaxı şəhərində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar olunmuş saxsı məmulatı, metal, sümük və şüşə əşyalar, şirvanşah və xarici ölkələrin pulları, sufi əşyaları, əlyazma kitablar "Şamaxı Şirvanşahlar dövlətinin mərkəzi kimi" zalında nümayiş etdirilir.

Shamakhi was one of the centers of Sufism in the Islamic world. Great Sufis of the reviewed epoch visited the Shirvan khanegahs (Pir Huseyn, Diri Baba, Pir Mardakan, Avakhil, Dedegunesh). The Sufi trend of khalveti spread across the world from the village of Avakhil. Also, Shamakhi was the center of the Sufi school of Hurufizm with prominent representative of this trend Nasimi Shirvani who created in Turkic. Shamakhi as a principal town at the Silk Road crossroads attracted trade traffic from Europe, India, Russia, China, Central Asia, and Near East. Note that Shamakhi was notable for its silk articles and intensive silk trade. However, there were periods in the millennium-old history of Shamakhi where the town fell into decay as a result of earthquakes, Mongol invasions, etc. Highly glazed pottery, metal, bone and glassware, coins of Shirvanshah epoch and from other countries uncovered as a result of archaeological excavations in the medieval Shamakhi, Sufi period materials, manuscripts are exhibited at "Shamakhi as Center of the Shirvanshahs State" room.

Azərbaycan qədimdən neft ölkəsi olduğu üçün burada orta əsrlərdə saxsı çiraqlar neftlə işləyirdi. Şamaxılı usta müxtəlif insan sifətlərini şirli dolçanın üzərində çox ustalıqla işləmişdir.

Şirvanşahlar dövləti Səfəvi şahı Təhmasib tərəfindən 1538-ci ildə süquta uğradılır və Şirvan bəylərbəyliyi yaradılır. Şirvan şahlığı süqut etdikdən sonra Səfəvilər, Osmanlılar, Əfşarlar, Qacarlar, nəhayət Rus əsarəti zamanı Şamaxı ayaqlar altında qalmış, əhalisi azalmış, alimləri, sənətkarları, ağzı dualılar yad ellərə getmişlər. Dünyanın çox yerinə yayılmış Şirvani nisbəlilər bu həqiqətdən xəbər verir. 1747-ci ildə Nadir şah öldürüldükdən sonra müstəqil Şirvan xanlığı yarandı. Şirvan xanlarının Şirvanın şahlıq dövrü sabitliyini və intibahını geri qaytarmaq cəhdləri feodal pərakəndəliyinə və rus istilasına qurban getdi. Xan ailəsinə Şamaxıda yalnız dəfn olunma icazəsi verən ruslar buranı vilayət, sonra quberniya mərkəzinə çevirdilər. “Şirvan Səfəvilər və Şirvan xanlığı dövründə” zalında orta əsr silahları, XVIII əsr rus topu, etnoqrafik əşyalar (Şirvanda ipəkçilik, misgərlik, dəmirçilik, xalçaçılıq, duluculuq, toxuculuq və s. sənət sahələri geniş yayılmışdı), dövrün pulları nümayiş etdirilir. 1820-ci ildə Şirvan xanlığı ləğv edildi. Rusiyanın müstəmləkə siyasəti, çar məmurlarının özbaşınalıqları geniş yayıldığından bəzən xanlıq dövrü həsrəti çəkiliydi. Rusiyanın müxtəlif yerlərindən Şirvana, yerli əhalinin torpaqları hesabına molokanlar (“zərərli təriqətçilər”) köçürülürdü. “Şirvan Çar Rusiyası dövründə” zalında XIX-XX əsrin əvvəllərinə aid xalq sənətkarlığı nümunələri, Avropa, Rusiya, Hindistan, Qacar, Osmanlı, Orta Asiyadan gətirilmiş ticarət malları, məişət əşyaları, xalçalar, Şirvan atlı milisinin bayrağı, dövrün pulları, möhürlər, əlyazmalar nümayiş etdirilir. 1902-ci ildə Şamaxıda zəlzələ olmuş, şəhər tamamilə dağılmışdır. Foto görüntülər və dövrün qəzet materialları

Note that oil was used in ceramic lamps in Shamakhi, for Azerbaijan was the world's oil center in the Middle Ages. Besides, Shamakhi craftsmen were skilful in depicting human faces on jugs.

It has to be kept in mind that the state of Shirvanshahs was destroyed by Tahmasib shah in 1538, following which there came up the Shirvan beglyarbey. After the collapse of the Shirvanshah's state Shamakhi underwent invasions of Sefevids, Ottomans, Afshars, Qajars and finally Russians, its population decreased, scholars, craftsmen and religious figures left their land for other countries. It is Shirvan migrants worldwide that testify to this truth. After the murder of Nader shah in 1747 there sprang up the independent Shirvan khanate. Attempts of Shirvan khans to restore stability and revive Renaissance of the Shirvanshah period ran across the feudal disunity and the Russian occupation. Russians gave their consent for the khan's family to be buried in Shamakhi only, and later transformed it, first, into the regional and later provincial center. Medieval weapons, canons of the 18th century, ethnographic materials (silkworm breeding, coinage, blacksmith's, carpet-making, weaving, etc.) are exhibited at “Shirvan during Sefevids and the Shirvan khanate”

room. In 1820 the Shirvan khanate was liquidated. It was the Russian colonialist policy, arbitrariness of tsar officials that made locals to dream of the khanate epoch. Molokans (“bad sectarians”) arrived in Shirvan from Russia and settled down on lands of local population. Handicrafts of the 19-earlier 20th centuries, handmade goods, carpets, a banner of Shirvan cavalry, moneys of the period under consideration, manuscripts, etc. brought from Europe, Russia, India, Persia, Ottoman Turkey and Central Asia are exhibited at “Shirvan in the period of Tsarist Russia”

zəlzələnin dəhşəti haqqında təsəvvür yaradır.

1918-1920-ci illərdə müstəqil Azərbaycan Respublikası mövcud olmuşdur. Müstəqilliyə gedən yol ağır olmuş, bolşeviklərin dəstəyi ilə erməni daşnakları digər yerlərdə olduğu kimi Şirvanda da etnik təmizləməyə başlamışlar.

13000-dən çox insan tələf olmuş, evlər yandırılmış, Şamaxı xarabazara çevrilmişdir. “Şirvan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə” zalında rəsmi soyqırım sənədləri, foto materiallar, silahlar, cümhuriyyət pulları və s. nümayiş etdirilir.

“Şirvan Sovet dövründə” və “Şirvan müstəqillik illərində” zallarında da müxtəlif müasir dövr eksponatları - fotomateriallar, rəsmi sənədlər, medal və ordenlər, Şamaxı zavod və fabriklərinin məhsulları, xalçalar, mədəniyyət xadimlərinin və müharibə iştirakçılarının əşyaları və s. qoyulmuşdur.

Şamaxı Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin Şirvan tarixindən bəhs edən filmi hazırlanmışdır. Diyarşünaslıq zalından Tarix zallarına keçid yerində filmin nümayişi üçün kinozal qurulmuşdur. Tamaşaçı (vizitor) tarix zallarına bu filmi izlədikdən sonra daxil olur. Filmdə Şamaxılı muğam ustası Alim Qasimovun ifa etdiyi “Şirvan şikəstəsi” və şamaxılı aktyor İlham Namiqkamalın səsləndirməsi ilə mətnəndən istifadə olunmuş, Şirvan tarixi haqqında ümumi məlumat verilmişdir.

Azərbaycanın regional muzeyləri içərisində ilk dəfə dünya muzey standartları əsasında tarixi ardıcılıq, işıq effektləri, iki dildə (Azərbaycan və ingilis) informasiya, elektron vasitələrdən istifadə edilməklə Şirvan regionun mədəni irsi yerli və xarici turistlərə təqdim olunur.

26 noyabr 2009-cu ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Şamaxı Tarix Diyarşünaslıq Muzeyində yaradılmış şəraitlə yaxından tanış olmuş, görülmüş işləri təqdir etmişdir.

Muzeyin ekspozisiyasını tam əhatə edən iri həcmli və rəngli kataloq Azərbaycan Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyləri içərisində ilk dəfədir ki, Şamaxıda nəşr olunmuşdur.

room. An earthquake occurred in Shamakhi in 1902, following which the town was fully destroyed. Photo-materials and newspaper materials of the reviewed period give a clear view of this natural calamity.

The years of 1918-1920 saw the independent Azerbaijan Republic. The path towards the independence was very hard, and Shirvan like other places of Azerbaijan underwent ethnic purging inflicted by Armenian Dashnaks with the support of Bolsheviks.

Above 13,000 lost their lives, most houses burnt down and Shamakhi turned into ruins. Official documents, photo-materials, arms, ADR money, etc. are exhibited at the “Shirvan during the Azerbaijan Democratic Republic” room.

“Shirvan in the Soviet Period” and “Shirvan in the Independence Years” rooms are notable for photomaterials, official documents, medals and orders, products of Shamakhi plants and factories, carpets, personal things of the workers of culture, participants of the war, etc.

A film narrating about the history of Shirvan has been prepared by the Shamakhi History and Local Lore Museum. A cinema room is placed on the juncture between a local lore room and a history room. After watching this film, a visitor enters a history room. The mugham “Shirvan shikəstəsi” performed by Shamakhi mugham performer Alim Qasimov and texts scored for sound by Shamakhi actor İlham Namiqkamal are used in the film which provides general information about Shamakhi.

First ever in the history of Azerbaijani regional museums and in line with world museum standards, in consecutive order and using lighting effects and electronic means, in two languages (Azeri and English), the Museum introduces local and foreign visitors to the rich cultural heritage of Shirvan region.

President of the Republic of Azerbaijan, İlham Aliyev familiarized with the conditions created at Shamakhi History and Local Lore Museum on 26 November, 2009 and appraised the done work.

The large-volume and colorful catalogue covered the Museum exposition is published in Shamakhi for the first time amongst history and local lore museums.

Muzey və müasir dünya

Bu yaxınlarda AMEA Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində “Muzeylərin müasir durumu və inkişaf perspektivləri” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans keçirilib.

Muzeyin direktoru, akademik Nailə Vəlixanlı konfransın məqsəd və əhəmiyyətindən danışarkən bildirib ki, konfrans çərçivəsində mədəni irsin qorunmasında muzeylər, müasir muzeylərdə konservasiya və bərpa məsələləri, muzeylər və mədəni turizm, tarix və mədəniyyətin tədrisi və təbliğində müasir muzeylərin rolu, muzeylərdə informasiya texnologiyalarının tətbiqi, muzey menecmentinin problemləri mövzularında müzakirələr dinlənilib.

Mədəniyyət və turizm nazirinin müavini Sevdə Məmmədaliyeva konfransın mövzusunun əhəmiyyətli və aktual olduğunu deyib. Konfransda nazir müavini bildirib ki, ölkədə 250 muzey var ki, onlardan 205-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə aiddir. S.Məmmədaliyeva qeyd edib ki, 2006-cı ildən başlayaraq prezident İlham Əliyev tərəfindən muzey işi sahəsində 9 sərəncam imzalanıb. Nazir müavini işğal altında qalmış ərazilərimizdə 100 mindən çox əşyanın toplandığı 22 muzey qaldığını deyib. Onların bir qisminin fəaliyyəti Azərbaycanın digər regionlarında bərpa olunub.

“Muzeylərin müasir durumu və inkişaf perspektivləri” mövzusunda keçirilən beynəlxalq elmi konfransın iştirakçıları Qobustan şəhərindəki XV əsrə aid Diri Baba türbəsini ziyarət ediblər. “MİRAS” İctimai Birliyinin sədri Fariz Xəlilli tədbir iştirakçılarına Diri Baba türbəsi haqqında geniş məlumat verib. Bildirib ki, memarlıq obrazının orijinallığı, tikinti kompozisiyasının təkraredilməzliyi və təbiət ilə sıx əlaqəsinin olmasına görə bu abidə Azərbaycan memarlığı tarixində xüsusi yer tutur.

Konfrans iştirakçıları həmçinin 2009-cu ildə müasir muzey standartları səviyyəsində əsaslı şəkildə yenidən qurulmuş Şamaxı Rayon Tarix Diyarşünaslıq Muzeyinin də qonağı olublar. Muzeyin direktoru Firqiyyə Zamanova bildirib ki, Şamaxı rayonunda 1945-ci ildə əsası qoyulan, lakin 1948-ci ildən fəaliyyətə başlayan muzey 7 bölmədən ibarətdir və digər muzeylərdən fərqlənir: “Muzeyimiz yerli sakinlərlə yanaşı, xarici vətəndaşların da marağına səbəb olur. Muzeyimizi ziyarət etmək arzusunda olanların nəzərinə çatdırmaq istərdim ki, bizdə giriş pulsuzdur. Muzey yaradılan zaman burada 320-yə yaxın eksponat var idi. Amma indi eksponatların sayı 9 minə çatır”.

Bundan sonra konfrans iştirakçıları Orta Əsr Ağsu şəhərində aparılan son arxeoloji tədqiqatların nəticələri ilə yaxından tanış olublar.

Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının rəisi, tarix elmləri doktoru Qafar Cəbiyev, ekspedisiyanın rəis müavini Fariz Xəlilli qonaqlara 40 hektar ərazini əhatə edən orta əsr şəhəri, orada aparılan arxeoloji tədqiqatlar haqqında ətraflı məlumat verərək, qeyd ediblər ki, indiyədək qədim şəhərin qalıqlarının 3600 kvadratmetrində qazıntılar başa çatdırılıb, 5000 kvadratmetrdən çox ərazidə isə tədqiqat işləri davam etdirilir. Qazıntıların ilkin mərhələsində 1000-dən çox müxtəlif çeşidli maddi mədəniyyət nümunəsi, o cümlədən 400-dən çox sikkə, bəzək əşyası və s. tapılıb. Bütün bunlar “Miras” Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin dəstəyi ilə qədim şəhərin “Sənətkarlıq məhəlləsi”də qurulmuş örtülü sərgi kompleksi də nümayiş etdirilir. Bu mənzərə əcnəbi alimlərin böyük marağına səbəb olub.

Beynəlxalq elmi konfransın iştirakçılarına son orta əsr Azərbaycan tarixinin hələ az öyrənilməsi, Ağsuda aparılan arxeoloji qazıntıların bu baxımdan böyük əhəmiyyət daşıması barədə ətraflı məlumat verilib.

Qeyd edək ki, bir neçə gün davam edən konfransda Azərbaycan alimləri ilə yanaşı, Türkiyə, Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan, Almaniya, Bolqarıstan, İtaliya, Livan, Qazaxıstan və digər ölkələrin mütəxəssisləri məruzələrlə çıxış ediblər.

Tədbirdə “Abşeronda mədəni turizm və qoruq-muzeylər”, “Muzey və rəssamlıq təhsili”, “Ağsuda arxeoloji turizm kompleksi”, “Muzeylərin mədəni irsin qorunmasında rolu”, “MDB ölkələrində tarix və mədəniyyətin təlim və təbliğində muzeylərin rolu”, “Regionda mədəni turizmin formalaşması prosesində muzeylərin funksiyası” və digər mövzularda 44 məruzə dinlənilərək müzakirə edilib.

Museum and modern world

An international scientific conference on subject “Modern situation and development perspectives of museums” was held recently in National Museum of History of Azerbaijan.

Director of the Museum, Academician Naila Velikhanly spoke about purposes and significance of the conference. It was stated that discussions on the topics “Museums in protection of Cultural Heritage; conservation and recovery issues in contemporary museums; museums and cultural tourism; the role of modern museums in training and propagation of history and culture; application of information technologies in museums and the problems of museum management” were held within the framework of the conference.

Deputy minister of culture and tourism, Sevdə Mammadaliyeva said the theme of the conference is essential and actual. She underscored at the conference that, 250 museums exist in the country and 205 out of them belong to Ministry of Culture and Tourism. S. Mammadaliyeva said that 9 decrees were signed up by President İlham Aliyev since 2006 in the domain of museum work. The deputy minister noted 22 museums preserved in the occupied areas of ours, where over 1000 things collected. An activity of a part of them was restored in other regions of Azerbaijan.

The attendees of international scientific conference on “Modern situation and development perspectives of museums” visited Diri Baba Tomb belonged to 15th century in Gobustan City. Chairman of MIRAS Social Organization, Fariz Khalilli gave wide information to them about Diri Baba Tomb stating that this monument assumes special place in the history of Azerbaijani architecture for originality of architecture image, inimitable character of construction composition and dense bonds with nature.

The participants also visited Shamakhi History and Local Lore Museum, re-established fundamentally on the level of modern museum standards in 2009. The director of the museum, Firqiyyə Zamanova stated that the museum which was founded in 1945 in Shamakhi region, but functioned since 1948 consists of 7 sections and differs from other museums: “Our museum is shifted attention besides local settlers, by foreign citizens. I would like to bring into notice of those wishing to visit our museum that, the entrance is free. There were 320 exhibits upon creation of the museum. But now it reaches 9 000”.

Following that, the participants had been in the place called “Kharaba sheher” in Agsu region and familiarized closely with the results of archaeological explorations conducted since March, last year.

Chief of Agsu Archaeological Expedition, Doctor of Historical Sciences, Gafar Jabiyev and chief assistant of the Expedition, Fariz Khalilli informed comprehensively the guests on medieval town, covered 40-hectare space and archaeological explorations implemented there in “Kaharaba sheher” where the excavations continued, noting that the excavations completed in 3600 sq/ms of old town’s remnants, till now. Presently the work is ongoing in the centre on 5000 sq.ms. More than 1000 various types of artifacts, including 400 coins, decor items and so on were revealed during the first stage of the excavations. All these are demonstrated in the covered expo-complex set up in “Handicraft estate” of the old town by financial support of “MIRAS” Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage. This view caused great interest of foreign scientists.

The participants of the international scientific conference were given all-round information about insufficient study of Last Middle Ages Azerbaijani history and great significance of archaeological excavations conducted in “Kharaba sheher” in these terms.

To note, along with Azerbaijani scientists, the experts of Turkey, Russia, Ukraine, Georgia, Germany, Bulgaria, Italy, Lebanon, Kazakhstan and other countries delivered a report at the conference, lasted for some days.

44 reports on subjects “Cultural tourism and reserve-museums in Absheron”, “Museum and art education”, “Archaeological tourism complex in Agsu”, “The role of museums in protection of cultural heritage of museums”, “The role of museums in education and propagation of history and culture in CIS countries”, “The function of museums in the formation process of cultural tourism in the region” and others, were heard at the event and discussed.

Qarabağda nəyim qaldı?

What I left in Karabakh?

Ağdam şəhəri Qarabağ düzündə ən iri şəhərlərdən biridir. E.ə. I minillikdə yarandığı ehtimal edilən bu şəhərin adı Ağdam – qədim türk dilində kiçik qala mənasını verir. Uzaq keçmişdə bu ərazidə yaşamış türkdilli qəbilələr özlərini müdafiə etmək üçün əsasən kiçik qalalar tikirdilər. Zaman keçdikcə bu şəhərin adının mənası dəyişib. XVIII əsrin birinci yarısında Qarabağ xanı Pənahəli xan bu şəhərdə özü üçün ağ daşdan imarət tikdirib. Həmin imarət uzun müddət ətraf kəndlərin sakinləri üçün bir növ səmt, istiqamət rolunu oynayıb. Bu mənada “Ağdam” - günəş şüaları ilə nurlanmış, işıqlı, ağ ev mənasını daşıyıb.

Tarixi düşmənlərimiz olan ermənilər 1993-cü il iyul ayının 23-də Ağdam şəhərini işğal ediblər. Ağdamın müdafiəsi uğrunda döyüşlərdə 6 min şəhid verən ağdamlılar içərisində bir sıra döyüşçülər Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görüldülər. Bunlardan Şirin Mirzəyev, Asif Məhərrəmov, Allahverdi Bağirov, Yelmar Edilov, Əlabbas İsgəndərov, Faiq Ağayev, Muxtar Qasimov, Hidayət Rüstəmov, Baxşeyiş Paşayev, Natiq Əhmədov, Fazil Mehdiyev, İxtiyar Qasimov, Rövşən Hüseynov, Cəmpolad Rzayev, Nadir Əliyev, Rövşən Əkbərov vətən uğrunda döyüşlərdə böyük şücaət göstərirlər.

Ağdam rayonu ərazisində çoxlu memarlıq və incəsənət abidələri var. Üzərliktepe abidəsi, Qutlu Sarı Musa oğlu günbəzi (1314-cü il), Kəngərli kəndindəki XIV əsrə aid türbə və daş abidələr, Papravənd kəndindəki XVIII əsrə aid məscid, XVII əsrə aid Xan oğlu türbəsi, Qarabağ xanı Pənahəli xanın imarəti (XVIII əsr), Xurşidbanu Natəvan və onun oğlunun türbəsi (XIX əsr), Pənahəli xan tərəfindən müdafiə məqsədilə inşa etdirilən Şahbulaq qalası, şəhərin mərkəzində 1868-ci ildə inşa olunan məscid keçmiş tariximizi özündə əks etdirən qiymətli abidələrdir. Bu maddi- mədəniyyət abidələri müxtəlif bölgələr əsasında qruplaşmış və hər dövrə əsasən “Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövlət mühafizəsinə götürülmüş daşınmaz mədəniyyət abidələrinin əhəmiyyət

Aghdam City is one of the largest cities of Karabagh Plain. The name of this city, which created supposedly in the 1st millennium B.C. is Aghdam meaning a small castle in old Turkish language. Turkish-language tribes lived in this area in far past, used to build small castles mainly for protecting themselves. As time passed, the meaning of the name of this city changed. In the first half of the 18th century Karabakh khan Panahali khan constructed a large mansion of white stone for him in this city. This mansion played a role of a kind of side and direction for residents of surrounding villages for a long term. In this sense “Aghdam”- had a meaning of lighted up with the sun rays, a bright and a white house.

Our historical enemies- Armenians occupied Aghdam City on 23 July in 1993. A number of warriors amid 6 000 Aghdam people killed for a righteous cause at the fights for Aghdam's defense were honoured with National Hero of Azerbaijan. Shirin Mirzayev, Asif Maharramov, Allahverdi Baghirov, Yelmar Edilov, Elabbas Isgandarov, Faiq Aghayev, Mukhtar Gasimov, Hidayat Rustamov, Bakhsheyish Pashayev, Natig Ahmadov, Fazil Mehdiyev, Ikhtiyar Gasimov, Rovshan Husseynov, Janpolad Rzayev, Nadir Aliyev, Rovshan Akbarov showed great courage at the fights for the Motherland.

There are many architectural and art monuments in the area of Aghdam. Uzerliktepe Monument, Gutlu Sari Musa oghlu Dome (year 1314), tombs and stone monuments in Kangarly Village of 14th century, Mosque at Papravend Village of 18th century, Khanoghlu Tomb of 17th century, Mansion of Karabakh khan, Panahali khan (18th century), Tomb of Khurshidbanu Natavan and son (19th century), Shahbulag Castle built by Panahali khan for defense purpose, a mosque constructed in the downtown in 1868 are valuable monuments reflected our past history. These cultural monuments were grouped based on different zones and included into “the subdivision of state-protected real cultural

Pənah Əli Xan türbəsi. XVIII əsr.
Ağdam rayonu.

*Panah Ali Khan tomb. XVIII century.
Aghdam region.*

dərəcəsinə görə bölgüsü” adlı kitaba daxil edilib. Hazırda bu abidələr düşmənlər tərəfindən vəhşicəsinə məhv edilir.

Ümumilikdə Azərbaycanın işğal edilən ərazilərində yüz min eksponatı olan 22 muzey var. Mənfur düşmən Azərbaycan xalqının tarixi, mədəniyyəti və incəsənəti ilə bağlı qiymətli əşyaları, rəsm və heykəltəraşlıq əsərlərini, dünya şöhrətli xalçaları və digər eksponatları mənimləyərək öz adlarına çıxıblar.

Məhv edilən muzeylər sırasında Ağdam Çörək müzeyi, Tarix diyarşünaslıq muzeyi, tarzən Qurban Pirimovun xatirə muzeyi də var. Çörək muzeyi 2 mindən çox eksponata malik olub, dünyada ikinci, keçmiş SSRİ-də isə birinci sayılırdı.

Ermənilər növbəti saxtakarlığa əl ataraq, heç bir elmi əsasə söykənmədən belə bir iddia irəli sürürlər ki, guya Böyük Ermənistanın paytaxtı Tigranakert qalıqları Ağdam ərazisində aşkar olunub. Bu qazıntılar nəticəsində 15-dən çox Xocalı mədəniyyətinə aid məşhur kurqanı dağıdaraq əldə etdikləri maddi nümunələri Ermənistanı daşıyıblar. Hətta onlar bu uydurma məlumatları xarici ölkələrin mətbuat səhifələrində də dərc etdiriblər. Bununla dünya ictimaiyyətini çaşdırmağa çalışan ermənilərə Polşa alimi Voytsex Pastuşka tutarlı cavab verərək bu faktın heç bir əsası olmadığını bildirib.

2005-ci ildən bəri ermənilər Ağdamda Şahbulaq saray kompleksi abidəsinin ətrafında qazıntı adı altında on hektar torpaq sahəsini korlayaraq Tigranakert adlı əfsanəvi bir şəhərin izlərini axtarırlar. Ermənilər Azərbaycan ərazisində törətdikləri bu cinayət əməllərinə İngiltərə, ABŞ və Fransadan da əməkdaşlar cəlb edərək ona hüquqi don geyindirməyə çalışırlar. Xarici turistlərin diqqətini bura yönəltmək məqsədilə Şahbulaq saray kompleksini təmir edərək “Tigranakert” adlı Tarix muzeyinə çeviriblər. Hətta onlar muzeyin açılışını təntənəli şəkildə qeyd edərək bunu internet şəbəkələrində yerləşdiriblər. Erməni yalanı bununla bitmir. Onlar Şahbulağın adını dəyişərək Surenavan, Ağdamı isə Akna adlandırılıblar. Hazırda Ağdamda 360-a qədər erməni yaşayır.

Ancaq necə deyərlər, yalan ayaq tutar, ancaq yeriməz. Əminlik ki, hörmətli prezidentimiz, Ali Baş komandan İlham Əliyevin apardığı məqsədyönlü siyasətin nəticəsində tezliklə torpaqlarımız düşmən tapdağından azad olunacaq, həmin ərazilərdə bərpa işləri aparılaraq abidələr yenə əvvəlki görkəminə qaytarılacaq.

Solmaz Quliyeva
MİRAS İctimai Birliyinin üzvü

monuments in the area of the Azerbaijan Republic for importance degree” based on each period. These monuments are nowadays ruined brutally by enemies.

Generally 22 museum exist in the occupied lands of Azerbaijan possessed 100 000 exhibits. Damned enemy assumed precious items, paintry ad sculpture works, world-famous carpets and other exhibits related the history, culture and art of Azerbaijan people and introduced from their name.

Amongst the destroyed museums, there are Aghdam Bakery Museum, History and Local Lore Museum, memorable museum of a player of tar (an Azerbaijani stringed folk musical instrument), Gurban Pirimov. The bakery museum had more than 2 000 exhibits and ranked the second in the world and the first in the former USSR.

Armenians admitted next falsification claiming without any scientific ground that, through the remnants of Tigranakert, the capital of Great Armenia were revealed in the Aghdam’s area. As a result of these excavations they destroyed more than 15 well-known kurgans belonged to Khojaly civilization and carried the obtained artifacts to Armenia. They even published these faked information in pages of press abroad. Upon trying to confuse world community with that, Armenians were responded by polish scientist, Voytsekh Pastushka aptly who stated that fact had no ground.

Since 2005 Armenians spoilt 10-hectare plot with excavation excuse around Shahbulag Palace complex in Aghdam and sought the traces of a legendary city called Tigranakert. Armenians involved the associates from England, US and France to these criminal acts of theirs committed in the area of Azerbaijan and try to introduce that with legal status. With the purpose of drawing the attention of foreign tourists here Shahbulag palace complex was repaired and turned into a historical museum named “Tigranakert”. They even marked solemnly the opening of the museum and placed the news on Internet. But it is not the end of Armenian lie yet. They changed the name of Shahbulag to Surenavan and called Aghdam the Akna. Presently 360 Armenians live in Aghdam at the moment.

They say, your sins will find you out. We are sure that, as a result of purposeful policy pursued by our honourable President, Supreme Commander-in-Chief, Ilham Aliyev, our territories will be soon reelected from hostile occupation; restoration work will be conducted in that area and the monuments will gain their former look.

Solmaz Guliyeva,
member of MIRAS Social Organization

Məlik Əjdər türbəsi. XII-XIII əsr.
Laçın rayonu Ciciimli kəndi.

Melik Ajdar tomb. XII-XIII century.
Jijimli village Lachin region.

Gövhar Ağa məscidi. Şuşa. XVIII əsr.
Rəssamı V. Vereşagin

Govhar Aga mosque. Shusha. XVIII century.
Painter V. Vereshagin

Kutlu Musa türbəsi. 1314-ci il.
Ağdam rayonu Xaçın-Dərbənd kəndi.

Kutlu Musa tomb. 1314 yeare.
Xachyn-Derbend village Agdam region.

Qafar Cəbiyev
tarix elmləri doktoru
Fariz Xəlilli
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Qafar Jabiyev
Doctor of Historical Sciences
Fariz Khalilli
PhD

Ağsu

ARXEOLÖJİ TƏDQİQATLAR

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN AGSU

Yazılı qaynaqlarda Ağsu və ya «Yeni Şamaxı» kimi xatırlanan, xalq arasında «Ağsu qalası» və ya «Xarabaşəhər» kimi tanınan orta əsr Ağsu şəhərinin xarabalıqları indiki Ağsu rayonu ərazisində, Ağsu şəhərindən 4-5 kilometr cənub-şərqdə, Ülgüclü, Ərəbuşağı, Ağarx və Curuqlu kəndlərinin əhatəsində yerləşir. Bir sıra hərbi-siyasi amillərlə əlaqədar XVIII əsrdə və XIX əsrin əvvəllərində Ağsu şəhəri daxili və xarici düşmənlər tərəfindən dəfələrlə dağıdılıb, beləliklə də Şirvanın rəsmi paytaxtı olmaq statusu gah Şamaxıya, gah da Fətə keçib. Vaxtaşırı hərbi əməliyyatlar meydanına çevrilən və dağıntılara məruz qalan Ağsu şəhəri sonuncu dəfə 1806-cı ildə Abbas Mirzənin komandanlıq etdiyi İran ordusunun hücumu ərəfəsində düşmənlə əlinə keçməsinə deyərək, Şirvan xanı Mustafa xan tərəfindən dağıdılıb və bununla da orada şəhər həyatına son qoyulub.

The ruins of Medieval Aghsu Town recalled like “Aghsu” or “Yeni Shamakhi” in written sources but known as “Aghsu fortress” or “Kharabasheher” among the nation is situated in the area of present Aghsu region, 4-5 kilometer south-east from Aghsu Town and around Ulgujlu, Arabushagi, Agarkh and Jurugly villages. Aghsu Town was repeatedly destroyed by internal and foreign enemies in connection with many military political factors, hence the status of being official capital of Shirvan passed to Shamakhi later to Fət. Aghsu Town become periodically a square for military operations, exposed to demolitions was last destroyed by Shirvan khan Mustafa khan to avoid enemy siege on the eve of Iranian army’s attack commanded by Abbas Mirza in 1806 and the city life ended with that.

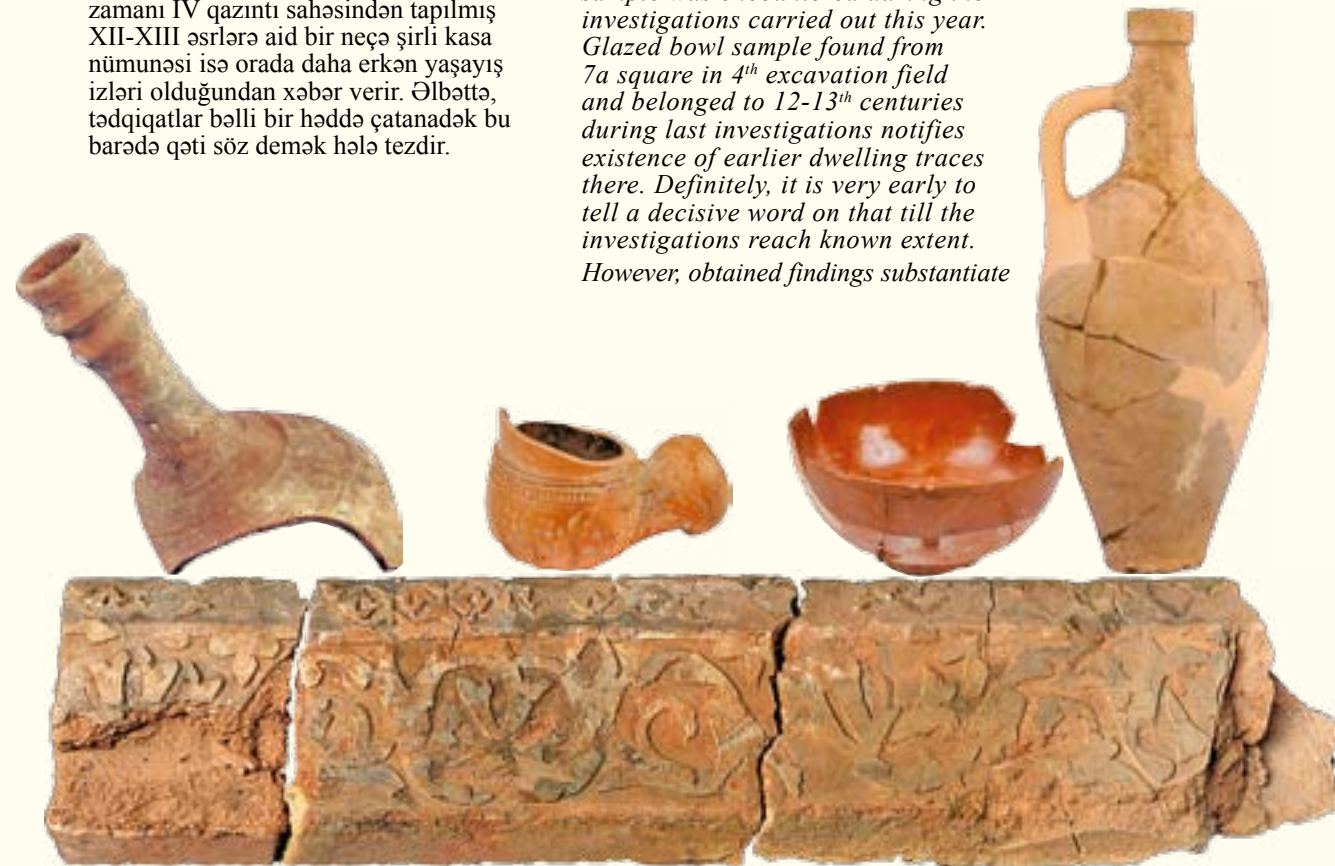

TV Qazıntı sahəsi. Orta əsr Ağsu şəhəri
Excavation site 4. Medieval Aghsu Town

Ağsunun adı ilkin olaraq XVI əsrə aid mənbələrdə xatırlanılır. Mənbələrdə o da bildirilir ki, Nadir şah 1734-cü ilin sonlarında Şamaxını ələ keçirdikdən sonra əhalinin Əfşar ordusuna ciddi müqavimət göstərməsindən qəzəblənərək şəhəri yerlə yeksan etmək, sakinlərini isə Ağsuya köçürmək əmrini verib. Tarixçilərin bir qismi bu şəhəri “Yeni Şamaxı” kimi təqdim edir. Əslində isə bu, elə Ağsu şəhəridir. Çünki, Nadir şah Şamaxı əhalisinin məhz Ağsuya köçürülməsi əmrini verib. Deməli, mənbələrdə də göstəriləni kimi, Ağsu o zaman artıq mövcud idi. Ərazidə aparılan arxeoloji tədqiqatlar da artıq bunu təsdiq etməkdədir. Xatırladaq ki, hələ 1983-cü ildə aparılmış kiçik miqyaslı kəşfiyyat qazıntıları zamanı orada XVI əsrə aid sikkələr tapılmışdı. Bu il aparılan tədqiqatlar zamanı da analoji nümunələrə təsadüf olunmuşdur. Son tədqiqatlar zamanı IV qazıntı sahəsindən tapılmış XII-XIII əsrlərə aid bir neçə şirli kasa nümunəsi isə orada daha erkən yaşayış izləri olduğundan xəbər verir. Əlbəttə, tədqiqatlar bəlli bir həddə çatanaq bu barədə qəti söz demək hələ tezdir.

The name of Aghsu was primarily reminded in sources of 16th century. It is said in sources that Nader shah getting furious at serious resistance of population against Afsharian Army after seizing Shamakhi in late 1734 ordered to loot the town and remove its residents to Aghsu. A part of historians introduces this town like “Yeni Shamakhi”. It is actually Aghsu Town. Nader shah ordered to remove Shamakhi population to Aghsu. Thus Aghsu existed then as it is shown in sources. To recall, coins of 16th century were displayed during small-scale intelligence excavations implemented in 1983. Analogous sample was encountered during the investigations carried out this year. Glazed bowl sample found from 7a square in 4th excavation field and belonged to 12-13th centuries during last investigations notifies existence of earlier dwelling traces there. Definitely, it is very early to tell a decisive word on that till the investigations reach known extent. However, obtained findings substantiate

Amma əldə olan tapıntıların özü belə bu barədə düşünmək üçün əsas verir.

Ağsu şəhərinin inkişafı və yüksəlişi daha çox Zərnəvalı Hacı Məhəmmədli Sofu Nəbi oğlunun adı ilə bağlıdır. Nadir şahın sağlığında Şirvandakı naibi olan Hacı Məhəmmədli onun ölümündən (1747) sonra, daha doğrusu, 1748-ci ildə Ağsuda hakimiyyəti ələ keçirir və özünü Şirvanın xanı elan edir. Oturaq əhali, daha çox da şəhər sakinləri onun hakimiyyətini qəbul edərək müdafiə etsələr də, Şirvan elatı Hacı Məhəmmədli xana itaət göstərmədi. O zaman Şirvan elatı içərisində Sərkər ailəsinin təmsalında Xançobanı mahalından olan Allahverdi bəyin övladları böyük nüfuz sahibi idi. Beləliklə, Hacı Məhəmmədlinin özünü xan elan etməsi ilə Şirvanda faktiki olaraq ikihakimiyyətlik yarandı. Bunun nəticəsi olaraq Ağsu və Şamaxı şəhərləri siyasi intriqa və hərbi toqquşmalar meydanına çevrildi. Hansı ki, bir çox hallarda Azərbaycanın digər xanlıqları, hətta xarici qüvvələr belə bu intriqa və toqquşmaların fəal iştirakçısı kimi çıxış edirdi. Məsələn, Şəki xanlığı Sərkər ailəsinin təmsalında Şamaxını, Quba xanlığı isə Hacı Məhəmmədli xanın təmsalında Ağsunu müdafiə edirdi. Sərkər ailəsi və Şəki xanlığı Ağsu hökmdarını daha çox İrana meyilli olduğuna görə qəbul etmirdi.

1755-ci ildə böyük qüvvə ilə Şirvana hücum edən Hacı Çələbi xan uzun müddət Ağsunu mühasirədə saxlasa da, onu ala bilmədi. Ağsu uğrunda döyüşlərdəki ağır məğlubiyyətdən az sonra Hacı Çələbi vəfat etdi. Amma vəziyyət dəyişmədi. Əksinə, iranpərəst mövqeyinə görə sonradan Quba, Qarabağ, Salyan və Bakı xanlıqları da Hacı Məhəmmədli xana qarşı çıxdılar. Nəhayət, xanlıqların birləşmiş qüvvələri Ağsunu 8 gün mühasirədə saxladıqdan sonra Hacı Məhəmmədli xan təslim oldu və bir daha İrana xidmət etməyəcəyinə dair and içdi.

thinking about it.

Irrespective of the time of beginning of Aghsu life, including urban life, second and third terms of 18th century, especially period of Haji Muhammadali khan's power (1748-1763) was its intensive development period in particular.

Development and progress of the town is connected more with the name of Haji Muhammadali Sofu Nabi oglu from Zarnava. Haji Muhammadali, being a naib of Shirvan when Nader shah was alive, seized the power in Aghsu in 1748 after his death (1747) and declared him a khan of Shirvan. Though settled people particularly, the town's settlers adopted and protected his power, Shirvan nation did not obey Haji Muhammadali khan. In that period sons of Allahverdi bey from Khanchobani district as example of Sarkar family amongst Shirvan nation were authorities. So, diarchy was established in fact in Iran with Haji Muhammadali's declaring himself khan. Consequently Aghsu and Shamakhi cities became a square of political intrigue and military conflicts. In many cases other khanates of Azerbaijan, even outward forces were active participants of these intrigues and conflicts. For instance, Shaki khanate protected Shamakhi as example of Sarkar family, and Guba khanate protected Aghsu as example of Haji Muhammadali khan. Sarkar family and Shaki khanate did not accept ruler of Aghsu for his orientation to Iran.

Haji Chalabi attacking Shirvan with great forces in 1755 could not seize Aghsu despite a long-term siege. Haji Chalabi died a bit later after hard defeat at the battles for Aghsu. But the situation did not change. On the contrary, Guba, Karabakh, Salyan and Baku khanates were against Haji Muhammadali khan for humane stand. At last Haji Muhammadali khan gave up after 8-day siege of Aghsu by united forces of the khanates and swore that he would not serve Iran any more.

Naturally, Aghsu's durably becoming a square for political intrigues and military collisions could prevent consistent and systematic development of the town infrastructure in Aghsu. In such condition construction of large public buildings, able to define image of the town was

Təbiidir ki, davamlı olaraq siyasi intriqə və hərbi toqquşmalar meydanına çevrilməsi Ağsuda şəhər infrastrukturunun ardıcıl və sistemli inkişafına mane olmaya bilməzdi. Belə bir şəraitdə çətin ki, orada şəhərin simasını müəyyən edə biləcək iri ictimai binalar inşa olunaydı. Təbiidir ki, iri və fundamental binaların inşası üçün illər tələb olunurdu. Ağsu isə demək olar ki, fasiləsiz olaraq hərbi toqquşmalar içərisində idi. İş o yerdə idi ki, hətta başlanmış tikintilərin də xeyli qismini başa çatdırmaq mümkün olmadı. Şəhərin cənub, cənub-qərb və cənub-şərq tərəfində qala divarları və müdafiə xəndəyinin yarımçıq qalması da hər şeydən öncə məhz bu amillərlə izah olunmalıdır.

Orta əsr Ağsu şəhəri plan etibarı ilə düzbucaqlı formada olmaqla 39,8 hektar sahəni əhatə edir. Ətrafı dərin xəndək, torpaq val və qala divarlarından ibarət çox möhtəşəm müdafiə sistemi ilə möhkəmləndirilib. Cənub divarlarının uzunluğu 630,7, şimal divarlarının uzunluğu 637,3, şərq divarlarının uzunluğu 632,6, qərb divarlarının uzunluğu isə 629,5 metrdir. Abidənin ətrafında 4 qəbiristanlıq var. Onlardan daha yaxşı qalanı şimal-qərb istiqamətindəki qəbiristanlıqdır. XVIII əsrin sonlarına aid olan bu qəbiristanlıqda əsasən Şirvan hökmdarları nəslindən olan tanınmış insanlar dəfn olunub.

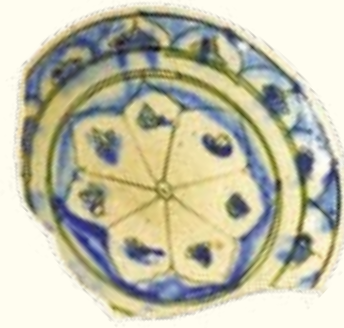
XIX əsrin əvvəllərində Ağsu şəhəri süqut edəndən sonra onun ərazisində heç bir tikinti, qazıntı və təsərrüfat işləri aparılmayıb. Bu, o deməkdir ki, orada şəhərin tikintiləri, istehsalat ocaqları, küçə və meydanları Azərbaycanın digər şəhərləri ilə müqayisədə daha yaxşı qalmışdır. Bütün bunlar isə bəhs edilən dövrdə Azərbaycan

not real. Years were naturally required for construction of large and fundamental buildings. Agsu was almost inside military conflicts without a break. It was even impossible to complete most parts of launched constructions. Incompleteness of fortress walls and defense trench in south, south west and south east of the town should be explained by these factors above all.

Medieval Agsu town has a rectangle-form design and covers 39, 8 hectare area. It is fortified by a very grandiose defense system consisted of a deep ditch, shaft and fortress walls from around. Length of southern walls is 630, 7 meter; northern walls-637, 3 meter; eastern walls-632, 6 meter; western walls-629, 5 meter. There are 4 cemeteries around the monument. The best preserved one is the cemetery in northern-western direction. The well-known people from the generation of Shirvan rulers were mainly buried in this cemetery of the 18th century.

No construction, excavation and economy work was conducted in the area of Agsu town after its breakup at early 19th century. It means that edifices, industrial places, streets and squares of the city were better preserved there as compared with other cities of Azerbaijan. These assume very great scientific importance in terms of studying interior design structure, architectural features, and the issues of renovation, sanitary and water supply of Azerbaijani cities during the dealt time; development level of urban craftsmanship; development or decline inclinations observed in separate craftsmanship fields. In other words,

şəhərlərinin daxili plan quruluşunu, memarlıq xüsusiyyətlərini, abadlıq, sanitariya və su təchizatı məsələlərini, şəhər sənətkarlığının inkişaf səviyyəsini, ayrı-ayrı sənət sahələrində müşahidə olunan inkişaf və ya tənəzzül meyillərini öyrənmək baxımından son dərəcə mühüm elmi əhəmiyyət kəsb edir. Başqa sözlə, Ağsu nəinki Azərbaycanda, bütövlükdə Qafqazda son orta əsr şəhər probleminin öyrənilməsi baxımından bir növ etalon abidədir.

Abidədə ilkin arxeoloji tədqiqatlar 1983-cü ildə Ağsu-İsmayilli ekspedisiyası tərəfindən aparılıb. Əsasən, kəşfiyyat xarakterli bu tədqiqatlar nəticəsində əldə olunmuş maddi mədəniyyət nümunələri, o cümlədən zəngin keramika məmulatı və sikkə nümunələri orada XVIII əsrdə xüsusilə intensiv şəhər həyatı olduğundan xəbər verir.

2010-cu ilin mart ayından etibarən «Miras» İctimai Birliyinin təşəbbüsü və Ağsudən olan xeyriyyəçi insanların maliyyə dəstəyi ilə AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu və Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin əməkdaşlarından ibarət birgə ekspedisiya tərəfindən orada genişmiqyaslı arxeoloji tədqiqatlara başlanılıb. Əvvəlcə şəhərin sənətkarlar məhəlləsinə aid edilən 600 kvadratmetrlik sahədə - şərti olaraq III qazıntı adlandırılan ərazidə tədqiqat aparılıb. Həmin sahə öyrənildikdən sonra şimal qala divarları yanındakı təqribən 3000 kvadratmetrlik sahədə - şərti olaraq IV qazıntı adlandırılan ərazidə arxeoloji axtarışlara başlanılıb. Orada iş əsasən başa çatdırıldıqdan sonra şəhər ərazisinin mərkəzi hissəsinə nisbətən yaxın ərazidə - V qazıntı sahəsində tədqiqatlar başlayıb. 2010-cu ilin sentyabr-oktyabr aylarında başlanan həmin tədqiqatlar 2011-ci ildə də davam etdirilmişdir.

Ötən əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda orta əsr şəhərlərinin arxeoloji cəhətdən tədqiqi sahəsində xeyli təcrübə toplanıb. Mingəçevir, Gəncə, Beyləqan, Qəbələ, Şamaxı, Bakı, Şabran, Bərdə, Naxçıvan, Xarabagilan, Şəmkir və digər abidələrdə aparılan uzunmüddətli qazıntılar orta əsr şəhər probleminin dərinə və hərtərəfli öyrənilməsi baxımından kifayət qədər zəngin material vermişdir. Bilavasitə arxeoloji materiallar əsasında qeyd olunan şəhərlərin nisbətən daha müfəssəl tarixi yazılmış, bundan əlavə orta əsr şəhər mədəniyyətinin ayrı-ayrı istiqamətlərindən bəhs edən çoxsaylı, həm də kifayət qədər sanballı tədqiqat əsərləri meydana gəlmişdir. Bütün bunlar isə nəticə etibarilə orta əsr Azərbaycan şəhərinin ümumi mənzərəsini görmək, duymaq və bu barədə düşünmək imkanı yaratmışdır. Təbiidir ki, uzun illər ərzində formalaşmış bünövrə gələcəkdə daha əhatəli və daha fundamental tədqiqatlar üçün

Agsu is a kind of standard monument from viewpoint of study of last medieval urban problem not only in Azerbaijan, but also throughout Caucasus.

Preliminary archaeological explorations were conducted in the monument by Agsu-İsmayilli Expedition in 1983. Artifacts including rich ceramic ware and coin samples obtained mainly as a result of these explorations prove existence of especially intensive urban life in the 18th century.

A joint expedition of the staff of NASA Institute of Archaeology and Ethnography and National Museum of History of Azerbaijan launched large scale archaeological explorations there in initiative of "MIRAS" Social Organization and with financial support of charitable people from Agsu since March, 2010. Exploration was preliminary conducted in 600sq/ms site, included into handicraft estate of the city, the area provisionally called the third excavation site. After the research of this site, archaeological research launched in about 3000 sq/ms site near northern fortress walls the area, provisionally called the 4th excavation site. The explorations were processed in the area relatively near downtown of the city area, 5th excavation site after completion of the work there. The explorations launched in September-October in 2010, continued in 2011.

Too much experience was gained in field of archaeological exploration of medieval cities in Azerbaijan since mid of last century. Long-term excavations carried out in Mingəchavir, Gəncə, Beyləqan, Şamaxı, Bakı, Şabran, Bərdə, Naxçıvan, Xarabagilan, Şəmkir and other monuments provided rich material enough from standpoint of deep and comprehensive study of medieval urban problem. Relatively more detailed history of the fixed cities was written directly on the basis of archaeological materials. Moreover, numerous and sufficiently monumental research work dealing with separate directions of medieval urban civilization was created. All of these consequently created opportunities to see, feel, and think of general sight of medieval Azerbaijani Town. Naturally, the basis formed for long years opening new horizons for more comprehensive and fundamental investigations in the future can be ground for appearance of more monumental works from methodological and theoretical point. We don't doubt it. It should be taken into consideration that the things mentioned above, cover 9-13th century's town environment. In

yeni üföqlər açmaqla, nəzəri və metodoloji baxımdan daha sanballı əsərlərin ərsəyə gəlməsi üçün də vəsilə ola bilər və şübhə etmirik ki, belə də olacaqdır. Lakin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, yuxarıda deyilənlər daha çox IX-XIII əsr şəhər mühitini əhatə edir. Başqa sözlə, Azərbaycanda ilk orta əsr və son orta əsr şəhər problemi hələ ki, arxeoloji cəhətdən yetərinə öyrənilməyən sahələr olaraq qalmaqdadır. Bu da bir sıra obyektiv və subyektiv amillərlə bağlıdır. Birincisi, arxeoloji cəhətdən öyrənilən orta əsr şəhərlərinin bir qisminə ilk orta əsr təbəqəsi yoxdur, yaxud da bu təbəqə zəifdir. İkincisi, sırf ilk orta əsr şəhərləri azdır və onlar da yetərinə tədqiq olunmayıb.

Son orta əsr şəhər problemi ilə bağlı vəziyyət bir qədər fərqlidir. Belə ki, orta

other words, the first medieval and last medieval urban problem still remains fields not studied archaeologically enough. It is connected with a number of objective and subjective factors. First, a part of medieval cities studied archaeologically has no the first medieval layer, or this layer is faint. Second, the first medieval cities lack and they were not sufficiently investigated.

The situation regarding last medieval urban problem is a little distinctive. Thus, though most of medieval cities have last medieval layer, the research of the latter was not taken interest for long years. There is wrong thought among scientific community as though material culture of the period following Mongolian conquest must be a thoroughly object

əsr şəhərlərinin əksəriyyətində son orta əsr təbəqəsi olmasına baxmayaraq, uzun illər ərzində onun tədqiqinə maraq göstərilməyib. Elmi ictimaiyyət arasında belə bir yanlış fikir formalaşmış ki, guya monqol istilasından sonrakı dövrün maddi mədəniyyəti bütövlükdə etnoqrafiyanın araşdırma predmeti olmalıdır. Etnoqrafiya da öz növbəsində daha çox XIX-XX əsrin maddi mədəniyyətinin və ənənələrinin tədqiqi ilə məşğul olaraq XIV-XVIII əsr problemlərinin öyrənilməsinə əslində nüfuz etməyiblər. Beləliklə, elmimizdə kifayət qədər geniş dövrü əhatə edən çox ciddi bir boşluq yaranıb.

Son orta əsr şəhər probleminin arxeoloji cəhətdən tədqiqini çətinləşdirən bəzi amilləri də nəzərdən qaçırmmaq olmaz. Bunlardan ən mühümünü son orta əsr təbəqəsi olan şəhərlərdə həyatın davam etməsidir. Təbii ki, belə abidələrdə tədqiqat üçün boş nöqtələr tapmaq elə də asan məsələ deyil. Ara-sıra tikinti və ya söküntü gedən sahələr isə adda-budda olduğundan orada nəyisə aydınlaşdırmaq çətin olur. Çünki, şəhər probleminin bu və ya digər məsələlərinə aydınlıq gətirmək üçün birinci növbədə nisbətən geniş sahələrin açılmasına ehtiyac var. Bunsuz yaşayış evləri, məhəllələr, küçə və meydanlar, su təchizatı və abadlıq məsələləri, habelə şəhər təsərrüfatının digər sahələrində olan mənzərəni aydınlaşdırmaq qeyri-mümkündür. Əlbəttə, yaşayışın davam etdiyi şəhərlərdə buna nail olmaq praktiki cəhətdən qeyri-mümkündür. Məsələn, Bakıda və Şamaxıda uzun illər arxeoloji tədqiqatlar aparılsa da, onların heç birində indiyədək geniş sahə öyrənilməyib.

Çoxtəbəqəli abidələrin üst təbəqəsini öyrənmək yolu ilə də son orta əsrlərlə bağlı sualların hamısına aydınlıq gətirmək bir qədər çətinlikdir. Yəni, təbəqələrin materiallarının həddən artıq qarışdığından və ya bir çox materialların oxşar olduğundan onları dövrəşdirmək, daha doğrusu, nəyin, hansı forma və ya tipin konkret dövrünü müəyyənləşdirmək çox ciddi çətinlik doğurur. Fikrimizcə, bu halda ən etibarlı üsul dövrü dəqiq məlum olan birtəbəqəli abidələrin materiallarının etalon olaraq qəbul olunması ola bilər. Bu baxımdan orta əsr Ağsu şəhəri həqiqətən etalon abidə kimi dəyərləndirilə bilər. Çünki burada şəhərin salındığı vaxt da, onun əsaslı şəkildə söndüyü tarix də bəllidir. Deməli, oradan tapılan maddi mədəniyyət nümunələrinin hamısı (əlbəttə, ticarət və mədəni əlaqələr nəticəsində daxil olan daha erkən dövr materialları istisna olmaqla) məhz Ağsu şəhərinin mövcudluğu dövrünə aiddir. Beləliklə, Ağsu qazıntıları zamanı əldə olunmuş metal, saxsı, şüşə, daş, sümük və s. materiallar bütün texniki və texnoloji xüsusiyyətləri

of ethnographers' investigation. Ethnographers being occupied mostly with research of material culture and traditions of 19-20th century in turn did not in fact went through to studying 14-18th century problems. So, a very serious gap covered large period enough, occurred in our science.

We should bear in mind some factors complicating archaeological research of last medieval city problem. Most important of them is durability of life in cities being last medieval layer. It is natural that to find free points in such monuments for investigations is not such an easy issue. It is also difficult to clarify something in the fields where occasional construction or wreckage is carried out and which are not regular.

Because opening of comparatively wide fields is needed for the first time to elucidate these or other issues of urban problem. It is impossible to clarify the sight in dwelling houses, districts, streets, and squares; water supply and renovation issues, as well as other fields of urban economy, without it. It is definitely impossible to gain that practically in the towns of dwelling. For instance, though archaeological excavations are implemented in Baku and Shamakhi for long years, a wide field was not studied in any of them till now.

It is a bit difficult to clarify all questions on last middle ages in the way of studying upper layer of multi-folded monument, i.e. dividing materials of layers into periods, more exact, determining the thing, and concrete period of its form or type becoming hard, for the materials were extremely mixed or many materials look like each other. In our opinion, the most confident method in this case is acceptance of materials of one-fold monuments, period of which is known exactly, as a standard. Medieval Agsu Town could be really valued as standard monument from this stand. Because the date of laying up a city and its grounded extinguish is known. Thus, all of the material cultured samples displayed there belong mainly to the period of Agsu Town's existence (surely with exception of earlier period materials included as a result of trade and cultural relations). So metal, pottery, glass, stone, bone and other materials obtained during Agsu excavations are specific for 18th century with its all technical and technological features. There is large amount of new type samples among these findings which are not encountered amid materials of

ilə məhz XVIII əsr üçün səciyyəvi olan materiallardır. Bu tapıntılar içərisində xeyli miqdar yeni növ nümunələr vardır ki, onlara əvvəlki dövr materialları içərisində təsadüf olunmur. Yaxud, əvvəllər məişət və təsərrüfatda geniş istifadə olunan bir çox əmək alətləri və məişət əşyaları mövcuddur ki, XVIII əsrdə onların formasında və ya keyfiyyət göstəricilərində hiss olunacaq dəyişikliklər baş verib. Eyni sözləri şəhərin memarlıq quruluşu, evləri, yardımçı binaları, xüsusən də ictimai tikililəri barədə demək olar. Bütün bunlar isə, bir daha təkrar edirik ki, orta əsr Ağsu şəhərinin Azərbaycanın XVIII əsr şəhər tarixini öyrənmək baxımından həqiqətən etalon abidə olduğundan xəbər verir. Buradan əldə olunan materiallar bəhs edilən dövrün tarixinin dərindən və hərtərəfli araşdırılması baxımından arxeoloqlarla yanaşı, tarixçilər, etnoqraflar və memarlar üçün də geniş üfqlər açır.

Məlumat üçün onu da bildirim ki, Ağsu rayonu ərazisi müxtəlif dövrlərə aid tarixi abidələrlə olduqca zəngindir. Bu ərazidə eneolit dövründən başlayaraq bu günədək intensiv həyat davam edir. Rayon ərazisindəki qədim dövr abidələri ötən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq öyrənilir. Nüydı, Uzunboylar və Qırlartəpə abidələrindən sonra Mehravan, Nərgizava və Ağsu şəhər yerində də arxeoloji tədqiqatlar aparılıb.

1983-cü il qazintılarında olduğu kimi, 2010-2011-ci illərin tədqiqatları zamanı da mədəni təbəqənin üst qatında bir-birinin ardınca çoxsaylı tikinti qalıqları qeydə alınmışdır. Bunlar əsasən çay daşından hörülmüş bina qalıqlarıdır. Yanıq izlərinə, metal külçə və şlak nümunələrinə, bir-birinin yaxınlığında olan çoxlu ocaq yerləri və yardımçı tikintilərin qalıqlarına da kütləvi şəkildə rast gəlinir. Bir neçə yerdə aşkar olunan və kifayət qədər geniş sahəni əhatə edən daş döşənmis küçə və meydan qalıqları orta əsr şəhərlərində abadlıq və şəhərsalma problemlərini daha əhatəli şəkildə öyrənmək baxımından böyük maraq doğurur. Aşkar edilmiş divar qalıqlarının əsasən ev-otaq, anbar, emalatxana və ya dükən yerləri olduğu şübhə doğurmur. Şəhərin sənətkarlar məhəlləsində aşkar edilən sahəsi 38,7 kvadratmetr olan ev - otaq nisbətən daha yaxşı qalmışdır. Tədqiq olunan ev-otaqlardan birində çoxlu oymaq, qayçı, bıçaq, düymə, məişətdə işlədilən şüşə və saxsı qab nümunələri üzə çıxmışdır. Şəhərin şimal qala divarlarına bitişik ərazidə uzunluğu 16, eni 4,9 metr olan kifayət qədər mürəkkəb memarlıq quruluşu ilə diqqəti cəlb edən daha bir bina qalığı aşkar edilmişdir. İçərisi təmizlənmərkən orada səliqə ilə yonulmuş səki daşları, üzərində oyma üsulu işlənmis təsvirləri olan daş lövhələr və müxtəlif ölçülü daş piltələr aşkar edilmişdir. Binanın qarşı tərəfi daş piltələrlə səliqə ilə döşənmisdir. IV sahədə açılmış birotəqlı evlərdən biri isə çox zəngin divar bəzəkləri ilə bəzədilməsi baxımından maraq doğurur. Maraqlı tapıntılardan biri də nisbətən yaxşı qalmış hamam kompleksidir. Qarşısına və içərisinə bu cür yonulmuş piltələr düzülmüş tikinti qalıqları V sahədə də qeydə alınmışdır.

Tədqiq olunan ərazidə çoxsaylı xırda, yardımçı bina qalıqları qeydə alınıb. Yardımçı tikintilərin əsasən kiçik ölçülü talvar, təndirxana və emalatxana tipli binalardan ibarət olduğu güman edilir. Onların əksəriyyəti təqat daş divarlar və o qədər də mürəkkəb olmayan ağac konstruksiyalardan ibarətdir.

Aşkar edilən yardımçı tikililərin böyük bir qrupu anbar və sənətkar emalatxanalarından ibarətdir. Xatırladaq ki,

previous years. Many labour tools and home things used largely in home and economy before, exist and notable changes took place in their form or qualitative indices in 18th century. The same word can be said about architectural structure houses, subsidiaries, especially public buildings of the town. We repeat all these notify that Medieval Agsu Town is a real standard monument from viewpoint of studying 18th century urban history of Azerbaijan. The materials obtained from there open broad horizons for historians, ethnographers, and architects along with archaeologists from standpoint of deep and comprehensive investigation of the history of the period dealt with.

I want to inform that the area of Agsu region is excessively rich with historical monuments of various periods. Intensive life continues in this area up to date since Eneolith period. Ancient monuments of the region area have been studied since 60s of last century. After Nuydi, Uzunboyul and Gırlartepe monuments, archaeological investigations have been implemented in Mehravan, Nargizava and Agsu Town.

A lot of numerous edifice remnants were fixed consistently in upper layer of cultural stratum during 2010-2011 explorations as it was in 1983-year expedition. These are basically remnants of the building built of river stones. Fire traces, metal ingot and slag samples, many hearths next to one another and the rests of subsidiary buildings are mass encountered, too. The remnants of streets and squares, hewed with stone, covered sufficiently a wide area, which were revealed in several places grow great interest from the viewpoint of studying comprehensively the problems of renovation and town-building in medieval towns. It is undoubted that the revealed wall remnants were basically rooms, storehouses, workshops or shops. 38, 7 sq/ms house-room revealed in handicraft estate of the town, preserved relatively better. A plenty of thimbles, scissors, knives, buttons, glass and earthen ware samples used in standards were revealed in one of the explored house-rooms. One more remarkable remnant of the building, adjacent to northern fortress walls of the city and which has 16-meter length, 4, 9 –meter width and complicated architectural structure enough was displayed too. Upon cleansing the inner part, pavement stones neatly hewed there; stone blades with carved images on the surface and different-size stone plates were revealed. Front part of the building was cobbled with stone plates neatly. One of single-room houses found on the 4th site is very interesting for very rich wall decors. A bath-house complex, preserved relatively well is an interesting find as well. The remnants of edifices to the front and inner part of which such hewed plates are arranged are fixed in the 5th site.

A great deal of tiny, subsidiary building remnants is numbered off on the explored area. It is supposed that, subsidiary edifices mainly consist of small awning, bread oven and workshops. Most of them are made of one-folded stone walls and a little intricate wooden construction.

A large group of the uncovered subsidiary edifices contain of storehouses and artisan workshops. Let's recall that parallel with this type of building edifices, numerous artifacts uncovered there prove existence of workshops, specialized over these or other handicraft

bu tip bina qalıqları ilə yanaşı, oradan tapılmış çoxsaylı maddi mədəniyyət nümunələri də həmin ərazidə bu və ya digər sənət sahələri üzrə ixtisaslaşmış emalatxanaların mövcudluğuna dəlalət edir. Məsələn, III sahədə aşkar olunmuş ocaq-körükxanalar, itiüclü metal əşyalar, maqqaş, məşa və qəliblər, hazır və ya yarımfabrikat halında olan mis məmulatı, habelə çoxlu miqdarda istehsalat çıxarı orada əsasən misgərlik məmulatları istehsalından xəbər verir. Tədqiqatlar zamanı aşkar edilmiş müxtəlif formalı və müxtəlif ölçülü daş və metal qəliblərdə tökmə üsulu ilə rəngarəng çeşidli nəfis metal məmulatı istehsal olunub. Bu cür qəliblərdən istifadə olunması, təbiidir ki, istehsalın yüksək dərəcədə ixtisaslaşdığından və onun kütləvi miqyas aldığından xəbər verir.

Öyrənیلən ərazidə çoxlu miqdarda dəmir külə və şlaklara təsadüf olunb. Xatırladaq ki, bu qəbildən olan tapıntıların sayı yüzlərlədir. Bu, o deməkdir ki, həmin tapıntıların aşkar edildiyi yerdə uzun müddət, həm də fasiləsiz olaraq dəmirçi emalatxanaları fəaliyyət göstərib.

Emalatxanaların mövcud olduğu ərazidən həmçinin çoxlu miqdarda sümük məmulatı nümunələri aşkar edilib. Sümükdən hazırlanmış bıçaq və xəncər dəstəkləri, biz, üzük və halqalar buna misaldır. Həmin ərazidən, həmçinin kəsilmiş, yonulmuş və yaxud da istifadə üçün tədarük olunmuş çoxsaylı sümük nümunələri və onların tullantılarının topa şəklində atıldığı quyu-çökəklik tapılıb. Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, öyrənilən ərazidə dəmirçiyə və misgər emalatxanaları ilə yanaşı, həm də sümükləşləmə sənəti ilə məşğul olan ustaların çalışdığı emalatxana da fəaliyyət göstərmiş.

Tədqiqatlar zamanı III sahədə aşkar edilmiş misgər və dəmirçi emalatxanaları yaxınlığında bir-birinin yanında çiyin hissəsinə qədər yerə basdırılmış iri həcmli təsərrüfat küpləri aşkar edilib. Həmin küplərdən dördünün içərisində qırmızı və ya çəhrayı rəng boya qalıqları qeydə alınıb. Bu isə o deməkdir ki, həmin küplərdə uzun müddət ya boyaq maddələri saxlanılıb, yaxud da onların içərisində boyaq məhlulu hazırlanıb. Xatırladaq ki, Ağsu XVIII əsrin sonu - XIX əsrin əvvəllərində boyaqçılıq sənətinin xüsusilə geniş yayıldığı Azərbaycan şəhərlərindən biri hesab edilir. XIX əsrin əvvəllərinə aid mənbənin yazdığına görə şəhər sənətkarlarından toplanan verginin yarından çoxu məhz boyaqçı ustaların payına düşürdü.

Deyilənləri ümumiləşdirərək belə bir qənaətə gələ bilərik ki, III qazıntı sahəsində aşkara çıxarılan tikinti qalıqları, istehsalat ocaqları, istehsal çıxarları, əmək alətləri və nəhayət, hazır məmulat nümunələri şəhərin sənətkarlar məhəlləsinin məhz həmin ərazidə yerləşdiyini deməyə əsas verir. Orada aşkar olunan və plan quruluşu etibarilə ev-otaq yerləri kimi səciyyələndirilən bina qalıqlarının da məhz sənətkarlara aid anbar, dükən, yaxud da yaşayış evləri olduğu şəksizdir.

(ardı var)

fields. For instance, hearth-bellows, sharp metal items, tweezers, fire-irons and casts or half-finished copper products, as well as many industrial hollows revealed in the third site report on mainly production of brazier. Colourful delicate metal product was manufactured by cast method in various-form and various-size stone and metal moulds uncovered during the explorations. Usage of such moulds were proves naturally high qualification of production and its mass scale.

Many iron ingots and slags were encountered in the explored area. To recall, there are hundreds of finds of this kind, i.e. smith workshops functioned for a long time, incessant in the finds location.

Numerous bone products were revealed in the area, where workshops existed. Knife and dagger clamps, awl, ring and rim made of bone are examples for that. Many bone products which are cut, hewed or equipped for utilization and a well-hollow cavity where their wastes thrown as a pile were uncovered from that area. All of these prove that a workshop which masters engaged in bone-dressing functioned in the explored area along with smith and brazier workshops.

Large economy jugs buried till the wrap part nearby, next to brazier and smith workshops displayed in the third site were revealed during the research. Red or pink dye remnants were fixed in the 4 of those jugs. It means that either dye products were kept in that jugs for a long term, or dye solution were prepared inside them. Let's recall that, Agsu is considered one of Azerbaijani cities where painting was especially widely spread in late 18th century, early 19th century. According to 19th century sources, most of half of the tax collected from the city handicrafts fell into the share of master dyers.

Let's generalize and conclude that, edifice remnants, industrial places, industrial hollows, labour tools, and finally, finished products revealed in the third excavation site substantiate saying that handicraft estate of the city is namely situated in that area. The building remnants specified as a house-room for the design, which were revealed there are undoubtedly a storehouse, a shop or dwelling-houses of craftsmen.

(to be continued)

Fayans kasa. Ağsu
Faience bowl. Agsu

Muradxan dəfinəsi. İlkən vəziyyətdə
Muradkhan treasure. Primary situation

Bu yaxınlarda Kürdəmir Rayon Suvarma Sistemləri İdarəsinin mexanizatoru Əlimövsum İsmayilov Muradxan kəndi ərazisində ekskavatorla kanal yeri qazarkən saxsı küpdə basdırılmış pul dəfinəsi aşkara çıxmışdır. Bu barədə o, idarə rəisi Talib Məmmədova, o da öz növbəsində Kürdəmir Rayon Mədəniyyət və Turizm İdarəsinin müdiri Vəqif Aliyevə məlumat verib. Sonuncunun telefon zəngi əsasında biz Kürdəmirə yollandıq.

Muradxan kəndində olduq, dəfinənin tapıldığı ərazi ilə tanış olduq. Yerli sakinlər bildirdilər ki, hazırda kanal qazılan sahədə və ona yaxın ərazilərdə əvvəllər də torpaq işləri aparılarkən müxtəlif növ maddi mədəniyyət qalıqları, o cümlədən iri saxsı küp parçaları üzə çıxıb. Yerli sakinlərin məlumatına görə, Muradxan kəndi yaxınlığında "Kültəpə" adı ilə bəlli olan yerdə də bu qəbildən olan tapıntılara tez-tez təsadüf olunur. Xatırladaq ki, ötən əsrin 70-ci illərində rayonun Ərəbqubalı kəndi yaxınlığındakı "Şəhərgah" adlı orta əsr şəhər yerində meliorativ məqsədlərlə torpaq işləri görülərkən, pambıq əkiləcək sahələr hamarlanaraq şumlanarkən də bir neçə yerdə əsasən qızıl pullardan ibarət dəfinələr üzə çıxıb. Əfsuslar olsun ki, nəzarətsizlik ucbatından həmin dəfinələr yerli sakinlər və qonşu rayonlardan olan "qızılaxtaranlar" tərəfindən tam şəkildə talan edilərək dağıdılmışdır. Nə qədər təccüblü olsa da, o zaman Kürdəmirdə uşaqlardan böyüyədək haminin bildiyi bu olay barədə aidiyyatı orqanlara məlumat verilməyib. Halbuki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə görə, müvafiq qurumlar tikinti və təsərrüfat işləri görülərkən, habelə

Mechanization expert of Kurdamir region Irrigation System Department, Alimovsum Ismayilov displayed money treasure buried in an earthenware pitcher while digging a canal with excavator in the area of Muradkhan Village. He informed the department head Talib Mammadov about it and he notified chief of Department of Culture and Tourism of Kurdamir region, Vagif Aliyev in turn. Based on the telephone call of the latter, we departed to Kurdamir.

We had been in Muradkhan Village and got acquainted with the area where the treasure was found. Local residents said that, different types of artifact remnants, including pieces of large earthenware jug were uncovered upon implementing soil work previously in the present site of canal excavation and distant places. According to the settlers, the finds of this kind are most often encountered in the place known as "Kultepe" near Muradkhan Village. To recall, in 70s of last century while conducting soil work in medieval "Shehergah" city nearby Arabgubali village of the region with land-reclamation purposes, during plough up of cotton field smoothed and planted, treasures of mainly golden coins were discovered in some places, as well. Unfortunately, because of non-surveillance, the treasure was thoroughly plundered and scattered by local residents, and "gold-prospectors" from neighbourhood. It is surprising that the incident known by children to grown-ups in Kurdamir in that period was not reported to corresponding bodies. However, under legislation of the Azerbaijan Republic, relevant bodies

MURADKHAN DƏFİNƏSİ

Qafar Cəbiyev, tarix elmləri doktoru
Fariz Xəlilli, tarix üzrə fəlsəfə doktoru
Akif Quliyev, tarix üzrə fəlsəfə doktoru

MURADKHAN TREASURY

Gafar Jabiyev, Doctor of Historical Sciences
Fariz Khalilli, PhD.
Akif Guliyev, PhD.

təbii hadisələr nəticəsində üzə çıxan maddi mədəniyyət nümunələrini qorumağa və dərhal bu barədə aidiyyatı orqanlara, birinci növbədə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə və Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutuna məlumat verməyə borcludurlar.

Muradxan kəndi Kürdəmir şəhərindən cənubda, Kür çayından təqribən 18-20 km şimalda, Qarasu hövzəsinə bitişik ərazidə yerləşir. Ayrı-ayrı yerlərdə təsadüfən əldə olunmuş yerüstü materiallar Kürün sol sahilində və Girdiman çayı hövzəsində, Muradxan və Şəhərgaha yaxın ərazilərdə daha bir neçə orta əsr yaşayış yerinin olduğunu deməyə əsas verir.

Muradxan dəfinəsi uzun müddət çöl şəraitində qaldığından, nəm çəkdiyindən, nəticə etibarı ilə güclü surətdə oksidləşməyə məruz qaldığından onun içərisindəki sikkələrin hamısı vahid metal külçəsi kimi bir-birinə yapışmış vəziyyətdə tapılmışdır. Sikkələrin səthi bütünlüklə oksidləşərək göyərdiyindən ilk baxışda onların mis pullar olduğu təsirini bağışlayırdı. Elə bu səbəbdən də dəfinə Kürdəmir tarix-diyarşünaslıq muzeyinə mis pullardan ibarət dəfinə kimi təhvil verilib.

Təhvil-təslim aktına əsasən dəfinənin ilkin çəkisi 5 kiloqram 470 qramdır. Diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də odur ki, indiyədək Azərbaycan ərazisində tapılmış əksər pul dəfinələrindən fərqli olaraq Muradxan dəfinəsi heç bir dağıntı və itkiyə məruz qalmadan tam şəkildə əldə olunmuşdur.

Dəfinə tədqiq olunmaq məqsədilə 2 aprel 2010-cu il tarixdə Ağsu arxeoloji ekspedisiyasına təhvil verilmişdir. Ekspedisiya üzvləri dəfinə üzərində işə başlayarkən ilkin olaraq külçələşmiş vəziyyətdə olan sikkələr kimyəvi qatqıların köməyi ilə bir-birindən ayrılaraq sayılmışdır. Beləliklə, dəfinədə ümumilikdə 1134 ədəd sikkə qeydə alınmışdır. Onlardan təqribən 16 ədədi sınaq xırda-xırda hissələrə parçalanmış vəziyyətdədir. Sikkələr təmizlənərkən onların əvvəlcə güman edildiyi kimi, misdən deyil, gümüşdən olduğu müəyyən edilmişdir. Lakin əyər aşağı olduğundan onlar güclü surətdə oksidləşməyə məruz qalıb. Dəfinədəki sikkələrin orta çəkisi 3,5-4,5 qramdır.

are obliged to protect artifacts displayed upon implementation of construction and economy work, as well as during natural events, and to notify relevant bodies, primarily Ministry of Culture and Tourism of the Azerbaijan Republic and Institute of Archaeology and Ethnography of National Academy of Sciences of Azerbaijan about it on the spot.

Muradkhan Village is situated in south from Kurdamir City, nearly 18-20 kilometer north of Kura River and in the area adjacent to Garasu basin. Overhead materials occasionally obtained in separate places substantiate saying some medieval dwelling places exist in left coast of Kura and in Basin of Girdiman River and in the places nearby Muradkhan and Shehergah.

All coins inside the Muradkhan Treasury were found adhered to each other as unique metal ingot, since the treasure stayed outside for a long time, grew damp and consequently exposed to strong oxidization. Because of thorough oxidization and sprout of ingots' surface, they looked like copper coins at first glance. Therefore, the treasure was turned over to History and Local Lore Museum of Kurdamir region as a treasure contained of copper coins.

According to the Act of Surrender, primary weight of the treasure is 5 kg 470 gram. One of the remarkable moments is that, unlike most coin treasure found in Azerbaijan's area up to now, Muradkhan Treasury was obtained perfectly without exposition to any destruction and loss.

With the purpose to explore the Treasure, it was turned over to Agsu Archaeological Expedition on 2 April, 2010. While the expedition members launched work over the treasure, they counted ingot coins separating them from each other by chemical admixtures. Thus, 1134 coins were numbered off within the treasure in general. Approximately 16 of them are smashed to tiny pieces. It was defined upon refine of coins that they were not of copper as supposed, but of silver. They were exposed to strong oxidization because of low measure. Medium weight of the treasure coins is 3, 5 and 4, 5 gram.

The long-term turnover of the coins becomes known from efface of most by rubbing and poor appearance of the scripts over them thereupon.

Əksəriyyətinin sürtünməyə məruz qalaraq yeyildiyi, bu səbəbdən də üzərindəki yazıların pis oxunduğu onların uzun müddət dövriyyədə olduğundan xəbər verir.

Dəfinədəki sikkələr təyin olunarkən onların 1405-1441-ci illərdə Şamaxı, Dərbənd, Bakı, Qəbələ və Ərdəbil şəhərlərində zərb olunduğu müəyyənləşdirilmişdir. Maraqlıdır ki, dəfinədəki sikkələrin hamısı anonim zərb olunub.

Muradxan dəfinəsinə daxil olan pulların ən qədimi Əmir Teymurun ölümündən sonra, təqribən 1405-1410-cu illər arasında Şirvanşah I İbrahim tərəfindən zərb olunduğu güman edilən anonim sikkədir. Həmin sikkə Şamaxıda zərb olunub. Ümumiyyətlə, dəfinəyə daxil olan pullardan 1 ədədi Ərdəbildə, 2 ədədi Qəbələdə, 20 ədədi Bakıda, qalan pullar isə Şamaxıda və Dərbənddə zərb olunub. Dəfinədəki ən təzə pul 1441-ci ildə Şirvanşah I Xəlilullah tərəfindən zərb olunub.

Elmi ictimaiyyətə bəlli olduğu kimi, dəfinələrin yaşı, adətən onun içərisindəki ən “cavan” pulun dövrü ilə müəyyənləşdirilir. Bu məntiqlə Muradxan dəfinəsinin XV əsrin ortalarında, daha konkret desək, təqribən 1441-1445-ci illər arasında basdırıldığını ehtimal etmək olar.

Muradxan dəfinəsindəki pulların böyük əksəriyyəti hicri qəməri tarixlə 841-ci ildə (1420) zərb olunub. Tarixi araşdırmalar göstərir ki, sikkə zərbi, demək olar ki, bütün dövrlərdə və həm də bütün ölkələrdə daha çox bu və ya digər əlamətdar hadisələrlə bağlı olub. Fikrimizcə, 841-ci il Şirvanşahlar üçün həqiqətən əlamətdar il olub. Həmin il Şirvanşah I Xəlilullahın oğlu, şahzadə Fərrux Yəsər dünyaya gəlib. Çox güman ki, Muradxan dəfinəsində aşkar edilən hicri qəməri tarixlə 841-ci ilə aid pullar da məhz onun şərəfinə zərb olunub.

Muradxan dəfinəsinə daxil olan pulların hamısının üz hissəsində onların zərb yeri, Şirvanşahın

It was determined during definition of the treasure coins that, they were minted in Cities of Shamakhi, Derbent, Baku, Gabala and Ardabil in 1405-1441. Anonymous minting of the whole treasure coins rouses interest.

The oldest money included into Muradkhan Treasury is anonymous coin supposed to be minted by Shirvanshah I Ibrahim nearly in 1405-1441, after death of Teymur. That coin was minted in Shamakhi. Altogether one of money belonged to the treasure was minted in Ardabil, 2-in Gabala, 20-in Baku, while the rest were minted in Shamakhi and Derbent. The newest money in the treasure was coined by Shirvanshah I Khalilullah.

The age of the treasures is usually determined through the time of the “youngest” money inside it as known to scientific community. From this standpoint, Muradkhan Treasury is assumed to be interred in mid of 15th century, concretely, nearly in 1441-1445.

Majority of money in Muradkhan Treasury had been minted in 841 by Hijrah lunar period (in 1420). Historical investigations indicate that coin minting was connected more with these or other portentous events in all periods and in all countries. In our opinion, the year of 841 had been really important for Shirvanshahs. In that year the son of Shirvanshah I Khalilullah, Prince Farrukh Yaser was born. Hopefully, money belonged to 841 by Hijrah lunar period and found in

Muradkhan Treasury was minted on his honour.

Minting site of money included

epitetləri (əl-Sultan, əl-Əzəm, əl-Adil, Xalledallahu-mülkehu), bir qismində isə həm də zərb tarixləri göstərilib. Pulların arxa tərəfində isə bir qayda olaraq müsəlman simvolikasi üçün səciyyəvi olan “La ilahə illəllah, Məhəmmədən rəsulullah” kəlamı, onun ətrafında isə ilk xəlifələrdən Əbubəkr, Ömər, Osman və Əlinin adları göstərilib. Sikkələr üzərindəki bütün qeydlər ərəb əlifbası ilə yazılıb.

Son olaraq onu da bildirək ki, ekspedisiyanın elmi heyəti artıq Muradxan dəfinəsi üzərində ilkin tədqiqat işlərini yekunlaşdıraraq onu tam şəkildə nəşrə hazırlamışdır. Əfsuslar olsun ki, tariximizin bir sıra müəmmalı məsələlərinin araşdırılması baxımından son dərəcə mühüm elmi əhəmiyyəti olan bu nadir dəfinəyə aid albom-kataloqun nəşri ilə bağlı maliyyə qayğılarını hələlik öz üzərinə götürən tapılmır. İnanmaq istərdik ki, ilk növbədə məhz Kürdəmirdən olan imkanlı insanlar və iş adamları doğma yurdun tarixi ilə bağlı belə bir vacib əsərin işıq üzü görməsi üçün yardımçı olmağa tələsəcəklər.

Təbii ki, Muradxan dəfinəsinin albom-kataloq halında tam şəkildə nəşri bütövlükdə dövlətçilik tariximizin, xüsusilə də orta əsrlər dönməndə ölkədə ticarət-pul münasibətlərinin daha dərinə və daha əhatəli şəkildə öyrənilməsi baxımından da aktualdır.

into Muradkhan Treasury, as well as Shirvanshah epithets (al-Sultan, al-Azam, al-Adil, Khalledallahu-mulkehu) were shown on surface of all of them, while minting date was shown over a part of them. As a rule “La ilaha illallah, Muhammadan Rasulallah” dictums typical for Muslim symbolism were shown on back side of the money and names of the first caliphs like Abubakr, Omar, Osman and Ali were on the side of it. All notes on the coins had been written in Arabian alphabet.

In the end we want to state scientific staff of the Expedition had already completed preliminary exploration work over Muradkhan Treasury and prepared it completely for publication. It is pity that, financial assistance is not yet undertaken regarding the edition of an album-catalogue for this unique treasure of extremely scientific significance from standpoint of study of numerous inexplicable issues of our history. We would like to believe that wealthy people and businessmen from Kurdamir will first hurry to render assistance for coming into light of such important work on history of homeland.

Naturally, a complete publication of Muradkhan Treasury as an album-catalogue is urgent from standpoint of deeper and more comprehensive study of trade and money terms, and history of our state system especially in middle ages as a whole.

Arxeoturizm: istirahətin yeni növü

Archaeological tourism: new type of vacation

Nisbətən yeni istirahət növü olan arxeoloji turizm Azərbaycandan kənarda daha populyardır. Məsələn, hər il Rusiya ərazisində 1500-ə yaxın arxeoloji ekspedisiya işləyir. Qazıntılara alimlər, təcrübə keçən tələbələrle yanaşı, tez-tez könüllülər də qoşulur. Hətta yol, yemək, qalmaq xərclərini də özləri ödəyirlər. Təxmini hesablamalara görə, ildə min nəfərə yaxın “arxeoturist” öz məzuniyyətini, ya da onun bir hissəsini əlində bel qazıntılarda keçirir.

Yunanıstan, Misir, Livan, Hindistan, Monqolustan və başqa ölkələrdə aparılan qazıntılara da səyahət etmək olar. Məsələn, İsraildə bir həftə qazıntılara qatılmaq turistə 400-450 dollara, ABŞ və Avropada 600-1200 dollara başa gəlir.

Rusiyada da Azərbaycan kimi bu sahə yeni inkişaf etməyə başlayıb. Arxeoloji turizmin ən böyük həvəskarları isə, amerikalılar və almanlardır. Bir qayda olaraq, bu turistlərin 25-35 yaşı olur. Adətən öz vaxtını aktiv keçirməyi sevən menecerlər və başqa “ofis işçiləri” bu sahəyə maraq göstərilir.

Turistlər qazıntılara ən azı bir həftəlik qoşulurlar. Bəziləri eyni yerə bir neçə dəfə gedirlər. Onlar çadırlarda və ya kiçik evlərdə qalırlar. Peşəkar arxeoloqlar və ekspedisiyanın ehtiyac duyduğu başqa mütəxəssislər, ekspedisiyaya döənışsiz də qoşula bilirlər.

Arxeoloji düşərgədə eyni vaxtda 100-150 nəfər çalışır. Həftədə 5-6 gün, gündə 6-7 saat işləyirlər. Səhər saat 6-da yuxudan qalxırlar. Hava pis olanda iş dayanır. Rusiya Elmlər Akademiyasının Şərqi Bosphor arxeoloji ekspedisiyasının iştirakçısı olmuş Anastasiya Averyanova deyir ki, iş rafiki çox rahat idi. Səhər yeməyi, iş, nahar, asudə vaxt. Çalışmaq da olar, öz maraqlarını təmin etmək də. Bir neçə ay ofisdə oturan insanlar qazıntılara cani-dildən qatılırlar.

Qazıntıların təcrübəli iştirakçıları belə istirahətə yaxşı hazırlaşmağı məsləhət görürlər. Məsələn, isti yerlərdə ilk gündən qısaqol köynəkdə işləmək olmaz. Günəş şüalarından qorunmaq lazımdır. Günvurma təhlükəsi var. Açıq rəng geyimlərə üstünlük vermək lazımdır. Əlləri döyənəklərdən qorumaq üçün əlcəkdən istifadə etmək lazımdır. Günvurmada qorunmaq üçün papaq taxmaq lazımdır. Birdən birə çoxlu maye qəbul etmək olmaz. İliq su və ya çay susuzluğu daha tez aradan qaldırır və s.

Archaeological tourism which is newer type of vacation is more popular outside Azerbaijan. For instance, nearly 1, 5 thousand archaeological expeditions function in Russia’s territory every year. Along with scientists and students passed practice, volunteers often join the excavations. They even pay up for transportation, subsistence and accommodation expenses themselves. According to presumable estimations, about thousand “archaeological tourists” spend their vacation, or a part at the excavations with spade in hands in a year.

It is possible to travel to Greek, Egypt, Lebanon, India, Mongolia and other countries for conducted excavations. For instance, to join a weekly excavations in Israel costs a tourist USD 400-450 and USD 600-1200 in US and Europe.

This field develops newly in Russia like in Azerbaijan. The great dilettantes of archaeological tourism are Americans and Germans. As a rule, these tourists are 25-35 years old. Managers and other “office staff” usually loved spending actively their time, take interest in this field.

Tourists join the excavations at least for a week. Besides, some go to the same place for several times. They stay at the tents or small houses. Professional archaeologists and other experts the Expedition needs, can participate there free of charge.

100-150 people work simultaneously within the achaeological camp. They work 5-6 days a week and 6-7 hours a day. They wake up at 6 a.m. in the morning. The work is interrupted when the weather is bad. Anastasia Averyanova, participant of Eastern Bosphorus Archaeological Expedition of Russia Academy of Sciences says that work schedule was very comfortable: breakfast, working, dinner and spare time. You can both try and engage in what you find interesting. The people sat at the office for some months join willingly the excavations.

Skilful participants of the excavations even recommend to prepare well for this vacation. You can not wear T-shirt with short sleeve in hot spaces first days. You must be protected from the sun rays, as there might be danger of scorching sunshines. It must be preferred to put on fair-coloured clothes. Gloves must be used to protect hands from the callosity. A cap must be worn to be protected from scorching sunshines. You must not drink all of a sudden much liquid. Warm water or tea stops thirst faster, etc.

Qədim Qəbələ şəhəri
Old Gabala town

“Heritage Travel” turizm şirkəti 2011-cu ilin yanvarında rəsmən fəaliyyətə başlayıb. Şirkətin əsas məqsədi Azərbaycanın mədəni irsini, tarixi-memarlıq abidələrini, gözəl güşələrini, istirahət zonalarını hamı ölkə daxilində tanıtmək, həm də dünya turizm bazarına çıxararaq xarici turistləri respublikamıza cəlb etməkdir. Bundan ötrü şirkət tanıtım seminarlarının keçirilməsinə, müxtəlif dillərdə kataloq, kitabça, broşurların nəşrinə, eyni zamanda mədəni irs, tarixi, arxeoloji və s. turların marşrutlarının müəyyən edilməsinə və təşkilinə başlayıb. Misal olaraq “Şirvan xəzinəsinə aparan yollar” adlı mədəni irs turlarını, İsmayilli, Şamaxı, Quba və başqa bölgələrə təşkil olunan turları göstərmək olar. Şirkət həm də Azərbaycanda arxeoloji turizmin inkişafına töhfələr verir.

“Heritage Travel” Tourism Company started its official functioning in January, 2011. Main purpose of the Company is to identify cultural heritage, historical-architectural monuments, marvellous nooks and resort zones of Azerbaijan within the country and shift the attention of foreign tourists to our republic introducing them in world tourism market. To this end, the company started to hold introductory seminars; publish a catalogue, booklets and brochures in different languages; to determine and arrange the routes of cultural heritage, historical, archaeological, and other tours. For instance, “ Roads Lead to Shirvan Treasury” cultural heritage tours, tours to Ismayilly, Shamakhi, Guba and other regions. The Company therein makes contributions to the development of archaeological tourism in Azerbaijan.

Orta Əsr Ağsu Şəhəri
Arxeoloji sərgi kompleksi

Medieval Ağsu Town
Archaeological Exhibition Complex

Qədim Şabran şəhəri
Old Shabran town

Orta əsr Ağsu şəhəri "Sənətkarlıq məhəlləsi"
Medieval Agsu town. "Handicraft estate"